

**KOMISIJA ZA
EFIKASNOST PRAVOSUĐA (CEPEJ)**

PRISTUP PRAVOSUĐU U EVROPI

Izveštaj je pripremio istraživački tim
za izvršenje sudskih odluka
(Univerzitet Nancy (Francuska) / Švajcarski Institut komparativnog prava)
a razmatrao ga je CEPEJ-GT-EVAL na svom 8. sastanku

Zahvalnost

Autori bi prije svega željeli da pohvale izuzetani rad Radne grupe CEPEJ-a za ocjenu pravosudnih sistema. Ovom studijom se nastoji nastaviti i nadograditi njihov rad i njena izrada ne bi bila moguća bez povjerenja kojeg su nam ukazali njeni članovi.

Svoje izraze zahvalnosti prvenstveno upućujemo Jean-Paulu Jeanu (predsjedniku Grupe eksperata, javnom tužiocu na Apelacionom sudu u Parizu, gostujućem profesoru na Pravnom fakultetu Poitiersu i našem autoritetu u radnoj grupi) i Iréi Potocki (sudiji Kasacionog suda, članu Radne grupe CEPEJ-a za kvalitet pravosuđa CEPEJ-GT-QUAL) za njihove savjete u vezi sa metodologijom, hrabrenje i skretanje pažnje na različite stvari. Njihova pomoć je bila od neprocjenljive vrijednosti.

U toku svog rada smo bili u mogućnosti da se oslonimo na veliku pomoć Sekretarijata CEPEJ-a. Posebno bismo voljeli da našu iskrenu zahvalnost izrazimo slijedećim osobama: Stéphane Leyenberger, Muriel Decot i Jean-Pierre Geiller za njihovu neiscrpu energiju, ljubaznost i temeljitost.

Imali smo veliku korist od razgovora sa Brunom Deffainsom (profesorom ekonomije i zamjenikom direktora UMR BETA) i Frédéricom Stasiakom (profesorom privatnog prava, članom BETA-Regles). Uprkos njihovoj velikoj zauzetosti, uvijek su našli vremena da nam daju svoje konstruktivne primjedbe i savjete, sa ciljem da osiguraju da krajnji rezultat bude visokog standarda. Upućujemo im najiskrenije riječi zahvalnosti.

Takođe smo veoma zahvalni profesoru Olivieru Cachardu, dekanu Pravnog fakulteta Nansi (Nancy), za njegovu podršku i ohrabrenje.

U svom istraživanju smo takođe stigli do sudova u Nansiju (Francuska), gdje nas je primila g-đa Véronique Ravon, glavni registrar, g-đa Jocelyne Thourny-Boucher i g-đa Ratiba Belimane, koje su na naša pitanja odgovarale sa velikim profesionalizmom i efikasnošću.

Na kraju, u aspektima studije koji se odnose na dubinsku komparativnu analizu mnogo dugujemo ekspertima sa švajcarskog Instituta za komparativno pravo (ISDC) iz Lozane, našim partnerima u ovom poduhvatu. Njihova efikasnost i stručnost zaslužuju više od riječi zahvalnosti. Bili smo duboko dirnuti povjerenjem kojeg nam je ukazala na samom početku rada na ovoj studiji CEPEJ-a g-đa Eleanor Cashin-Ritaine, direktor Instituta. Bilo je veliko zadovoljstvo raditi sa slijedećim osobama: Eva Lein, Elisabeth Meurling, Shaheez Lalani, Julia Rackow, Alberto Aronovitz, Martin Sychold i Bart Volders, koji čine mlad i dinamičan tim, a oni predstavljaju sve pravne sisteme članica Savjeta Evrope. Oni su bili toliko predusretljivi i ljubazni da je bilo veoma zahvalno raditi sa njima na ovom izvještaju.

Julien LHULLIER

Diplomirao na Pravnom fakultetu Univerziteta Nansi (Francuska), gdje radi kao predavač – naučni istraživač.

Akademski stručnjak u radnoj grupi CEPEJ-a za medijaciju.

Daria LHULLIER-SOLENIK

Diplomirala na Pravnom fakultetu Evropskog univerziteta za humane nauke u Minsku (Bjelorusija) i Pravnom fakultetu Univerziteta Nansi (Francuska), a na ovom posljednjem radi kao predavač– naučni istraživač. Radila je kao pravni savjetnik u firmi Vlasova i partners, koja je specijalizovana za međunarodno poslovno pravo.

**La Faculté de Droit,
Sciences Économiques
et Gestion
de l'Université Nancy 2
Fakultet pravnih,
ekonomskih nauka
i upravljanja
Univerziteta Nansi 2**

Nansi-Univerzitet
Univerzitet Nansi 2

Smješten u srcu Nansija, lociran na Trgu Karno br. 13 (13, *Place Carnot*) u Palati Akademije, Fakultet pravnih, ekonomskih nauka i upravljanja je jedan od glavnih sastavnih dijelova Univerziteta Nansi 2. Čuvar slavne tradicije, gledao je kako se smjenjuju generacije profesora međunarodnog ugleda : Carre de Malberg, Genz, Roblot...On pruža za približno 4000 studenata, koje vodi oko 300 nastavnika (univerzitetskih profesora, docenata, asistenata i predavača poniklih iz svijeta struke), obučavanja u oblasti Prava-Ekonomije-Finansija.

Ponuda pruženog obučavanja raspoređuje se na tri nivoa:

/srednjoškolska/ matura + 3 godine studija (Licenca),
/srednjoškolska/ matura + 5 godina studija (Magisterij),
/srednjoškolska/ matura + 8 godina studija (Doktorat).

Na nivou licence, Fakultet predlaže diplome u tri različite oblasti: Pravo, Pravo i Ekonomija, Ekonomija.

Na nivou magisterija, Fakultet predlaže široku lepezu specijalizacija iz područja prava, ekonomije i ekonomske analize prava (*Law&Economics*).

Najzad, Doktorska škola za pravne, političke, ekonomske i upravne nauke, te četiri istraživačka laboratorija Fakulteta obezbjeđuju vođenje studenata na nivou doktorata.

Fakultet, pored toga, sadrži i Univerzitetski strukovni institut za finansijske nauke koji obezbjeđuje početnu obuku i nastavu u smjenama za 300 studenata usmjerenih na uključivanje u bankarske poslove. Izuzetno kvalitetno partnerstvo sa bankarskom profesijom u Nansiju garantuje sigurno zapošljavanje.

Pravni fakultet također nudi dopunsko obučavanje (sa diplomom univerziteta /DU/) i pripremanje za natječaje (konkurse).

Osim toga, Pravno osposobljavanje otvara pristup visokom obrazovanju onima koji nemaju položenu maturu i predstavlja instrument društvene promocije (socijalnog napredovanja).

Pravni fakultet je mjesto širenja znanja o čemu svjedoče, na lokalnom nivou, čitaonice sa specijalizovanim dokumentima; na nacionalnom nivou njegovi kolokviji, konferencije, rasprave, a, na internacionalnom nivou, razmjene sa brojnim univerzitetima, razmjene nastavnika ili studenata zahvaljujući projektu Erasmus.

*Bureau Economique Théorique
et Appliqué*

Bureau Economique Théorique et Appliqué (BETA) je istraživačka laboratorija Univerziteta Luj Paster (Louis Pasteur) (ULP, Strasburg), Univerziteta Nansi 2 i francuskog Nacionalnog centra za naučna istraživanja (CNRS).

BETA je formirana 1972. godine i postala je « pridruženi » član CNRS 1985. godine, tako da njene aktivnosti pokrivaju veliki broj tema koje se bave kako osnovnim tako i primijenjenim naučnim istraživanjima u oblasti ekonomije i menadžmenta.

Istorijski gledano, laboratorija je razvila svoje istraživačke programe u nekoliko istraživačkih pravaca na osnovu mikro- i makro-ekonomskih teorija i predstavlja nasljednika lokalne tradicije u istoriji ekonomske misli. Ona je takođe razradila određeni broj konkretnih oblasti, koje su često bile rezultat uspješne interakcije između « teoretskih » pristupa i « primijenjenih » pristupa – kao što i njeno samo ime to kaže – kao što su ekonomija inovacija, upravljanje tehnologijom i organizacijom, ekološka ekonomija, socio-ekonomski pristup obrazovanju, edukaciji i zapošljavanju i, u najnovije vrijeme, istorijska ekonomija i kliometrija.

Rezult dugogodišnje prakse u kojoj su upotrebljavane različite metodologije - tehnike modeliranja, ekonometrija, metode tehnološke ocjene i predviđanja, eksperimentalne ekonomije, samo da spomenemo nekoliko njih - je bilo stvaranje kolektivnih sposobnosti.

Pored toga, BETA je od januara 2005. godine uključila u svoj sastav naučno-istraživački tim sa Univerziteta Nansi 2, koji je uglavnom specijalizovan za pravnu ekonomiju i društvenu ekonomiju.

BETA je u junu 2007. godine brojala nekih 99 članova osoblja sa stalnim radnim mjestom (većinom profesori i asistenti sa univerziteta, istraživači, administrativno i tehničko osoblje) i preko 70 članova koji nisu bili stalno zaposleni (doktoranti i doktori nauka).

Da bi se moglo upravljati laboratorijom, BETA je uspostavila slijedeću unutrašnju organizaciju: 2 komponente u Strasbourgu organizovane oko nekih deset istraživačkih oblasti i jedna komponenta u Nansiju.

Prva komponenta, koja je nazvana « Ekonomija promjena i upravljanja sistemima » (Echanges) je okupila sve naučne istraživače čiji rad se uglavnom odnosi na teme u

vezi sa nastajanjem ekonomske organizacije. Ona je koncentrisana na stvaranje, širenje i prenošenje znanja: od firme do nacionalnih sistema inovacija kao i do sistema edukacije. U istraživanjima koja su vršena se insistiralo na potrebnom dijalogu između konceptualnih pristupa, kako teoretskih tako i primijenjenih.

Ona su obuhvatala ekonomiju znanja kao i upravljanje u privredi i ekonomiju nauke. Ova komponenta je organizovana oko konkretnih naučno-istraživačkih pitanja i poziva se – u skladu sa potrebama i temama – na nekoliko drugih disciplina pored ekonomije i menadžmenta. Njena dinamika je organizovana oko kolektivnih projekata koji okupljaju na jednom mjestu interese i energiju naučnih istraživača na relativno duge periode vremena. Ovim projektima se pruža mogućnost za okupljanje naučnih istraživača iz cijele laboratorije, nezavisno od njihove pripadnosti jednoj ili drugoj komponenti. Nedavno je ovoj komponenti dodata istorijska i kliometrička dimenzija.

Druga komponenta, koja se zove « Ekonomska teorija i modeliranje » (Theme) fokusira glavnu svoju aktivnost na ekonomsku teoriju i modeliranje, na što ukazuje njen naziv. Ona okuplja grupu naučnih istraživača koji dijele zajedničku metodologiju, koju karakteriše jak kvantitativni pristup, bilo sa teoretske, eksperimentalne ili ekonomske tačke gledišta. Aktivnost je zbog toga koncentrisana oko dvije glavne teme u vezi sa teorijom modeliranja u oblasti mikro- i makro-ekonomije: naime, sa jedne strane oko eksperimentalne ekonomije koja dopunjava mikro-ekonomsko modeliranje, a istovremeno se pokazuje kao drugačija po svom pristupu, a sa druge strane oko ekonomije rizika i ekologiju. Istorija ekonomske misli zaokružuje ono što BETA pokriva u svom naučno-istraživačkom radu. To je jedna od najoriginalnijih osobina ove naučno-istraživačke laboratorije.

Konačno, treća i najnovija komponenta, koja se zove « Ekonomska naučna istraživanja na temu upravljanja, prava i socijalnih pitanja » (Regles) se nalazi na Univerzitetu Nansi 2. Ona je postala dio BETA-e u januaru 2005. godine. Ona je fokusirana na pravnu ekonomiju, sa ciljem da razvije analizu dinamike pravnih sistema, posebno u vezi sa finansijskim sistemima. Društvena ekonomija i njen odnos prema radnom i porodičnom pravu predstavlja drugu naučno-istraživačku oblast. Regulisanje rizika je jedna od naučno-istraživačkih oblasti koja u svojoj ekonomskoj dimenziji rizika kao i u svojoj ekonomskoj dimenziji imovinskih prava doprinosi integraciji obje ove dimenzije. Analiza pravnih sistema je dodatna oblast u kompetencijama Reglesa.

Postignuća visokog naučnog nivoa

Mi ostvarujemo, za naše klijente, pravne procjene i komparativne analize na visokom ekspertskom nivou.

Radimo za međunarodne organizacije, sudove, advokatske kancelarije, administraciju, privatna i posebna preduzeća u Švicarskoj i u inostranstvu.

Za švicarskog zakonodavca obezbjeđujemo referentne i inspirativne modele, neophodne za razradu zakona i za ratificiranje međunarodnih ugovora.

Naše kompetencije omogućavaju nam da pristupamo rješavanju pitanja iz međunarodnog prava ili ona koja proizlaze iz internog prava, kako javnog tako i privatnog, država iz čitavog svijeta.

Naši dokumenti mogu biti pisani na brojnim jezicima, što ojačava naše međunarodne mogućnosti.

Ekipe specijalista

Različitost pravničkih kultura naših pravnika pomaže unapređivanje odgovarajućeg pristupa predmetima i omogućava nam da odgovorimo na više jezika na traženje savjeta u vezi sa većinom pravnih sistema.

Međunarodna mreža specijalista na pet kontinenata efikasno dopunjava ekipu pravnika Instituta.

Značajan dokumentacioni fond

Naš dokumentacioni centar, koji vode kvalifikovani bibliotekari, pruža trenutni pristup izvorima, brižljivo odabranim u zavisnosti od njihove pertinentnosti, savremenosti i korisnosti.

Raspolažemo sa 300.000 djela na šezdesetak jezika, 2000 časopisa na papirnoj podlozi, 900 elektronskih publikacija, 33 referentne baze podataka i Centrom za evropsku dokumentaciju (CDE).

Širenje pravnog znanja

Mi svake godine organizujemo više kolokvija i konferencija posvećenih aktuelnim temama kojima se pristupa sa komparativnog stajališta, kao i «Dane međunarodnog privatnog prava».

Objavljujemo djela o vrlo aktuelnim sadržajima, odluke (*akta*) naših raznih kolokvija kao i «*Godišnjak međunarodnog privatnog prava*» /»*Yearbook of Private International Law*»/.

Izdajemo, također, i tri besplatne elektronske publikacije: *ISDC's Newsletter*, *EU New Click and Read* et *E-SDC (Švicarske studije komparativnog prava /Etudes suisses de droit comparé)*.

Podržavanje naučnog istraživanja

Mi prihvatamo gostovanja istraživača iz cijelog svijeta, željnih da usvoje, da podijele i da preispitaju svoja znanja i ideje.

Učestvujemo u istraživačkim projektima financiranim od strane švicarskih i stranih vlasti.

Pojmovnik

U svrhu ove studije termini koji su ovdje nabrojani imaju slijedeća značenja:

Pristup pravosuđu: svi zakonski i organizacioni faktori koji utiču na dostupnost i efikasnost pravosudnih službi. Pristup pravosuđu treba da omogući društvu da donese maksimalan broj odluka uz razumne troškove na račun obveznika poreza, uz kvalitet kao osnovni uslov. Pristup pravosuđu takođe mora dati pojedinačnim korisnicima kvalitetnu odluku po – osnovni uslov – razumnoj cijeni za njih.

Pravna pomoć (*aide légale/aide judiciaire*): pomoć koju pruža država osobama koje nemaju dovoljno finansijskih sredstava da se brane na sudu (ili da pokrenu sudski postupak). Ovako definisana, pravna pomoć se uglavnom odnosi na pravno zastupanje na sudu. Međutim pravna pomoć se takođe može odnositi na davanje pravnih savjeta: neće svako ko se sreće sa problemom pravne prirode obavezno pokretati spor na sudu (pogledati dio Struktura taksi i honorara).

Korist: cilj koji se stvarno postiže kroz pristup pravosuđu koji je orijentisan na kvalitet. On ima dva komplementarna aspekta, društveni i lični, zavisno od toga da li cilj treba da zadovolji interese zajednice kao cjeline (društvena korist) ili interese pojedinačnog korisnika (lična korist) (pogledati termin "korist i efikasnost").

CEPEJ-GT-ACCES: u studiji se zagovara da se formira radna ekipa CEPEJ-a za pitanje pristupa pravosuđu. Ona bi bila sastavljena od praktičara iz predstavničkih zemalja članica i ova studija bi im mogla ukazati na mnoge oblasti rada i istraživanja kojima bi se oni mogli baviti.

Građanin: pojedinac koji pruža pomoć pravosudnom sistemu (pogledati termin "korisnik").

Konsultacije o pravosuđu: jedan aspekt demokratizacije pravosuđa (pogledati ovaj termin), koji se odnosi na uključivanje građana u razmišljanja o budućnosti i ulozi pravosudnog sistema.

Kontraktualizacija pravosuđa: aspekt demokratizacije pravosuđa (pogledati ovaj termin). Kontraktualizaciju pravosuđa treba shvatiti kao jedan princip zdravog dijeljenja pravde koji obezbjeđuje moguće smjernice u interakciji suda i korisnika. On mora da

se veže za ideju da sud mora da uzima u obzir potrebe koje stranke izražavaju kada sud odlučuje o procesnim pitanjima.

Nacionalni korespondenti: da bi dobio pouzdane podatke, CEPEJ je angažovao određeni broj korespondenata u zemljama članicama Savjeta Evrope. Ukoliko nije drugačije navedeno, oni predstavljaju osobe koje su prikupile podatke koji su analizirani u ovoj studiji.

Troškovi: ukupno ulaganje sredstava za zadovoljavanje interesa zajednice kao cjeline (društveni trošak) ili interesa pojedinačnog korisnika (lični trošak). Trošak koji nastaje pristupom pravosuđu nije samo finansijski: jer pruženje efikasne usluge zahtijeva ulaganje vremena i kvaliteta, a takođe zavisi od drugih, manje direktno mjerljivih pokazatelja (pogledati termin "korist i efikasnost")

Troškovi postupka: ukupna suma troškova postupka i honorara za pravno zastupanje (pogledati dio Struktura taksi i honorara).

Demokratizacija pravosuđa: proces u kome pravosudni sistem, koji svoj legitimitet vuče iz naroda, sve više uključuje građanina (rastuća uloga u donošenju odluka, veće učešće privatnog finansiranja sudskih troškova itd.). Na kraju on mora da se veže za sve veće angažovanje građana u pravosudnom sistemu (pogledati dio Džudikalizacija i popularizacija pravosuđa).

Države članice: sve zemlje koje su, kao članice Savjeta Evrope, učestvovala u ocjeni pravosudnih sistema (2004-2006). Takođe njihovi pravni entiteti ako posjeduju samostalni pravni sistem.

Novo države članice: zemlje koje su primljene u Savjet Evrope poslije 1. januara 1990. godine; starije države članice su one koje su primljene u Savjet Evrope prije 31. decembra 1989. godine. Ovakvo razlikovanje nam omogućava da države članice podijelimo u dvije grupe od po 23 članice na osnovu datuma njihovog prijema u Savjet (Savjet je imao 46 članica u vrijeme vršenja ovog ocjenjivanja).

Starije države članice (pogledati termin "nove države članice").

Procentualna nagrada advokata: dodatni honorar za pravno zastupanje koji se ponekada traži da ga korisnik plati u obliku procenta od iznosa koji sud dosudi ili u obliku nagrade za uspješan ishod spora. Procentualna nagrada advokata je zabranjena u većini evropskih pravnih sistema zbog njene nepredvidljivosti što se tiče korisnika i sukoba interesa do koga može doći što se tiče pravnog zastupnika. Međutim, ova zabrana nije primijenjena u svim zemljama (pogledati dio Struktura taksi i honorara).

Struktura taksi i honorara (*frais de procédure*): klasične troškove postupka čine sudske takse (iznos koji se naplaćuje za pokretanje postupka) i honorari advokata. Troškovi alternativnih postupaka su troškovi koje plaća korisnik alternativne metode

rješenja spora (medijacija itd.). U ovoj studiji se kao troškovi postupka posmatara samo onaj iznos novca koji korisnik plaća nakon odobrenja pravne pomoći u toku cijelog postupka ili njegovog dijela (pogledati dio Pravna pomoć).

Revidirana šema: upitnik koji je CEPEJ poslao nacionalnim korespondentima u državama članicama da bi dobio podatke koji su mu potrebni za ocjenu pravnih sistema u Evropi. On je izmijenjen i dopunjen u periodu između pilot aktivnosti sprovednih 2004. godine i prvog izvještaja napisanog 2006. godine.

Džudikalizacija: ovaj termin ima dva značenja. Prvo je da se odnosi na sve veću angažovanost sudova u preispitivanju zakonitosti službenih odluka (npr. odluka koje donose izabrani predstavnici, direktori preduzeća ili rukovodioci upravnih organa), a drugo je da se odnosi na tendenciju da se favorizuje korištenje sudova za rješavanje sporova koji se mogu rješavati drugim mehanizmima, posebno medijacijom ili mirnom nagodbom. U ovoj studiji je podvučena ta razlika pozivanjem na popularizaciju pravosuđa i demokratizaciju pravosuđa (pogledati ove termine).

Prikladnost pokretanja postupka: ovo je uglavnom pitanje predvidljivosti dužine trajanja postupka i troškova postupka (pogledati termin "transparentnost").

Popularizacija pravosuđa: ovdje označava parnični postupak (nekada opterećen političkim, pravnim ili društvenim preprekama) kao opciju koja sve više čini zamislivom uveliko ojačalu moć sudstva, jednakost svih pred zakonom i medijski uticaj određenih predmeta. Rezultat je sve veće korištenje pravosudnog sistema od strane korisnika (pogledati termine "džudikalizacija pravosuđa" i "demokratizacije pravosuđa").

Predvidljivost troškova postupka: ovaj termin se odnosi na upućenost korisnika u vezi sa troškovima postupka koji se odnose na pravno zastupanje. Ne treba ga miješati sa transparentnošću troškova postupka (pogledati ovaj termin).

Privatizacija pravosuđa: jedan od aspekata demokratizacije pravosuđa (pogledati ovaj termin). Odnosi se na rastući element privatnog finansiranja ukupnih sudskih troškova.

Kvalitet (*norme ili standardi kvaliteta*): kvantitativni ili kvalitativni kriteriji koji ukazuju na poštivanje minimalnih zahtjeva za poštivanje principa pristupa pravosuđu ili se koriste za provjeravanje istog.

Efikasnost: vrijednost koja se dobija kao povrat dodijeljenog kapitala ili bilo kojeg uloženog iznosa novca, a koja se može uporediti sa efikasnošću pojedinca na njegovom radnom mjestu. To je odnos dobijene koristi i troškova (pogledati ove termine).

Transparentnost troškova postupka: stalna dostupnost podataka o troškovima postupka i honorarima pravnih zastupnika. Transparentnost je osnovni pokazatelj prikladnosti pokretanja postupka (pogledati ovaj termin). Ovaj termin ne treba miješati sa predvidljivošću (pogledati ovaj termin).

Korisnik: pojedinačni korisnik (ili budući korisnik) pravosudnog sistema (pogledati termin “građanin”).

Sadržaj

DIO JEDAN: EFIKASNOST PRISTUPA PRAVOSUĐU KAO IMPERATIV	26
A. Prva komponenta efikasnosti: troškovi	26
1. Društveni troškovi pristupa pravosuđu	27
2. Lični troškovi pristupa pravosuđu	27
3. Komplementarna priroda društvenih i ličnih troškova pristupa pravosuđu	27
B. Druga komponenta efikasnosti: korist	27
1. Društvena korist pristupa pravosuđu	27
2. Lična korist pristupa pravosuđu	29
3. Komplementarna priroda društvene i lične koristi pristupa pravosuđu	29
C. Imperativ: poboljšati društvenu i ličnu efikasnost	29
1. Efikasnost pristupa pravosuđu	29
1.1 Nepostojanje ekskluzivne korelacije “društveni troškovi → lična korist”	30
1.2 Nepostojanje ekskluzivne korelacije “lični troškovi → društvena korist”	30
1.3 Dvojnost koncepta “društvena efikasnost - lična efikasnost”	30
2. Komplementarna priroda koncepta “društvena efikasnost - lična efikasnost”	31
DIO DVA: DRUŠTVENA EFIKASNOST PRISTUPA PRAVOSUĐU	34
A. Odgovornost država članica	34
1. Teritorijalna raspodjela pravosudnih organa	34
2. Kvalitet postupka	36
2.1. Informacije o postupku	36
2.1.1. Priroda postupaka i odluka viših sudova	38
2.1.2. Alternativni načini rješavanja sporova	38
2.1.3. Predvidljivost dužine postupka	38
2.1.4. Predvidljivost troškova postupka	40
2.1.5. Rizik u slučaju zloupotrebe sudskog postupka	42
2.2. Pojednostavljenje postupka	42
2.2.1. Pojednostavljeni i standardizovani dokumenti	42
2.2.2. Pojednostavljeni postupak	42
2.3. Prilagodljivost postupka	44
2.3.1. Prilagodljivost postupka potrebama ugroženih osoba i žrtvama krivičnih djela	44
2.3.1.1. Prilagodljivost postupka sa ciljem boljeg pristupa zakonu: konkretne mjere za informisanje	44
2.3.1.2. Prilagodljivost postupka sa ciljem boljeg pristupa pravosuđu: način održavanja ročišta i konkretna procesna prava	48
2.3.2. Prilagodljivost postupka na hitnost situacije	57
2.4. Efikasno učestvovanje korisnika u postupku	58

2.4.1. Pravo korisnika da prisustvuju ili da imaju zastupnika na sudu.....	58
2.4.2. Načini zastupanja na sudu	60
2.5. Nadgledanje postupaka	65
2.5.1. Efikasna žalba višem sudu.....	65
2.5.2. Praćenje i ocjena rada tužilaštava	66
2.5.3. Odšteta korisnika zbog lošeg rada sudova, i prigovori ..	70
2.5.4. Kvalitet postupka rješavanja prigovora zbog funkcionisanja pravosudnog sistema.....	73
2.5.5. Ocjena rada sudova	80
3. Razumne granice troškova postupka.....	82
3.1. Honorari advokata.....	82
3.1.1. Regulisanje honorara advokata.....	82
3.1.2. Postupak žalbe protiv visokih honorara advokata	84
3.2. Pravna pomoć	84
3.2.1. Oblasti u kojima se pruža pravna pomoć.....	84
3.2.2. Regulisanje pravne pomoći.....	90
3.2.2.1. Odobravanje i odbijanje molbi za pravnu pomoć	90
3.2.2.2. Davanje pravne pomoći i plaćanje nadoknade advokatima.....	100
3.2.3.1. Veze između pravne pomoći i javnog budžeta	102
3.2.3.2. Veza između pravne pomoći i broja predmeta koji dođu na sud	109
B. Dužnosti suda.....	119
1. Pristup sudu	119
1.1. Pristup sudu i služba prijema stranki	119
1.2. Pristup sudu i nove tehnologije	120
1.2.1. Interni odnosi na sudovima	120
1.2.2. Eksterni odnosi sudova.....	121
1.2.3. Poređenje internih odnosa sa eksternim odnosima	121
1.3. Pristup sudu i ugrožene osobe	123
1.3.1. Praksa pojedinih sudova koja garantuje efikasno učešće stranaka.....	123
1.3.1.1. Praksa pojedinih sudova za pozivanje stranaka ...	124
1.3.1.2. Praksa pojedinih sudova u vezi sa prijemom i informisanjem žrtva krivičnih djela	125
2. Pristup alternativnim načinima rješavanja sporova	127
3. Razuman rok za pristup pravosuđu	129
3.1. Identifikacija predmeta koji nisu riješeni u prihvatljivom vremenskom okviru.....	129
3.2. Analiza uzroka odugovlačenja postupka	131
4. Ocjenjivanje koliko su korisnici zadovoljni	133
4.1. Prvi element zadovoljstva: korisnici moraju imati osjećaj da su kao učesnici uključeni u postupak.....	135
4.1.1. Osjećaj osobe kao korisnika	135
4.1.2. Osjećaj osobe kao građanina	136

4.2. Drugi elemenat zadovoljstva: korisnici moraju imati osjećaj da su “dobro obaviješteni” učesnici postupka	137
4.3. Treći elemenat zadovoljstva: korisnici moraju imati osjećaj da su učesnici čija ugroženost mora biti uzeta u obzir, kada je to prikladno	139
4.4. Četvrti elemenat zadovoljstva: korisnici moraju imati osjećaj da su učesnici čiji kritika se uzima u obzir	139
C. Dužnosti sudija.....	140
1. Informisanje o postupku	140
2. Prilagođavanje postupka.....	141
2.1. Preventivno prilagođavanje postupka.....	141
2.2. Prilagođavanje kontekstu postupka	142
3. Troškovi postupka	143
4. Kvalitet postupka.....	143
4.1. Vođenje postupka	143
4.2. Dobra čujnost u toku postupka	144
4.3. Razumijevanje postupka.....	145
DIO TRI: LIČNA EFIKASNOST PRISTUPA PRAVOSUDU.....	147
A. Direktna odgovornost korisnika.....	147
1. Troškovi redovnog postupka	147
1.1. Struktura sudskih taksi	147
1.1.1. Troškovi pokretanja postupka.....	149
1.1.1.1. Opšte pravilo koje se odnosi na plaćanje na početku postupka	149
1.1.1.2. Izuzeci od pravila plaćanja taksi na početku postupka	149
1.1.2. Troškovi davanja pravnih savjeta.....	153
1.1.2.1. Avansi i akontacije.....	153
1.1.2.2. Honorar koji zavisi (je uslovljen) ishodom spora ...	155
1.2. Nadoknada sudskih troškova	157
1.2.1. Teret troškova: stranka koja gubi spor plaća sve?	157
1.2.2. Uloga sudija u raspodjeli troškova između stranaka....	159
1.2.3. Sistem osiguranja za “pravnu zaštitu”	159
2. Troškovi alternativnog postupka	165
B. Odgovornost korisnika preko njihovih plaćenih zastupnika.....	167
1. Informacije o postupku u državi članici (domaći zakon)	168
2. Informacije o postupku u drugoj državi članici (strani zakon).....	168
DIO ČETIRI: EFIKASNOST PRAVOSUDNOG SISTEMA I STEPEN DŽUDIKALIZACIJE EVROPSKIH DRUŠTAVA.....	170
A. Efikasnost pravosudnog sistema i popularizacija pravosuđa.....	170
B. Efikasnost pravosudnog sistema i demokratizacija pravosuđa	172
1. Građani kao učesnici u procesu donošenja odluka.....	172
2. Građani kao učesnici u administraciji pravosuđa	174
2.1. Kontraktualizacija pravosudnog sistema	174
2.2. Konsultacije o pravosudnom sistemu	175
2.3. Privatizacija pravosuđa	176

DIO JEDAN: EFIKASNOST PRISTUPA PRAVOSUĐU KAO IMPERATIV

Poređenje različitih pravnih sistema se ne može samo zasnivati na poređenju apstraktnih pravila. Podaci koje je CEPEJ prikupio u oblasti pristupa pravosuđu¹ jasno pokazuju kolika je važnost primjena ovih pravila i sredstava koja se koriste da bi se ta pravila primijenila: zbog toga se mora uzeti u obzir kako se ona u stvari primjenjuju.

Da li bi se omjer troškova i koristi kojim se mjeri efikasnost pristupa pravosuđu mogao pokazati korisnim u ovom pogledu? Tačno je da nekada neki termini plaše praktičare zbog njihovih konotacija u vezi sa produktivnosti. Ipak, polisemija termina "efikasnost" savršeno obuhvata situaciju dvostrukog investiranja koje se traži od javne pravosudne službe. Efikasnost nije samo profitabilnost upotrebljenog kapitala ili investiranog iznosa, nego je takođe i učinak pojedinca u njegovom radu. Pored jasno postavljenih teoretskih pravila, javna pravosudna služba zahtijeva korištenje finansijskih sredstava i ljudskih resursa kako bi postigla svoje ciljeve, uključujući i one u uskom kontekstu "pristupa pravosuđu".

Još jedna osobina pravosudnog sistema je da on objedinjuje lični interes, koji se tiče samo konkretnog pojedinca i javni ili društveni interes, koji odražava zahtjeve društva kao cjeline. U oba slučaja se rješava pitanje zadovoljštine pojedinca, ali u jednom slučaju (lično zahtijevanje), se uzima u obzir samo ono što se odnosi na njega, dok se u drugom slučaju (društveno zahtijevanje), uzima ono što on ima zajedničko sa ostalim pojedincima². Efikasnost pristupa pravosuđu će zbog toga uzeti u obzir oba ova interesa, društveni i lični. Društvena efikasnost pristupa pravosuđu bi se, zbog toga, mogla razumjeti kao mogućnost izricanja maksimalnog broja odluka uz razumne troškove koje plaćaju poreski obveznici i kvalitet kao imperativ; lična efikasnost, sa druge strane, znači izricanje odluke visokog kvaliteta svakom korisniku uz razumne troškove koje on plaća kao imperativ. Društvena efikasnost (društveni troškovi/društvena korist) i lična efikasnost (lični troškovi /lična korist): oba aspekta efikasnosti pristupa pravosuđu imaju iste komponente: one podrazumijevaju neki trošak i neku korist.

A. Prva komponenta efikasnosti: troškovi

Troškovi pristupa pravosuđu nisu jednostavno finansijski troškovi; jer efikasne službe zahtijevaju investiranje u smislu vremena i kvaliteta, oni su takođe zasnovani na drugim, manje direktno mjerljivim elementima. Onaj koji snosi troškove će biti različit zavisno od toga da li je cilj da se zadovolje interesi zajednice kao cjeline (društveni troškovi) ili interesi korisnika uzetog odvojeno (lični troškovi).

1. Društveni troškovi pristupa pravosuđu

Društvene troškove pristupa obično snose države članice, sud ili sudija koji vodi predmet. U konačnoj analizi, organi vlasti i njihovi službenici su zbog toga oni akteri koji nastoje da zadovolje interese zajednice. Naravno, kada je investicija finansijske prirode, sredstva koja se dobijaju dolaze prvobitno od poreskih obveznika, a zatim ih organi vlasti raspoređuju u budžet pravosudnog sistema; pa zbog toga, precizno govoreći, troškove ne snosi direktno korisnik. Kada je investicija organizacione prirode, posao izvršavaju razne karike u lancu pravosudnog sistema (od zakonodavnog tijela koje je donijelo zakon do sudije koji je odgovoran za njegovu primjenu), u ime ispravnog dijeljenja pravde.

2. Lični troškovi pristupa pravosuđu

Lične troškove pristupa pravosuđu snose korisnici, ili direktno ili preko predstavnika koga plaćaju. Dok finansijsku investiciju (tj. sudske troškove i honorare advokata, isključujući pravnu pomoć) snosi skoro isključivo korisnik, materijalna investicija (pripremanje spisa, iznošenje osnova za pokretanje postupka, pripremanje odbrane itd.) je ponekada dužnost specijaliste koga plaća korisnik, prvenstveno i prevashodno njegovog advokata.

3. Komplementarna priroda društvenih i ličnih troškova pristupa pravosuđu

Zato što mora istovremeno zadovoljiti javni interes i lični interes, funkcionisanje tako složene službe kao što je pravosudni sistem je zasnovano na zbiru investicija, i društvenih i ličnih. Ovdje nije pitanje "slanje sebičnog pojedinca protiv grupe"³, jer u oba slučaja pojedinac ima u vidu svoj interes, ili izdvojeno kao korisnik ili kolektivno sa cijelim društvom. Daleko od toga da su u konfliktu, društveni troškovi i lični troškovi pristupa pravosuđu su povezani i komplementarni.

B. Druga komponenta efikasnosti: korist

Kada se napravi pokušaj da se ocijeni efikasnost, dotična korist ne može biti jedini cilj koji je stvarno postignut. Ovaj cilj je raznolik (tj. profitabilnost kapitala, efikasnost usluga itd.) i varira iznad svega prema tome da li je glavni cilj zadovoljavanje interesa zajednice kao cjeline (društvena korist) ili interesa korisnika uzetog odvojeno (lična korist).

1. Društvena korist pristupa pravosuđu

Za zajednicu, optimalna društvena korist, što se tiče pristupa pravosuđu, sasvim sigurno znači odgovaranje na korisnikovo traženje pravde donošenjem visokokvalitetne odluke. Ovaj cilj podrazumijeva ponovno uspostavljanje pravne sigurnosti u društvu (jer društvena korist koristi društvu kao cjelini), ali se može uočiti na različitim nivoima pravosudnog sistema: u državama članicama se odražava u povjerenju i

zadovoljstvu korisnika pravosudnim sistemom; za sudove on se odražava u smanjenju broja predmeta koji dolaze na sud; a za sudije se odražava u tome da nemaju izrečenih kazni i odluka koje su ukinute zbog grešaka u postupku ili neispunjavanja profesionalnih obaveza.

2. Lična korist pristupa pravosuđu

Za korisnika uzetog odvojeno, optimalna lična korist, što se tiče pristupa pravosuđu, sasvim sigurno znači dobijanje sudske odluke koja otklanja njegovu nesigurnost u situaciji u kojoj se našao. Ovaj cilj podrazumijeva pristup nepristrasnom i nezavisnom organu, kao i efikasne pravosudne mehanizme.

3. Komplementarna priroda društvene i lične koristi pristupa pravosuđu

Podaci koje je prikupio CEPEJ o pristupu pravosuđu dovode našu studiju na mjesto gdje se prelama rad dvije radne grupe CEPEJ-a: Radne grupe za ocjenu pravosudnih sistema⁴ - koja je posvetila dio svoga izvještaja pristupu pravosuđu – i Radne grupe za kvalitet pravosudnih sistema⁵ - koja je koncentrisala jednu od svoje četiri oblasti rada na pristup pravosuđu. Podaci koje su dostavili nacionalni korespondenti Radnoj grupi za ocjenu pravosudnih sistema se direktno tiču rasprava o kvalitetu pravosuđa: društvena korist pristupa pravosuđu direktno služi javnom interesu i ilustruje društvenu kohezionu ulogu javne pravosudne službe. Lična korist pristupa pravosuđu, s druge strane, služi ličnom interesu i osigurava pravnu sigurnost u datom predmetu. Zbog toga ne postoje tri vrste koristi koje zamjenjuju jedan drugu u različitim okolnostima (čista društvena korist, čista lična korist i kombinovana društvena i lična korist), nego dvije koje obično zajedno postoje, društvena i lična korist. Mjera koja koristi i društvu i korisniku, zbog toga, nima kombinovani interes: ona koristi dva odvojena interesa na komplementaran način.

C. Imperativ: poboljšati društvenu i ličnu efikasnost

Početi ćemo sa naglašavanjem dualiteta “društvena efikasnost – lična efikasnost”, a onda nastojati ilustrovati njegovu komplementarnu prirodu.

1. Efikasnost pristupa pravosuđu

Dok efikasnost pristupa pravosuđu čine odnos “društveni troškovi → društvena korist” (društvena efikasnost) i odnos “lični troškovi → lična korist” (lična efikasnost), zar je takođe ne čine i odnosi “društveni troškovi → lična korist” i “lični troškovi → društvena korist”?

1.1 Nepostojanje ekskluzivne korelacije “društveni troškovi → lična korist”

Postoje li situacije u kojima su troškovi čisto društveni, a korist čisto lična? Ako postoje, neće biti moguće jednostavno svesti efikasnost pristupa pravosuđu na društvenu efikasnost i ličnu efikasnost.

U principu, ova vrsta situacije – u kojoj se društvena sredstva stalno koriste za predmet jednog jedinog korisnika – ne bi trebala da postoji u pravosudnim sistemima modernih evropskih demokratija. Takve situacije bi u najboljem slučaju predstavljale traćenje sredstava, a u najgorem slučaju favorizovanje ili pogrešno korišćenje društvenih sredstava. Zbog toga one ne bi trebale da budu uključene u okvir ispravnog dijeljenja pravde.

Shodno tome, kada su troškovi čisto društveni, može se reći da mjera uvijek ima za cilj da bude od koristi za društvo kao cjelinu (društvena korist), čak iako ponekada ima takođe reperkusije na predmet jednog izdvojenog korisnika.

1.2 Nepostojanje ekskluzivne korelacije “lični troškovi → društvena korist”

Postoje li situacije u kojima su troškovi čisto lični, a korist čisto društvena? Ova hipoteza bi takođe bila u suprotnosti sa modelom efikasnosti pristupa pravosuđu koja se sastoji samo od društvene efikasnosti i lične efikasnosti.

Takva situacija bi odgovarala situaciji u kojoj korisnik filantrop finansira iz svog vlastitog džepa, a u vezi sa svojim vlastitim predmetom, pristup pravosuđu za cijelu zajednicu, osim za sebe. Teško je zamisliti institucionalizaciju takvog sistema u nekoj državi članici⁶.

Shodno tome, kada su troškovi čisto lični, može se reći da mjera uvijek ima za cilj da bude od koristi prije svega i prvenstveno za jednog izdvojenog korisnika (lična korist) i da je mogućnost koristi za društvo kao cjelinu čisto slučajna.

1.3 Dvojnost koncepta “društvena efikasnost - lična efikasnost”

Kako društveni troškovi uvijek imaju za cilj da bar zadovolje društveni interes (društvena efikasnost), a privatni troškovi uvijek imaju za cilj da na prvom mjestu zadovolje lični interes (lična efikasnost), efikasnost pristupa pravosuđu mora biti

posmatrana iz oba ova ugla (i samo ova dva ugla): društvene efikasnosti i lične efikasnosti.

2. Komplementarna priroda koncepta “društvena efikasnost - lična efikasnost”

Što se tiče pristupa pravosuđu, u javnom je interesu da maksimalan broj predmeta dođe do pravosudnog sistema, uz kvalitet kao imperativ; drugim riječima, donesene odluke treba da budu takve da stavljaju tačku na pravnu nesigurnost, a istovremeno

da budu donesene bez diskriminacije, bez usporavanja toka predmeta na sudovima i bez pretjeranih troškova na račun poreskih obveznika. Lični interes korisnika, nasuprot tome jeste da njegov predmet pravosudni sistem rješava bez odlaganja i bez obzira na visinu troškova na račun poreskih obveznika: bilo kakva diskriminacija i usporavanje toka predmeta do kojih može doći nemaju nikakvog značaja u ovom pogledu.

Zbog toga možemo doći u iskušenje da povjerujemo da su "društvena efikasnost" i "lična efikasnost" kontradiktorni koncepti. Pažljivije proučavanje pokazuje da su ovi koncepti više komplementarni: dvojnost koncepta "društvena efikasnost – lična efikasnost", prema kojoj je jedan dio troškova pristupa pravosuđu čisto lični, a drugi dio čisto društveni, tjeraju čovjeka da ova dva koncepta smatra kao dva dijela jedne cjeline.

Iste konceptualne primjedbe pokazuju da društvena efikasnost ni na koji način ne predstavlja zbir ličnih efikasnosti. Zbog toga ćemo pristup pravosuđu razmotriti iz ugla ova dva oblika efikasnosti, javne i privatne, uzetih zasebno.

DIO DVA: DRUŠTVENA EFIKASNOST PRISTUPA PRAVOSUĐU

Za društvenu efikasnost (odnos društvenih troškova i društvene koristi) su odgovorni organi vlasti i njihovi službenici. Kada je u pitanju pristup pravosuđu, društvene troškove direktno snose države članice, sudovi i sudije.

A. Odgovornost država članica

Uloga država članica u pristupu pravosuđu nije ograničena jednostavno na organizaciju davanja pravosudnih usluga na njihovoj teritoriji tako što će napraviti mape rasporeda pravosudnih organa koje će vjerovatno zadovoljiti potrebe ljudi koji žive u gradovima i seoskim područjima; države su takođe odgovorne za stvaranje uslova koji će omogućiti da pravosuđe kao javna služba donese maksimalan broj odluka uz razumne troškove na račun obveznika poreza, uz kvalitet kao imperativ.

1. Teritorijalna raspodjela pravosudnih organa

Teritorijalna organizacija pravosudnog sistema se nalazi u centru debate u vezi sa fizičkom dostupnošću pravosuđa, ali podaci koje je prikupio CEPEJ ne daju nikakve informacije o postojanju studija o efikasnosti teritorijalne raspodjele pravosudnih organa.

Sa tačke gledišta pristupa pravosuđu, teritorijalna raspodjela pravosudnih organa obuhvata dva nezavisna aspekta: prvo, fizičku blizinu u odnosu na korisnike pravosudnog sistema i, drugo, optimalno upravljanje resursima u okviru pravosudnog sektora. Za države članice koje se suočavaju sa problemom geografske raspoređenosti sudova, nalaženje rješenja često zavisi od pitanja materijalno-finansijskih ograničenja, koje je teško prevazići, interesa korisnika i interesa onih koji rade u pravosudnom sistemu.

Izgleda da potreba za racionalizacijom javne potrošnje u pravosuđu opravdava koncentraciju ovih institucija u određenim geografskim područjima. Kada se u organizaciji pravosudnog sistema rukovodi principom koncentracije pravosudnih organa u velikim gradovima, cilj je da se postigne optimalno funkcionisanje sistema kroz centralizovanije upravljanje ljudskim potencijalima i materijalnim resursima.

Međutim, prevelika koncentracija sudova stvara rizik da se usluge pravosuđa udalje od korisnika. Nastala situacija u kojoj ne postoji fizička blizina sama po sebi može odvratiti

korisnike da ne idu na sud. Šta više, geografska koncentracije pravosudnih organa u urbanim centrima može stvoriti ili naglasiti određene nejednakosti između korisnika: koncentracija sudova dovodi ljude koji žive u seoskim područjima i malim gradovima u nepovoljan položaj jer infrastruktura koju mogu da koriste znači da im nije lako doći do sudova. Manje bogati dijelovi stanovništva i oni koji imaju problema sa kretanjem su stavljeni u nepovoljan položaj.

Na kraju, teritorijalna koncentracija sudova ne mora da znači manji broj parničnih postupaka.

Međutim, geografska koncentracije sudova i pravosudnih organa na nivou lokalne zajednice ne mora da znači suprotnu činjenicu. U eri novih tehnologija, fizički pristup sudovima će vjerovatno biti sve manje i manje bitan: digitalizacija i fizičko odsustvo u postupcima i upotreba video konferencija će postepeno dovesti do veće dostupnosti pravosudnih usluga. Šta više, razvijanje novih načina organizacije pravosudnog sistema (mobilni sudovi, putujuće sudije, medijatori iz susjedstva itd.) i veća prilagodljivost procesnog okvira potrebama korisnika mogu pomoći kvalitetnijoj dostupnosti sudstva i ravnoteži među korisnicima pravosudnog sistema. Uprkos ovome, mobilnost i "virtualizacija" pravosudnih usluga ne predstavlja čarobni štap za sve probleme u vezi sa pristupom pravosuđu. Mjesto na kome se dijeli pravda ima, u fizičkom smislu, simbolični značaj; iz ovog razloga ono mora ostati prisutno, vidljivo i pristupačno korisnicima.

Svi gore navedeni razlozi opravdavaju redovnu analizu geografskih lokacija sudova u svakoj od država članica. Ove analize mogu biti prosljeđene Savjetu Evrope. Treba da omoguće objektivnu i apolitičnu analizu fizičke dostupnosti sudova svim kategorijama korisnika. Rezultati ovih analiza mogu biti iskorišteni kao sociološka osnova za poboljšanja koja su usmjerena na prilagodljivost lokacija sudova ekonomskim, demografskim i društvenim promjenama.

2. Kvalitet postupka

Pri bilo kom razmatranju pitanja kvaliteta pristupa pravosuđu, ovo pitanje se mora posmatrati različito zavisno od toga da li pojedinci uzimaju u obzir svoj strogo lični interes ili društveni interes. Sa tačke gledišta društvenog interesa, pojedinci mogu očekivati da im države članice stave na raspolaganje dovoljno informacija o postojećim postupcima, da obezbijede da su ovi postupci otvoreni i da se mogu prilagoditi potrebama slučaja i, ako je potrebno, da ih mogu nadgledati.

2.1. Informacije o postupku

Uloga država članica u informisanju korisnika o postupcima je od velikog značaja. Kada je Konsultativni savjet evropskih sudija (CCJE) raspravljao o pitanju pristupa pravdi, naglasio je značaj ovog pitanja, stavljajući ga na prvo mjesto u preporukama i zaključcima podnesenim na znanje Komitetu ministara Savjeta Evrope⁷. On je u ovu

svrhu uputio na određene preporuke i zaključke, za koje je preporučio da se o njima daju relevantne informacije korisnicima, posebno putem novih tehnologija.

Podaci koje je prikupio CEPEJ pokazuju da su informacije o većini preporuka i zaključaka o kojima je raspravljao CCJE date: korisnicima su date informacije o prirodi

postupka, odlukama viših sudova, alternativnim načinima rješavanja sporova i dužini i predvidljivim troškovima postupka. U podacima samo nisu dati detalji o postojanju informacija o rizicima u slučaju zloupotrebe sudskog postupka.

2.1.1. Priroda postupaka i odluka viših sudova

CEPEJ je prikupio sveobuhvatne podatke o informacijama koje su date korisnicima o prirodi postupaka koji se mogu pokrenuti na sudu i glavnim vrstama odluka koju donose sudovi. Svih 47 država koje su konsultovane su odgovorile na ovo pitanje (pitanje 20). Prikupljene informacije su pokazale da 45 država ima službene internet stranice ili portale (npr. Ministarstvo pravde) na kojima je omogućen besplatan pristup javnosti pravnim tekstovima⁸. Slično ovome, 41 države su omogućile besplatan pristup javnosti presudama (case-law) viših sudova.⁹

2.1.2. Alternativni načini rješavanja sporova

Preko radne grupe koja je isključivo posvećena medijaciji¹⁰, CEPEJ je također prikupio veliki broj informacija u vezi sa informacijama koje su date korisnicima u vezi sa alternativnim načinima rješavanja sporova koji im stoje na raspolaganju. Iz ovoga je jasno da je moguće ostvariti dalji napredak u smislu informisanja i podizanje svijesti kako opšte javnosti tako i osoblja na sudovima¹¹.

Najprikladniji način informisanja javnosti o postupcima medijacije i šta oni obuhvataju je vođenje informativnih kampanja uz korištenje lifleta i brošura¹², interneta¹³, postera, specijalnih telefonskih linija, informativnih i savjetodavnih centara¹⁴, "sedmica medijacije" koje će biti organizovane u radio i televizijskim emisijama¹⁵, seminara i predavanja¹⁶ i "otvorenih dana" za medijaciju na sudovima i u institucijama koje pružaju usluge medijacije¹⁷.

Pored informativnih predavanja, pravosudni sistem bi imao koristi od početne i stalne edukacije koja bi sadržavala konkretne elemente koji bi bili korisni za svakodnevni rad sudova i ako bi seminari bili održavani zajedno sa medijatorima.

2.1.3. Predvidljivost dužine postupka

Prema podacima CEPEJ-a, samo 6 od 47 država koje su odgovorile na ovo pitanje (pitanje 21) imaju odredbe kojima se nalaže obaveza informisanja stranaka o predvidljivosti dužine sudskog postupka¹⁸. Iako je još nekoliko nacionalnih korespondenata navelo da davanje te informacije nije obavezno, a da je su u praksi¹⁹, ovaj broj je još uvijek veoma nizak. Objašnjenje vjerovatno treba tražiti u problemima

koje države članice imaju u predviđanju dužine postupka, na koju mogu uticati brojni faktori. Dok su neki od ovih faktora teoretski pod njihovom kontrolom (ponašanje nadležnih organa), drugi se mogu mijenjati u toku postupka (složenost predmeta,

ponašanje stranaka, šta je predmet spora)²⁰.

Međutim, države članice treba da se potrudu u tom smislu: dužina i troškovi postupka su usko povezani. Ocjena prikladnosti pokretanja postupka zbog toga veoma mnogo zavisi od predvidljivosti dužine postupka. Ova ocjena je neophodna u interesu korisnika posmatranog odvojeno, naravno, ali je takođe i u interesu pojedinca kao člana zajednice, jer dobijanje takvih informacija unaprijed može pomoći donošenje odluke da se potraže alternativni postupci (bolje upravljanje tokom predmeta) i da se smanji rizik da dobijemo razočarane korisnike koji su se upustili u postupak za koji se ispostavilo da je suviše dug i skup (veće zadovoljstvo korisnika).

Da bi mogli da predvidimo dužinu postupka, moramo da uzmemo u obzir probleme do kojih dolazi u tom zadatku. Tačno je da je stepen predvidljivosti sastavni element svakog postupka, ali države treba da uspostave sistem za ocjenu dužine postupka uz korištenje statistike: odgovori nacionalnih korespondenata (pitanja 69 i 73) pokazuju da mnoge države nisu u stanju da daju precizne informacije, posebno kvantitativne informacije, o dužini prvostepenog i drugostepenog postupka u slučajevima u kojima se radi o razvodu, otkazu, krađi i namjernom ubistvu. Zbog toga je neophodno izraditi praktične instrumente koji će omogućiti mjerenje dužine sudskog postupka. Država bi u ovu svrhu mogla koristiti konkretne alate koje je razvio CEPEJ, kao što je "Popis pokazatelja za analizu dužine postupka u pravosudnom sistemu" ²¹. Ovim bi se onda omogućilo uspostavljanje alata za određivanje dužine postupka od slučaja do slučaja, uz osiguranje fleksibilnosti, individualnog pristupa svakom predmetu i definisanje sudijinih granica slobodne ocjene kroz razumne kriterijume.

2.1.4. Predvidljivost troškova postupka

Predvidljivost troškova postupka znači predvidljivost sudskih troškova i honorara advokata koje korisnik plaća. Ne treba ga miješati sa transparentnošću troškova postupka, ili, drugim riječima, sa činjenicom da informacije o troškovima izvršenog postupka i honorarima advokata treba da budu lako dostupne.

U upitniku CEPEJ-a, pitanje koje daje najjasniju predstavu u kome obimu su korisnici informisani o predvidljivosti troškova postupka je pitanje o transparentnosti predvidljivih honorara advokata za korisnike (pitanje 94). Honorari advokata često predstavljaju veliki dio ukupnih troškova postupka (koji se sastoje od sudskih troškova i honorara advokata).

Odgovori nacionalnih korespondenata su pokazali da u 16 od 46 država koje su odgovorile na ovo pitanje²² nije lako dobiti informacije o ovom pitanju. Međutim, sama definicija pitanja otežava razumijevanje razloga koji dovode do ovih problema: da li to

znači da honorari nisu predvidljivi ili znači da nisu transparentni?

Treba napomenuti kao primjer da u nekim pravnim sistemima van područja naše studije nepostojanje informacija o važećim honorarima može čak da bude standard: objavljivanje visine honorara se čak može shvatiti kao oblik reklame, što je u suprotnosti sa zakonskim odredbama o konkurenciji²³.

2.1.5. Rizik u slučaju zloupotrebe sudskog postupka

Zloupotrebe postupka bi vjerovatno, po svojoj prirodi, nepotrebno zagušile sudove. U nekoliko dokumenta Savjeta Evrope se već traži od država članica da preduzmu aktivnosti protiv zloupotreba.²⁴

2.2. Pojednostavljenje postupka

2.2.1. Pojednostavljeni i standardizovani dokumenti

Kao što je Konsultativni savjet evropskih sudija naglasio, pristup pravosuđu je olakšan uvođenjem "pojednostavljenog i standardizovanog formata sudskih dokumenata koji su potrebni za pokretanje i rješavanje sudskog spora"²⁵. Pojednostavljen jezik je oblik demistifikacije pravnih tekstova koji može smanjiti udaljenost između pravosudnog sistema i korisnika.

Informacije koje je prikupio CEPEJ (pitanje 20) su pokazale da, od 47 država koliko ih je konsultovano, njih 41²⁶ imaju službenu internet stranicu ili portal koji omogućavaju pristup javnosti sudskim dokumentima, kao što su formulari, i to besplatno.

2.2.2. Pojednostavljeni postupak

Pristup pravosuđu se može učiniti optimalnijim uvođenjem pojednostavljenog postupka u manjim sporovima (građanske i upravne stvari) ili predmetima sa lakšim krivičnim djelima (krivične stvari). Cilj ovoga je smanjenje tereta troškova koje snose i država i korisnici. Moglo bi doći do značajnih ušteda. Sa finansijske tačke gledišta, troškovi koje snose korisnici bi mogli biti smanjeni za skoro 50% u nekim zemljama²⁷; sa organizacione tačke gledišta, upotreba pojednostavljenog postupka znači da država može postići uštede na osoblju²⁸ i imati veću kontrolu nad tokom predmeta.

U građanskim stvarima, 43 države koje su odgovorile (pitanje 65) su navele da imaju pojednostavljene postupke za manja potraživanja²⁹.

U krivičnim stvarima, 35 država od 43 države koje su odgovorile (pitanje 65) su navele da imaju pojednostavljene postupke za predmete maloljetničke delinkvencije.³⁰

U upravnim stvarima, 21 država od 41 države koje su odgovorile (pitanje 65) je navela da imaju pojednostavljene postupke³¹.

Popularnost tog postupka ga čini zajedničkom procesnom stečevinom ("acquis") u zemljama Savjeta Evrope³². Njegova efikasnost često proističe iz činjenice da on ne zahtijeva prisustvo advokata jer je u pitanju mali iznos u predmetu ili zbog jasnoće činjenica i postupka; njegovo ispunjavanje uslova koji se odnose na princip pravičnog suđenja proističe iz činjenice da on nakon svog završetka postaje predmet preispitivanja pred višim organima koji ispunjavaju sve uslove da se smatraju "tribunalima" u smislu člana 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima.³³

Međutim, treba utvrditi efikasnost ovog postupka: u Francuskoj, niti je po zakonu obavezno imati advokata, niti se oni angažuju u 92% postupaka³⁴, a u Njemačkoj, dok prisustvo advokata nije obavezno na prvostepenim *Amtsgericht* sudovima, oni se angažuju u većini predmeta jer se korisnici plaše da neće razumjeti postupak ili neće znati da defenišu svoje interese na adekvatan način na sudu; a isto zapažanje se odnosi na Belgiju, Italiju i Grčku, na primjer.³⁵

2.3. Prilagodljivost postupka

2.3.1. Prilagodljivost postupka potrebama ugroženih osoba i žrtvama krivičnih djela

2.3.1.1. Prilagodljivost postupka sa ciljem boljeg pristupa zakonu: konkretne mjere za informisanje

Pitanje iz Revidirane šeme o postojanju mehanizama za informisanje koji su posebno izrađeni za ugrožene osobe (pitanje 23) je dalo potvrdne odgovore 26 država, za sve grupe uzete zajedno (žrtve nasilja u porodici, silovanja i terorizma; maloljetni svjedoci, žrtve i prestupnici; nacionalne manjine; invalidi; ostali). Međutim, veoma malo država je svoje odgovore poduprlo informacijama o konkretnim primjerima svojih zakona. Na primjer, korespondent iz Norveške je naveo da zakonodavstvo Norveške sadrži veoma malo konkretnih odredaba o mjerama za informisanje invalidnih osoba, koji su pokriveni opštim mjerama za informisanje koje su pristupačne svim korisnicima.

Ulaganje države u "popularizaciju" zakona, bez ugrožavanja tradicionalnog očuvanja pravne profesije, je neophodno da bi se korisnicima pružile informacije potrebne za donošenje ispravnih odluka o tome da li da podnesu tužbu ili ne. Ovdje se postavlja pitanje pristupa zakonu prije nego što se preduzmu bilo kave radnje i obavežu novčana sredstva, koji će omogućiti ocjenu mogućnosti i prikladnosti pokretanja pravnog postupka. Uložena društvena sredstava za popularizaciju zakona u bilo kom vidu (organizovanje davanja pravnih savjeta, besplatne konsultacije itd.) imaju ulogu vodiča za korisnike u njihovom izboru, sa jedne strane, a proces rješavanja tužbi čine optimalnim, sa druge strane. Povrat uložениh sredstava za društvo je pozitivan ako su

mjere za informisanje efikasne i pristupačne za sve kategorije korisnika. Iz ovoga razloga pitanje pristupačnosti zakona za korisnike uopšte i ugrožene osobe naročito

opravdava dalje proučavanje u državama članicama Savjeta Evrope.

Na osnovu informacija koje su dostavili nacionalni korespondenti, može se napraviti neiscrpna lista mjera pojedinih država za informisanje o pravima žrtvama krivičnih djela. Ove mjere, u čiju realizaciju su često uključene specijalizovane dobrovoljne organizacije, su usmjerene na pojačavanje aktivnog učešća žrtava u krivičnom postupku, na osnovu kako moći koju crpe iz svojih zakonodavnih izvora tako i na osnovu praktičnog značaja kojeg imaju za ulogu pravosuđa u svome društvu.

Njemačko pravo daje žrtvama krivičnih djela pravo da budu informisane o krivičnom postupku. Da bi se zaštitila žrtve, ove informacije se mogu davati pod posebnim uslovima i posebnim metodama, kao što je videokonferencija.³⁶

Nedavno izmijenjeni i dopunjeni Zakon o krivičnom postupku Austrije sadrži odredbe o pravnoj, psihološkoj i socijalnoj pomoći žrtvama nasilja ili prijetnji fizičkom silom i njihovim porodicama, ako je potrebno zaštititi njihova prava. Njima su obuhvaćene početne konsultacije u toku kojih žrtve mogu biti obaviještene o svojim pravima.

U Francuskoj su mjere za pružanje informacija o postupku usmjerene na sve žrtve u francuskom pravosudnom sistemu; sve žrtve svih krivičnih djela mogu tražiti od javnog tužioca informacije o njegovom radu na tužbi koju je žrtva podnijela. Šta više, uvedene su konkretne mjere informisanja na sudovima, koje se često provode uz pomoć dobrovoljnih organizacija za određene kategorije žrtava: one se objavljuju u lifletima, u brošurama, na predavanjima i besplatnim vrućim telefonskim linijama.³⁷

Što se tiče izvršenja kazni, u nekim državama članicama žrtve mogu tražiti da budu obaviještene o načinu izvršenja zatvorskih kazni i o puštanju osuđene osobe na slobodu (Francuska³⁸, Irska).

U julu 2004. godine je norveška vlada formirala poseban komitet koji je zadužen da napravi plan za poboljšanje statusa žrtava krivičnih postupaka. Izvještaj je trebao biti završen 2006. godine i trebao je sadržavati konkretne prijedloge o procesnim pravima žrtava.

U Rumuniji, Zakon br. 211/2004 o zaštitnim mjerama za žrtve krivičnih djela obavezuje državu da uvede mjere za informisanje, pomoć psihologa, pravnu pomoć i novčanu nadoknadu. Prema članu 4. ovog Zakona, sudije, tužioci i policija su dužni da žrtvama daju informacije o:

- uslugama u kojima se pruža psihološka pomoć i bilo koja druga vrsta pomoći žrtvama, i kako su one organizovane;
- tijelu kome se može podnijeti prijava;
- pravu na pravnu pomoć i institucijama kojima se mogu podnijeti molbe za pomoć;

- uslovima i postupku odobravanja pravne pomoći;
- procesnim pravima stranaka;
- uslovima i postupku zaštite ličnih podataka³⁹.

U konačnoj analizi se vidi da različite državne politike uglavnom imaju za cilj informisanje žrtava o:

- tome gdje mogu da dobiju informacije o svojim pravima
- tome kako mogu da traže svoja prava
- postupcima za dobijanje nadoknade.

2.3.1.2. Prilagodljivost postupka sa ciljem boljeg pristupa pravosuđu: način održavanja ročišta i konkretna procesna prava

1) Konkretni načini održavanja ročišta

Informacije koje je prikupio CEPEJ omogućavaju sastavljanje liste tzv. “dobrih praksi” u državama članicama u vezi sa prilagodljivošću postupka društvenim potrebama korisnika (mladost, mentalna ili psihološka osjetljivost ili psihološka trauma žrtava, invalidnost itd.). Podaci koje su države članice dostavile o stanju stvari u njihovom domaćem zakonodavstvu omogućava da se načini održavanja ročišta podijeli u četiri grupe: način održavanja ročišta koji garantuje povjerljivost ročišta (a), način održavanja ročišta koji garantuje pristupačnost ročišta (b), način održavanja ročišta koji garantuje sigurnost i anonimnost svjedoka ili žrtve (c), način održavanja ročišta kojim se poštuje osjetljivost svjedoka ili žrtve (d).

a) Način održavanja ročišta koji garantuje povjerljivost ročišta

Povjerljivost ročišta se tradicionalno garantuje tako što postoji mogućnost da se ono ne održava javno (tzv. *in camera* postupak). Odgovori država članica pokazuju da je *in camera* postupak često rezervisan za jednu ili više kategorija ugroženih osoba.

U Ruskoj Federaciji žrtve svih vrsta krivičnih djela protiv seksualne slobode imaju pravo da njihov predmet bude saslušan *in camera*. Slične odredbe postoje u Albaniji, Andori, Jermeniji, Luksemburgu i Malti. U Irskoj⁴⁰ i Luksemburgu postoje slične odredbe i za predmete u kojima se radi o maloljetnicima. Na Malti je ova vrsta saslušanja naročito dostupna žrtvama nasilja u porodici.

Zakon o krivičnom postupku Azerbejdžana propisuje da dokazi kojima se otkrivaju povjerljive lične, porodične ili poslovne informacije moraju biti izvedeni *in camera*. U Francuskoj stranka koja traži odštetu (*la partie civile*) ima pravo da traži *in camera* postupak⁴¹. Izgleda da praksa ove vrste, koja omogućava da sudija odredi vođenje *in camera* postupka kada je to opravdano okolnostima, bez obzira na kategoriju korisnika, omogućava bolje garantovanje fleksibilnosti i prilagodljivosti postupka.

b) Način održavanja ročišta koji garantuje pristupačnost ročišta

U nekim državama, zakonski propisi definišu mjere kojima se garantuje prisustvo stranaka i čine pravosuđe pristupačnijim invalidnim osobama u svakoj fazi postupka.

U Francuskoj istražni sudija može otići u nečiju kuću ili imenovati ovlaštenu osobu u svrhu vođenja saslušanja, ako ta osoba nije u stanju da se pojavi na sudu⁴².

U Norveškoj takođe postoje konkretni načini saslušanja ljudi sa psihičkim smetnjama, između ostalog, u predmetima seksualnog zlostavljanja.

U Ruskoj Federaciji i Litvaniji, je obavezno prisustvo defektologa u postupcima u kojima učestvuju djeca bilo kog uzrasta, a ako imaju psihičke ili fizičke smetnje.

c) Način održavanja ročišta koji garantuje sigurnost i anonimnost svjedoka ili žrtve

Informacije koje je prikupio CEPEJ pokazuju da veliki dio država članica daje prednost uvođenju ročišta koja se vode na način da garantuje sigurnost i anonimnost svjedoka ili žrtve (u 33 države članice za žrtve silovanja, u 41 države članice za maloljetne žrtve ili svjedoke krivičnih djela, u 25 država članica za žrtve nasilja u porodici, u 21 državi članici za žrtve terorizma; pitanje 23). Podaci koje su dale države članice daju brojne primjere.

Litvansko zakonodavstvo omogućava da anonimnost žrtava i svjedoka krivičnih djela bude sačuvana kada im prijete opasnost po vlastiti život ili život njihovih srodnika, po slobodu, zdravlje ili imovinu.

Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine omogućava da svjedoci budu saslušani, a da se ne pojavljuju na sudu, korištenjem tehničkim metoda za prenošenje slike i zvuka. Osnove za ovo su starost osobe ili fizičko ili psihičko stanje ili bilo koje druge bitne okolnosti. Može biti imenovan stručnjak koji će pomagati pri ovakvim saslušanjima.

U Irskoj postoji odredba o telekonferencijama i videokonferencijama za žrtve i svjedoke seksualnih krivičnih djela, koje se mogu koristiti uz prethodnu dozvolu suda.⁴³ Pokušaj otkrivanja identiteta svjedoka predstavlja krivično djelo⁴⁴.

Zakonodavstvo Luksemburga daje mogućnost zvučnog ili audio-vizuelnog snimanja maloljetnih žrtava krivičnih djela⁴⁵.

Saslušanje maloljetnika, žrtava silovanja i žrtava porodičnog nasilja putem videokonferencije je moguće na Malti. U Francuskoj postoji ovakva odredba naročito za maloljetne žrtve seksualnih krivičnih djela⁴⁶.

d) Način održavanja ročišta kojim se poštuje osjetljivost svjedoka ili žrtve

Koncept interesa djeteta – jedan varijabilan koncept, ali je njegov značaj priznat u cijeloj Evropi - je inspirisao konkretne mjere u brojnim državama članicama.

U Ruskoj Federaciji, dijete svjedok ili žrtva krivičnog djela može biti saslušano u odsustvu advokata. Kada je salušanje završeno, dijete može, uz dozvolu sudije, da napusti sud. Slično ovome, litvansko zakonodavstvo omogućava da dijete svjedok ili žrtva krivičnog djela dā izjavu van ročišta i da se na pojavi na sudu.

Na Malti, ročišta koja se odnose na maloljetne prestupnike se održavaju u objektima koji su odvojeni od službenih sudskih prostorija.

Uspostavljanje procesnih sistema u nekim državama isključivo za maloljetne prestupnike (tzv. maloljetničkog pravosuđa) ima za cilj izbjegavanje stigmatizacije maloljetnika u društvu i time olakšavanje njihove ponovne integracije u društvo.

2. Konkretna procesna prava

Što se tiče zaštite ugroženih kategorija korisnika, države članice imaju slijedeće garancije: sistematsko obezbjeđivanje advokata na trošak države (a), sistematsko obezbjeđivanje prevodioca na trošak države (b), posebna procesna prava za maloljetnike (c), posebna procesna prava za invalidne osobe (d), posebna procesna prava za žrtve krivičnih djela (e).

a) Sistematsko obezbjeđivanje advokata na trošak države

U Njemačkoj je zastupanje na suđenju putem advokata systemske prirode za osobe koje slabo vide ili loše čuju ili imaju govorne mane. U Ruskoj Federaciji i Litvaniji je učešćivanje advokata u odbrani osoba sa invaliditetom takođe systemsko pitanje ako je invaliditet dotične osobe takve prirode da je onemogućava da se sama brani.

Norveško zakonodavstvo garantuje žrtvama terorizma obezbjeđivanje advokata u slučajevima kada im je teroristički čin prouzrokovao taeške tjelesne povrede ili smrt maloljetnog djeteta. Takođe je obezbjeđivanje advokata garantovano maloljetnim žrtvama seksualnog zlostavljanja. U Norveškoj žrtve nasilja u porodici takođe imaju besplatnu pravnu pomoć.

U Irskoj su žrtve silovanja stranke u krivičnom postupku i u tu svrhu uživaju pomoć advokata koji im pruža konsultacije prije postupka i zastupa njihove interes u toku pretresa⁴⁷.

b) Sistematsko obezbjeđivanje prevodioca na trošak države

U Njemačkoj osobe koji pripadaju Sorbian manjini imaju pravo da govore sorbianski jezik na sudovima okruga u području koje naseljavaju. U Norveškoj postoje konkretni pravni propisi koji propisuju da se na sistematičan način obezbjeđuje prevodilac pripadnicima nacionalnih manjina na trošak države. U Crnoj Gori, postoji pravo korištenja jezika nacionalne manine kao jezika na kome se odvija postupak kao i pravo na simultano prevođenje dokumenata na zahtjev dotične osobe.

U Njemačkoj i Monaku, sud mora, kada je potrebno, imati prevodioca da prevodi osobama koje loše čuju i osobe sa govornim smetnjama. Sudski dokumenti koji su naslovljeni na slijepu ili slabovidnu osobu moraju im biti dostavljeni u oblik koji im omogućava da ih razumiju.

Vrijedno je pažnje da države članice koje ugroženim osobama sistematski obezbjeđuju prevodioce tim istim osobama, obično takođe sistematski, obezbjeđuju advokata (Njemačka, Litvanija, Ruska Federacija itd.).

c) Posebna procesna prava za maloljetnike

Pravni propisi nekih država članica sadrže odredbe o primjeni konkretnih procesnih pravila kada je optuženi maloljetno lice (Irska, Litvanija, Luksemburg⁴⁸, Monako itd.): ova pravila se uglavnom odnose na postupke saslušanja, zastupanje i zastaru.

C1. Postupci saslušanja

U Ruskoj Federaciji, Francuskoj⁴⁹ i Monaku, djeca ispod 16 godina ne mogu biti krivično odgovorna ako odbiju da svjedoče ili ako lažno svjedoče. Oni ne mogu svjedočiti pod zakletvom. U Monaku saslušanja čak vodi sudija stratelj.

U Ruskoj Federaciji, ispitivanje maloljetnih prestupnika ne može da traje duže od dva sata bez pauze i ročište ne može trajati duže od četiri sata na dan.

C2. Zastupanje

U Poljskoj, Ruskoj Federaciji i Ukrajini je obavezno prisustvo defektologa-pedagoga, kao i učestvovanje pravnog zastupnika maloljetnika na saslušanjima maloljetnih svjedoka ili žrtava krivičnih djela koji su mlađi od 14 godina. U Litvaniji je obavezno

prisustvo pravnog zastupnika maloljetnika svaki put kada se maloljetnik pojavljuje u postupku.

U Francuskoj, zakonodavstvo propisuje mogućnost imenovanja ad hoc administratora koji je zadužen za zaštitu interesa maloljetnih žrtava krivičnih djela, u slučajevima

kada to nije u potpunosti obezbijeđeno preko njihovih pravnih zastupnika ili jednog od njihovih zastupnika⁵⁰.

U Litvaniji i Norveškoj je obavezno da advokat zastupa maloljetnog prestupnika, bez obzira na prisustvo njegovog pravnog zastupnika. Učestvovanje advokata je po automatizmu u Luksemburgu kada je optuženi mlađi od 18 godina⁵¹. Slovenačko zakonodavstvo sadrži odredbe da maloljete žrtve krivičnih djela moraju imati pravnog zastupnika koji je zadužen da brani prava žrtve i osigurava njen fizički integritet u toku suđenja. Maloljetnici koji nemaju pravnog zastupnika imaju pravo na usluge advokata⁵² kojeg imenuje sud.

C3. Zastara

U predmetima u kojima se radi o krivičnim djelima seksualne prirode, vrijeme zastarjevanja je produženo i počinje da teče od trenutka kada žrtva postane punoljetna⁵³.

d) Posebna procesna prava za invalidne osobe

U Ukrajini je obavezno prisustvo ljekara kada invalidna osoba učestvuje u postupku.

U Poljskoj, prema članu 316. Zakona o krivičnom postupku, invalidne osobe mogu da traže da se ročište održi ranije ako postoji opasnost da neće moći da se pojave na sudu na kasnije zakazanom ročištu.

e) Posebna procesna prava za žrtve krivičnih djela

Francuski zakon daje pravo osobama koje su pretrpjele tjelesno oštećenje kao direktan rezultat krivičnog djela da budu stranke u postupku (*partie civile*), odnosno drugim riječima, da pokrenu građanski postupak protiv počinioaca na krivičnom sudu za dobijanje odštete za oštećenje prouzrokovano krivičnim djelom⁵⁴. Ovo pravo je ojačano mogućnošću koja je data određenim dobrovoljnim udruženjima da ostvaruju prava *partie civile*: ovdje spadaju udruženja za podršku žrtavama seksualnog nasilja⁵⁵, terorističkih akata⁵⁶ ili rasizma⁵⁷, za podršku djeci koja su u opasnosti ili su žrtve maltretiranja⁵⁸, bolesne ili invalidne osobe⁵⁹ itc.

Francusko zakonodavstvo daje žrtvama silovanja pravo da traže da počinitelja krivičnog djela pregleda ljekar i da mu se uzme krv za analizu, bez potrebe da se traži

pristanak istoga kako bi se utvrdilo da li je ta osoba zaražena seksualno prenosivom bolešću⁶⁰.

2.3.2. Prilagodljivost postupka na hitnost situacije

Hitnost situacije ponekada opravdava prilagodljivost postupka u cilju obezbjeđivanja efikasnog pristupa pravosuđu. Takve mjere mogu, na primjer, uključivati mogućnost da sudija može da donosi privremene odluke (koje se tiču starateljstva nad djecom itd.),

koje će garantovati, kada je prikladno, izvršenje kasnije donesenih odluka, očuvati dokaze i spriječiti neposrednu štetu ili štetu koju je teško poraviti. Princip takvih postupaka je više određen potrebom za neposrednom sudskom intervencijom nego razmatranjem prikladnosti u dijeljenju pravde. Nastajući iz činjeničnog stanja, zahtjevanje "hitnih" mjera ne može biti smanjeno iz razloga organizacione prirode i zbog toga su takve mjere široko rasprostranjene u zemljama Savjeta Evrope.

U građanskim stvarima, 41 država od 45 država koje su dale odgovor (pitanje 64) je navela da imaju hitne postupke⁶¹.

U krivičnim stvarima, 37 država od 45 država koje su dale odgovor (pitanje 64) je navelo da imaju hitne postupke⁶².

U upravnim stvarima, 31 država od 41 države koje su dale odgovor (pitanje 64) je navela da imaju hitne postupke⁶³. Međutim, treba primijetiti da u nekim državama nema razlike između upravnog i građanskog prava (u Luksemburgu, na primjer).

Popularnost tog postupka ga čini zajedničkom procesnom stečevinom ("acquis") u zemljama Savjeta Evrope. U smislu pristupa pravosuđu, njegovu efikasnost često treba zahvaliti činjenici da su te mjere direktno primjenjive i strogo kontrolisane. Međutim, nemaju sve države ad hoc postupke⁶⁴. Umjesto da uvode konkretne hitne postupke, neke države više vole da primjenjuju obične postupke, ali sa kraćim rokovima⁶⁵.

2.4. Efikasno učestvovanje korisnika u postupku

Države članice su odgovorne za uvođenje postupaka koji omogućavaju efikasno učestvovanje korisnika u postupku. Obim u kome su korisnici direktno uključeni bi se mogao ocijeniti pomoću slijedećih pitanja: Da li imaju pravo da prisustvuju ili da budu zastupljeni u svim sudskim postupcima? Gdje sve imaju ovo pravo, u kom procentu predmeta ne uspiju da ga ostvare? Kada ne uspiju da ga ostvare, zašto je to tako? Kada imaju zastupnika, da li advokati imaju monopol u zastupanju? Kada advokati imaju monopol u zastupanju, da li korisnici mogu da biraju advokata između dovoljnog broja advokata? Podaci kojima raspolaže CEPEJ treba da omoguće nalaženje odgovora na sva ova pitanja.

2.4.1. Pravo korisnika da prisustvuju ili da imaju zastupnika na sudu

Adversarni princip podrazumijeva sposobnost jedne stranke da bude informisana o zapažanjima i dokazima koje iznosi druga stranka i da ih osporava ⁶⁶. U nekim državama se može desiti da presuda bude donesena bez ikakve stvarne odbrane; ova situacija je primjenjiva, na primjer, u krivičnim predmetima u kojim se optuženom izriče kazna što izbjegava ročište ili ne želi da se pojavi na ročištu⁶⁷. Takođe izgleda da pravo korisnika da ima zastupnika na sudu u pojednostavljenim postupcima nije sistematično u svim državama članicama⁶⁸.

Ovaj problem nije ovako formulisan u upitniku CEPEJ-a. Pitanje koje mu je najbliže u upitniku (pitanje 61) je namijenjeno da utvrdi procenat presuda u prvostepenim krivičnim postupcima na kojima osumnjičeni u stvari nije prisutan ili nema zastupnika. Ovi kvantitativni podaci nas ne prosvjetljuju što se tiče procesnih razloga koje države članice iznose da bi ograničile pravo korisnika na adversarni postupak.

U svakom slučaju ima malo odgovora država članica u vezi ovoga (pitanje 61)⁶⁹: u većini država ove informacije ne postoje (28 države) i samo 8 država može da ih dā (pogledati dodatak 3)⁷⁰. Uprkos objašnjenju uz upitnik, nije čak izvjesno da li se odgovori nacionalnih korespondenata na ovo pitanje mogu istinski uporediti: da li cifre sistematično isključuju situacije u kojima korisnici imaju pravo da budu prisutni ili da imaju zastupnika, ali ga ne ostvaruju? Da li onei više odgovaraju slučajevima kada su osumnjičeni odsutni ili slučajevima kada nemaju zastupnika? Teško je napraviti poređenje bez detaljnijeg poznavanje postupaka u različitim državama.

Odgovori nacionalnih korespondenata takođe ne omogućavaju da kažemo u kom procentu predmeta korisnici imaju pravo da budu prisutni ili da imaju zastupnika, ali ne ostvaruju to pravo. Zbog toga glavni razlozi korisnika ostaju nepoznati, uprkos interesu koji pokazuju (da li je to zbog velikih troškova postupaka, nedovoljne pravne pomoći ili zbog toga što jasnoća priroda postupka omogućava brzo i manje skupo suđenje itd?).

2.4.2. Načini zastupanja na sudu

Na državama članicama je da odrede načine na koje korisnici mogu biti zastupljeni na sudu. Odgovori nacionalnih korespondenata (pitanje 89) iznose razlike prema vrsti postupka (građanski, krivični ili upravni), ulozi stranaka u predmetu (naročito u krivičnim predmetima), vrsti ili nivou suda (prvostepeni sud, apelacioni sud, porotni sud itd.) i prirodi predmeta (suma koja je u pitanju).

Prva primjedba se očito odnosi na monopol zastupanja pred sudovima koji ponekada uživaju advokati. U Evropi postoji tendencija da se advokatima daje monopol u zastupanju osumnjičenih u krivičnim predmetima (27 država nasuprot 9 država), advokati nemaju monopol niti u građanskim postupcima (8 država nasuprot 27 država) niti u upravnim postupcima (25 država nasuprot 9 država). Advokati takođe generalno nemaju monopol u zastupanju žrtava krivičnih djela, iako ovaj trend nije tako jasan (15 država nasuprot 21 država) (pogledati Dodatak 4).

Cijeli smisao advokata kao zastupnika na sudu je da korisnicima dā garanciju visokokvalitetnog učešća u toku postupka. Takvo zastupanje zadovoljava dva interesa, lični i društveni, u različitim proporcijama u skladu sa prirodom predmeta i ulogom koju različiti protagonisti imaju u njemu.

U krivičnim postupcima, obavezno zastupanje osumnjičenog od strane advokata naravno ide u korist ličnog interesa pojedinca najmanje isto toliko koliko i u korist društva. Neka društva se nadaju da će, kroz ovakav "vođeni" pristup pravosuđu, izbjeći da osobe koje nisu krive budu nepravедno proglašene krivim i da će obezbijediti da osoba koja je kriva bude kažnjena kaznom koja je naprikladnija izvršenom djelu. Ovo bi moglo učiniti da monopol advokata izgleda kao bastion protiv grešaka i pretjerane strogoće društva koje želi da okonča jedno društveno uznemiravanje a da ne proizvede sjeme drugoga.

U građanskim i upravnim postupcima, zahtijevanje obaveznog zastupanja korisnika od strane advokata izgleda da se više svelo na lični interes pojedinca. Ako ono utiče na javni interes, to je u praksi tako samo zbog postignute veće prikladnosti pokretanja postupka, što je rezultat boljeg sastavljanja dokumenata potrebnih za postupak, i zbog honorara advokata koji djeluju kao odbijajući faktor. Interesi koji se brane ostaju lični interesi. Zbog toga izgleda logično da je monopol advokata najrašireniji u krivičnim postupcima, u odbrani osumnjičenih, a zatim u građanskim i upravnim postupcima. Zastupanje interesa žrtava se nalazi negdje između ove dvije tendencije i izražava, sa jedne strane, lični interes žrtve u postupku i, sa druge strane, neophodnu brigu društva za žrtvu.

O ulozi dobrovoljnih organizacija u zastupanju žrtava i ugroženih pojedinaca smo već govorili (pogledati Dio dva, A.2.3.1.1. Prilagodljivost postupka sa ciljem boljeg pristupa zakonu: konkretne mjere za informisanje). Njihova uloga nije ništa manja u građanskim i upravnim postupcima, u kojima one doprinose (u 6, odnosno 10 država), zajedno sa sindikatima (po 8 država u svakoj vrsti postupka) i, iznad svega, članovima porodice (u 14, odnosno 15 država), zastupanju interesa članova društva.

Uloga dobrovoljnih tijela se može porediti sa ulogom koju imaju zajedničke tužbe i kolektivne tužbe: kolektivna priroda ove vrste tužbi ima isti glavni cilj, a to je da podigne tužbu protiv tuženog, a istovremeno je to postizanje veće ravnoteže u pravima stranaka koje su veoma disproporcionalne po veličini i ekonomskoj moći. Putem ovih tužbi grupa korisnika koji bi inače bile slabi i sami čini vrstu ad hoc kompanije sa pravnom sposobnošću u svrhu i za vrijeme trajanja postupka. Ni jednim pitanjem u upitniku CEPEJ-a se ne traži prikupljanje informacija na ovu temu. Ono je ipak aktuelno pitanje u mnogim državama članicama, čija važnost je naglašena na drugom mjestu⁷¹.

Druga primjedba se odnosi na države članice koje su advokatima dale monopol u zastupanju u određenim stvarima, ali sa brojnim izuzecima (pogledati dodatak 4). U građanskim stvarima, ovi izuzeci iznad svega zavise od nivoa suda (7 država⁷²) i vrste suda (4 države⁷³); manje je uobičajno da zavise od konkretne prirode predmeta (2 države⁷⁴). Ovaj trend je isti u upravnim stvarima i u pogledu zastupanja žrtava krivičnih djela (u kojima se glavni izuzeci odnose na nivo suda: 4 države⁷⁵, odnosno 2 države⁷⁶).

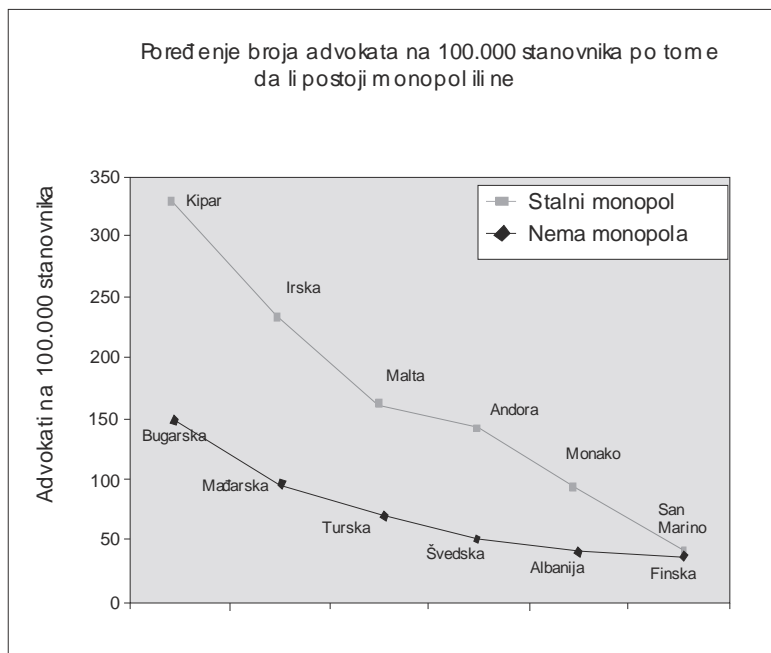
U krivičnim stvarima, sa druge strane, u slučajevima u kojima se zastupanje tiče odbrane osumnjičenog, konkretna priroda predmeta je iznad svega ono što može dovesti do izuzetaka od monopola (3 države⁷⁷).

Treća primjedba se tiče broja advokata: kada postoji monopol, mogu li se korisnici osloniti da dovoljnu konkurenciju unutar profesije? Je li ponuda dovoljna? Podaci kojima raspolaže CEPEJ (pitanje 89) pokazuju da u većini država u kojima postoji monopol u građanskim postupcima nema monopol u krivičnim postupcima i obrnuto; ovim se veoma otežava uspostavljanje veze između monopola u zastupanju i broja advokata u ovim državama.

Međutim, u nekim državama, nema monopola ni u kakvim vrstama postupaka (Albanija, Bugarska, Finska, Mađarska, Švedska i Turska). U svakoj vrsti postupka stranke zbog toga imaju pristup drugim vrstama zastupanja, a ne samo advokatima. Nasuprot tome, druge države nameću monopol advokata u zastupanju u svim stvarima (Andora, Kipar, Irska, Malta, Monako i San Marino). U ovim državama zastupanje koje se vrši na drugom mjestu i u drugim vrstama zastupanja takođe vrše advokati. Da li je broj advokata po glavi stanovnika znatno veći u ovim državama kako bi se mogle zadovoljiti potrebe ovakvog zastupanja?

Podaci koje je prikupio CEPEJ (pitanja 1 i 87-88) pokazuju da je broj advokata po glavi stanovnika (isključujući pravne savjetnike i edukatore) je primjetno veći u državama sa sistemskim monopolom u zastupanju nego u onima koje ga nemaju.

Slika 1: Poređenje broja advokata po tome da li postoji ili ne postoji monopol zastupanja

2.5. Nadgledanje postupaka

Teorija društvene efikasnosti pristupa pravosuđu se zasniva na konceptu kvaliteta. Kvalitativna ocjena pravosudnog sistema sa društvene tačke gledišta ukazuje na sposobnost države da ocijeni funkcionisanje postupka i spriječi eventualne greške u radu sudova. Zbog toga, da bi se ocijenila društvena efikasnost “dostupnog pravosuđa”, još jedan parameter treba da bude izanaliziran: nadgledanje postupaka.

Podaci koje je prikupio CEPEJ omogućavaju da se razmotre četiri aspekta nadgledanja postupaka: efikasna žalba višem sudu (P. 60), praćenje rada tužilaštava (P. 59), praćenje rada sudova (P. 50, 51, 52) i mehanizmi za odštetu korisnika zbog greške u radu suda i pritužbe (P. 28, 31, 32).

2.5.1. Efikasna žalba višem sudu

Pravo na efikasnu žalbu višem sudu u vezi bilo kog predmeta je utvrđeno u pravosudnim sistemima na cijelom području Savjeta Evrope: sve države članice imaju odredbe o toj vrsti žalbe (P. 60).

Ipak, u nekim pravnim sistemima uživanje ovog prava podliježe određenim ograničenjima. Na primjer, prema turskim zakonima, na odluke prvostepenih sudova u građanskim predmetima nije dozvoljena žalba kada se radi o malim iznosima duga⁷⁸. Slično ovome, odluke prvostepenih Građanskih sudova koje se odnose na starateljstvo i odluke krivičnih sudova u kojima su izrečene manje novčane kazne su konačne i na njih nije dozvoljena žalba. Isti pristup u kome se uslovljava uživanje prava na žalbu iznosom duga koji je predmet spora su usvojili i francuski⁷⁹ i portugalski⁸⁰ zakonodavci. Ovim pristupom, koji je inspirisan željom za ispravnim dijeljenjem pravde, se nastoji osigurati pravna sigurnost i spriječiti da drugostepeni sudovi budu opterećeni malim sporovima.

2.5.2. Praćenje i ocjena rada tužilaštava

Društvena efikasnost pristupa pravosuđu pretpostavlja da pojedinci imaju pristup postupku koji može biti predmet nadgledanja od strane države. Nivo javnog investiranja u postupke za nadgledanje rada službenika u pravosudnom sistemu (tj. sudija, tužilaca, izvršilaca) je zbog toga pokazatelj kvaliteta postupka.

Prema podacima koje je prikupio CEPEJ, 41 država od 45 država koje su dale odgovor ima mehanizme za redovno praćenje i ocjenu rada tužilaštava (P. 59). Metode i učestalost ovih mehanizama znatno variraju u različitim državama. Oni su često u obliku sedmičnih⁸¹, mjesečnih⁸², kvartalnih⁸³, polugodišnjih⁸⁴ ili godišnjih⁸⁵ izvještaja rada. Redovne inspekcije njihovog rada i učinka vrše ili Ministarstvo pravde⁸⁶ ili samo Javno tužilaštvo sa višeg nivoa hijerarhije⁸⁷.

Od država koje su odgovorile na pitanje 59, samo četiri nemaju nikakav način nadzora ili praćenja rada tužilaca (Jermenija, Kipar, Danska, San Marino)⁸⁸. Ovo zapažanje pokreće pitanje važnosti uloge koju tužioci igraju u postupcima ovih država.

Podaci koje posjeduje CEPEJ pokazuju da ovlaštenja tužilaca variraju u različitim državama, bilo da se radi o krivičnim (P. 70), građanskim ili upravnim (P. 71) predmetima. Nepostojanje mehanizma za nadgledanje rada tužilaštava možda može biti objašnjeno činjenicom da oni igraju malu ulogu u postupcima i imaju mala ovlaštenja ili ih uopšte nemaju. Ove mogućnosti su razmotrene u slijedećim tabelama u kojima se poredi uloga (opseg ovlaštenja) tužilaca (P. 70, 71) sa postojanjem nadzora nad njihovim radom (P. 59).

Tabela 1: Ovlaštenja tužilaca u krivičnom postupku i postojanje mehanizama za praćenje rada tužilaštava

Uloga tužioca, krivični postupci (P.70) Broj država	Broj država u kojima tužiocima imaju ovo ovlaštenje (P.70)	Broj država sa redovnim mehanizmom za praćenje i ocjenjivanje rada tužilaštava (P. 59) koja imaju ovo ovlaštenje (P.70)	Države bez redovnog mehanizma za praćenje i ocjenjivanje rada tužilaštava (P. 59) koja imaju ovo ovlaštenje (P.70)
Vodi ili nadgleda istrage koje vrši policija	40/47	35/40 (87.5%)	Jermenija, Danska
Vodi istrage	32/47	29/32 (91%)	Jermenija, San Marino
Predlaže sudiji da naredi istražne radnje	42/47	38/42 (90%)	Jermenija, Danska, San Marino
Podnosi optužnicu	47/47	41/47 (87%)	Jermenija, Kipar, Danska, San Marino
Iznosi predmet na sudu	46/47	41/46 (89%)	Jermenija, Kipar, Danska, San Marino
Predlaže sudiji kaznu za optuženog	41/47	36/41 (88%)	Jermenija, Danska, San Marino
Podnosi žalbu	44/47	38/44 (86%)	Jermenija, Kipar, Danska, San Marino
Nadzire izvršni postupak	37/47	23/37 (62%)	Jermenija, Danska
Završava predmet prekidajući postupak bez potrebe za sudskom odlukom	40/47	35/40 (87.5%)	Jermenija, Kipar, Danska, San Marino
Završava predmet izričući kaznu ili pregovarajući o kazni bez sudske odluke	15/46	14/15 (93%)	Danska
Druga značajna ovlaštenja	16/32	15/16 (94%)	Nema odgovora

Tabela 2: Postojanje mehanizma za praćenje rada tužilaštava i uloga tužioca u građanskim, upravnim i krivičnim postupcima

Država članica	Postojanje redovnog mehanizma za praćenje i ocjenjivanje rada tužilaštava (P. 59)	Uloga tužioca u građanskim/ upravnim stvarima (P. 71)	Broj ovlaštenja tužioca u krivičnim postupcima (P. 70)
Albanija	Da	Ne	11
Andora	Da	Da	7
Jermenija	Ne	Ne	9
Austrija	Da	Da	7
Azerbejdžan	Da	Da	8
Belgija	Da	Da	11
Bosna i Hercegovina	Da	Da	8
Bugarska	Da	Da	8
Hrvatska	Da	Ne	6
Kipar	Ne	Ne	4
Češka Republika	Da	Da	9
Danska	Ne	Da	9
Estonija	Da	Ne	7
Finska	Da	Ne	7
Francuska	Da	Da	11
Gruzija	Da	Da	10
Njemačka	Da	Ne	7
Grčka	Da	Da	9
Mađarska	Da	Ne	7
Island	Da	Ne	7

Irska	Da	Ne	4
Italija	Da	Da	8
Latvija	Da	Da	10
Lihtenštajn	Da	Da	8
Litvanija	Da	Da	10
Luksemburg	Da	Da	11
Malta	Da	Ne	8
Moldavija	Da	Da	10
Monako	Da	Da	10
Holandija	Da	Ne	10
Norveška	Da	Da	10
Poljska	Da	Da	8
Portugal	Da	Da	9
Rumunija	Da	Da	11
Ruska Federacija	nema	Da	10
San Marino	Ne	Ne	7
Slovačka	Da	Da	10
Slovenija	Da	Da	7
SM-Crna Gora	Da	Da	8
SM-Srbija	Da	Da	8
Španija	Da	Da	9
Švedska	Da	Da	9
Turska	Da	Da	11
UK-Engleska/Vels	Da	Ne	4
UK-Sjeverna Irska	Da	Ne	6
UK-Škotska	Da	Ne	6
Ukrajina	-	Da	6

* U pitanju 70. Revidirane šeme je državama članicama data lista 11 vrsta ovlaštenja koje tužiocima mogu imati u krivičnom postupku (vođenje ili nadgledanje policijske istrage; vođenje istrage; kada je potrebno, podnošenje prijedloga sudiji da naredi istražne radnje; podizanje optužnice; iznošenje optužnice na sudu; predlaganje sudiji visine kazne za optuženog; podnošenje žalbe; nadgledanje izvršnog postupka; zatvaranje predmeta prekidanjem postupka a da nije potrebna odluka suda; zatvaranje predmeta izricanjem kazne ili pregovaranjem o kazni a da nije potrebna odluka suda; druga značajna ovlaštenja). U ovoj tabeli su uzeta u obzir ona ovlaštenja sa liste koja su štrihirali nacionalni korespondenti.

Analiza podataka pokazuje da u krivičnim postupcima od četiri države koje nemaju nikakvih odredaba o nadgledanju rada tužilaštava, Jermenija, Danska i San Marino daju tužiocima najšira ovlaštenja⁸⁹: sa liste od 11 mogućih vrsta ovlaštenja, Jermenija i Danska im daju 9 i San Marino 7. Ovaj zaključak pobija prvobitnu hipotezu da će nepostojanje mehanizama za nadzor biti sinonim za mali broj ili nikakva ovlaštenja u postupku. Nasuprot tome, u državama članicama u kojima nema redovno korištenih mehanizama za praćenje i ocjenu rada tužilaštava (P.59), tužilaštva često imaju veoma široka ovlaštenja; ovo stvara rizik od zloupotrebe ovlaštenja koje mogu biti štetne po kvalitet postupka.

S druge strane, u građanskim postupcima se potvrđuje hipoteza “nema nadgledanja – nema ovlaštenja” za Jermeniju, Kipar i San Marino. Tužiocima nemaju nikakvu ulogu u građanskim i upravnim postupcima u ovim državama članicama; nepostojanje ovlaštenja opravdava nepostojanje praćenja i ocjene⁹⁰.

Uzimajući sve vrste predmeta zajedno, nepostojanje nadgledanja rada tužilaca sa širokim ovlaštenjima na suđenjima je negativan pokazatelj društvene efikasnosti pristupa pravosuđu. Nedovoljno investiranje države u nadgledanje postupaka je izvor grešaka u radu pravosudnih organa. Iz ovog razloga Savjet Evrope treba da preporuči državama članicama da tamo gdje nema nadgledanja to pitanje treba da usklade sa opštim trendom osiguranja praćenja i ocjene učesnika u postupku koji imaju ovlaštenja da donose odluke.

2.5.3. Odšteta korisnika zbog lošeg rada sudova, i prigovori

Društvena efikasnost pravosuđa je pozitivna kada država investira u poboljšanje ili očuvanje pristupa visoko-kvalitetnom postupku. Garancije ponekad poprimaju oblik pravnih i finansijskih mjera, ponekada sistema za otkrivanje glavnih uzroka grešaka u radu. Informacije koje je prikupio CEPEJ omogućavaju analizu određenih procesnih i organizacionih garancija koje se direktno odnose na nadgledanje postupka, naime:

- mogućnost da se korisnici obeštete za štetu nanosenu im greškama u radu sudova (P. 28);
- mehanizmom za podnošenja pritužbi na funkcionisanje pravosudnog sistema (P. 31-32);
- kvalitet istraga pritužbi (P. 32);

- mogućnost da se ocijeni rad sudova sa ciljem izbjegavanja grešaka u radu (P. 50, 51, 52, 53).

Informacije koje je prikupio CEPEJ naročito iznose činjenice o sposobnosti evropskih pravosudnih sistema da reaguju na tri vrste grešaka u radu sudova: protivzakonito hapšenje, pogrešna osuda i pretjerana dužina postupka. Podaci navedeni u narednoj tabli pokazuju opšti trend u državama članicama da se prilagode mjerama koje omogućavaju da korisnici podnose pritužbe zbog grešaka napravljenih u pravosudnom sistemu (P. 31) i da dobiju odštetu (P. 28).

Greške u radu sudova / Broj država	Broj država sa sistemom obeštećenja za greške u radu sudova (P.28)	Broj država koje omogućavaju i podnošenje pritužbi (P. 31) i obeštećenje koje se može dobiti (P. 28)
Protivzakonito hapšenje	43 od 46	40 od 43
Pogrešna osuda	42 od 46	39 od 42
Pretjerana dužina postupka	22 od 44	20 od 22

Odgovori na pitanje 28 (centralna kolona) jasno pokazuju da je broj država članica koje omogućavaju da korisnici budu obeštećeni za greške napravljene u krivičnom postupku (protivzakonito hapšenje, pogrešna osuda) je veći od broja država članica koje propisuju odštetu za čisto procesne greške (pretjerana dužina postupka). Ipak su neopravdana odugovlačenja jedan od glavnih faktora koji dovode do nagomilavanja predmeta; oni shodno tome, predstavljaju opasnost po kvalitet pristupa pravosuđu i države članice treba da budu podstaknute da uvedu u svoje sisteme mehanizam za odštetu žrtava odugovlačenja postupka na sudu.

Uvođenje nekog mehanizma na trošak poreskih obveznika ima brojne prednosti: investicija javnih sredstva za odštetu žrtava odugovlačenja postupka na sudu bi svakako dovela do strožeg nadgledanja kvaliteta standarda koje službenici na sudu moraju da poštuju. Na ovaj način bi ovaj mehanizam mogao postati garancija većeg povjerenja korisnika u pravosudni sistem.

Šta više, države članice, sa nekoliko izuzetaka (Jermenija, Mađarska), kombinuju mehanizam za odštetu sa mogućnošću podnošenja pritužbi zbog grešaka u sudskom procesu. Ovu "dobru praksu", koja je zajednička procesna stečevina ("acquis") u zemljama Savjeta Evrope, treba podsticati u državama koje još nisu usvojile takve mjere.

2.5.4. Kvalitet postupka rješavanja prigovora zbog funkcionisanja pravosudnog sistema

Postojanje mehanizama u sistemima država koji omogućavaju korisnicima da podnose pritužbe zbog grešaka u radu pravosudnog sistema i da dobiju odštetu nije samo po sebi dovoljno da bi kontrolisalo pristup visoko-kvalitetnom postupku. Postupci

rješavanja ovih pritužbi takođe treba da budu efikasni i da omoguće ispravku greške.

Ovaj izvještaj CEPEJ-a naglašava jedan od ključnih pokazatelja efikasnosti postupaka rješavanja pritužbi: njegovu brzinu (Pitanje 32). Brzina postupaka rješavanja pritužbi zavisi od pravnih garancija koje su obezbijeđene u zakonodavstvu države članice, naročito od postojanja pozitivne obaveze nadležnih organa da rade na pritužbama (Pitanje 32) i da ih riješe u roku koji je određen za to (Pitanje 32) (pogledati tabelu ispod).

Tabela 3: Garancije za efikasnost mehanizama za rješavanje pritužbi zbog grešaka u radu sudova

Nadležno tijelo	Broj država koje određuju rok nadležnom organu za odgovor na pritužbe zbog grešaka u radu sudova / Broj država koji su odgovorile (P. 32)	Broj država koje određuju rok nadležnom organu za rješavanje pritužbi zbog grešaka u radu sudova / Broj država koji su odgovorile (P. 32)	Broj država koje određuju rok nadležnom organu za odgovor i rješavanje pritužbi zbog grešaka u radu sudova / Broj država koji su odgovorile (P. 32)	Lista država koje određuju rok nadležnom organu za odgovor i rješavanje pritužbi zbog grešaka u radu sudova
Sud	20/33	16/31	15/31	Austrija, Azerbejdžan, Bugarska, Kipar, Francuska, Island, Latvija, Litvanija, Ruska Federacija, Slovačka, SM-Crna Gora, UK-Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska, Ukrajina
Viši sud	23/36	20/34	19/34	Austrija, Azerbejdžan, Bugarska, Hrvatska, Kipar, Francuska, Island, Italija, Latvija, Litvanija, Ruska Federacija, San Marino, Slovačka, SM-Crna Gora, Španija, UK-Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska, Ukrajina
Ministarstvo pravde	19/31	14/29	14/29	Azerbejdžan, Bugarska, Hrvatska, Francuska, Island, Latvija, Moldavija, Ruska Federacija, Slovačka, SM-Crna Gora, UK-Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska, Ukrajina
Visoki pravosudni savjet	11/26	11/25	11/25	Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Island, Moldavija, SM-Crna Gora, Španija, UK-Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska, Ukrajina
Druge organizacije	10/28	8/26	7/26	Austrija, Azerbejdžan, Island, Ruska Federacija, Slovačka, SM-Crna Gora, Ukrajina
				tj. 21 različite države (potamnjene)

Podaci navedeni u ovoj tabeli pokazuju da je efikanost postupka po pritužbama garantovana u samo malom broju država članica, bilo da se garancije odnose na rokove u kojima se mora odgovoriti na pritužbe ili rokove za njihovo rješavanje.

Broj država sa sistemom koji određuje rokove u kojima se mora odgovoriti na pritužbe ili rokove za njihovo rješavanje je prilično mali, bilo da se problem posmatra u odnosu na nadležni organ (treća kolona) ili nezavisno od nadležnog organa (bez obzira na to koji organ je nadležan, 21 država je propisala rokove u kojima se mora odgovoriti na pritužbe i rokove za njihovo rješavanje⁹¹).

Ovo zapažanje daje opravdanje da se izvrši detaljna analiza ovog pitanja u svim državama članicama Savjeta Evrope. Društveno investiranje u postupke po pritužbi zbog grešaka u radu sudova ne može obezbijediti "imunitet" sistema od pogrešaka. Postupci po pritužbama čija efikasnost i brzina nisu garantovani mogu, opet, biti izvor pretrpanosti sudova i odugovlačenja procesa. Pored toga, ovaj nedostatak kod korisnika dovodi do neizvjesnosti u pogledu vremena koje treba za rješavanje njihovih pritužbi: kada ne postoje strogo određeni rokovi u kojima se mora odgovoriti na pritužbe i rokovi za njihovo rješavanje, korisnicima je teško predvidjeti koliko vremena treba da eliminišu posljedice grešaka suda. U ovim uslovima, pravo pristupa na visoko-kvalitetan postupak gubi svoj smisao. Shodno tome, države članice treba ohrabriti da preduzmu potrebne korake kojima će korisnicima garantovati brzinu postupka po pritužbama i predvidljivost njihove dužine trajanja.

Tabela 4: Povećanje broja dostupnih pravnih lijekova za greške pravosudnog sistema

Povećanje broja organa koji će moći da zaprimaju pritužbe zbog grešaka u radu sudova doprinosi kvalitetu sistema. Podaci koji su prikupljeni (tabela ispod) pokazuju da postoji tendencija da države članice povećavaju broj pravnih lijekova za greške sudova, a istovremeno da propisuju rokove u kojima se mora odgovoriti na pritužbe i rokove u kojima se moraju istražiti.

Nadležno tijelo	Broj država koje određuju rok za odgovor na pritužbe zbog grešaka u radu suda	Broj država koje određuju rok za rješavanje pritužbi zbog grešaka u radu suda	Broj država koje određuju rok istom sudu za odgovor i rješavanje pritužbi zbog grešaka u radu suda
Samo sud	0	1	0

		(Monako ?)	
Samo viši sud	3 (Italija, Andora?, San Marino)	2 (Italija, San Marino?)	2 (Italija, San Marino)
Samo Ministarstvo pravde	0	0	0
Samo Visoki pravosudni savjet	0	1 (Bosna i Hercegovina)	0
Drugi	0	0	0
Sud i viši sud	2 (Kipar, Litvanija)	2 (Kipar, Litvanija)	2 (Kipar, Litvanija)
Sud i Ministarstvo pravde	0	0	0
Sud i Visoki pravosudni savjet	0	0	0
Sud i drugi	0	0	0
Viši sud i Ministarstvo pravde	1 (Hrvatska)	1 (Hrvatska)	1 (Hrvatska)
Viši sud i Visoki pravosudni savjet	1 (Španija?)	1 (Španija?)	1 (Španija?)
Viši sud i drugi	0	1 (Gruzija?)	0
Ministarstvo pravde i Visoki pravosudni savjet	1 (Moldavija?)	1 (Moldavija?)	1 (Moldavija?)
Ministarstvo pravde i drugi	0	0	0
Visoki pravosudni savjet i drugi	0	0	0
Sud, viši sud i Ministarstvo pravde	4 (Francuska, Estonija?, Češka Republika?, Rumunija?)	2 (Francuska, Latvija?)	1 (Francuska)
Sud, Ministarstvo pravde i Visoki pravosudni savjet	0	0	0
Sud, Ministarstvo pravde i drugi	1 (Poljska)	0	0
Viši sud, Ministarstvo pravde i Visoki pravosudni savjet	0	0	0
Viši sud, Ministarstvo pravde i drugi	0	0	0
Ministarstvo pravde, Visoki pravosudni savjet i drugi	0	0	0
Sud, viši sud i drugi	1 (Austrija?)	1 (Austrija?)	1 (Austrija?)
Sud, Visoki pravosudni savjet i drugi	0	0	0
Sud i viši sud i Visoki pravosudni savjet	0	0	0
Viši sud, Visoki pravosudni savjet i drugi	0	0	0

Sud i viši sud, Ministarstvo pravde i Visoki pravosudni savjet	4 (UK-Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska, Bugarska?)	4 (Island, SM-Crna Gora, Ukrajina, UK-Sjeverna Irska?)	1 (UK-Sjeverna Irska?)
Sud, viši sud, Ministarstvo pravde i drugi	3 (Slovačka, Ruska Federacija?,Latvija?)	2 (Slovačka, Ruska Federacija?)	2 (Slovačka, Ruska Federacija?)
Sud, viši sud, Visoki pravosudni savjet i drugi	0	0	0
Sud, Ministarstvo pravde, Visoki pravosudni savjet i drugi	1 (Bosna i Hercegovina)	0	0
Viši sud, Ministarstvo pravde, Visoki pravosudni savjet i drugi	0	0	0
Sud, viši sud, Ministarstvo pravde, Visoki pravosudni savjet i drugi	4 (Azerbejdžan, Island, SM-Crna Gora, Ukrajina)	4 (Azerbejdžan Bugarska, UK-Engleska/Vels, UK-Škotska)	1 (Azerbejdžan)

Broj postojećih pravnih lijekova za greške suda		Broj država koje određuju rok za odgovor na pritužbe zbog grešaka u radu sudova	Broj država koje određuju rok za rješavanje pritužbi zbog grešaka u radu sudova
JEDAN PRAVNI LIJEK	Jedan pravni lijek	3	4
VIŠE PRAVNIH LIJEKOVA	Dva pravna lijeka	5	6
	Tri pravna lijeka	6	3
	Četiri pravna lijeka	8	6
	Pet pravnih lijekov	4	4

Samo 3 države članice su izabrale sistem sa jednim pravnim lijekom, drugim riječima sa postupkom pred jednim jedinim organom, uz određivanje roka za odgovor na pritužbu.

Samo 4 države su izabrale sistem sa jednim jedinim pravnim lijekom uz određivanje roka za rješavanje pritužbe.

Dok izgleda da države više vole da povećavaju broj pravnih lijekova, ovo se još uvijek ne može smatrati uobičajnom praksom u većini država članica; ipak, iskustvo država članica koje su usvojile ovakav pristup treba proučiti kako bi se ispitala njegova efikasnost i, eventualno, princip prenio u sisteme drugih država.

Povećanje broja pravnih lijekova za greške pravosudnog sistema je pozitivan trend sa tačke gledišta pristupa pravosuđu, sve dok postoji koordinacija različitih pravnih lijekova.

2.5.5. Ocjena rada sudova

Efikasnost mjera koje preduzimaju države članice u borbi protiv eventualnih grešaka u pravosudnom sistemu ne zavise samo od radnji koje se preduzimaju da se smanje greške sudova (odšteta korisnika, postupci po pritužbama), nego i njihovog nastojanja da riješe probleme. Pravo na ispravno dijeljenje pravde zahtijeva da države članice ne samo da jednostavno budu zadovoljne što će platiti odštetu korisnicima za greške sudova, već da utvrde uzroke grešaka kako bi ih mogle spriječavati u budućnosti.

CEPEJ posebnu pažnju posvećuje ocjeni rada sudova (Q. 51, 52, 53). Proizilazi da 43 države od 47 država članica koje su odgovorile propisuju obavezu sudova da podnose godišnj izvještaj o radu (P. 51). Od ove 43 države, 40 imaju centralizovane institucije koje su nadležne za prikupljanje statističkih podataka u vezi sa funkcionisanjem sudova (P. 50).

Javna priroda i transparentnost rada sudova nesumnjivo doprinose pozitivnom imidžu pravosudnog sistema u očima poreskih obveznika i svih korisnika. Oni takođe omogućavaju utvrđivanje i otklanjanje prepreka za ispravan tok postupaka. Kao primjer, u Estoniji, Ustavom i zakonima je propisana obaveza objavljivanja svih ocjena rada javnih institucija.

Tabela 5: Tabela koja prikazuje stanje stvari u vezi sa praćenjem rada sudova (P. 50, 51, 52) u državama članicama koje su uspostavile sistem za obeštećenje korisnika (P. 28) i postupak za rješavanje pritužbi (P. 31) zbog grešaka u radu sudova

		POSTOJANJE SISTEMA ZA OBEŠTEĆENJE I POSTUPKA ZA RJEŠAVANJE PRITUŽBI			
		Broj država sa sistemom za obeštećenje zbog pretjerana dužina postupka (P. 28)	Broj država sa sistemom za obeštećenje zbog protivzakonitog hapšenja (P. 28)	Broj država sa sistemom za obeštećenje zbog pogrešne osude (P. 28)	Broj država sa postupkom za rješavanje pritužbi zbog grešaka u radu sudova (P. 31)
		22 države	43 države	42 države	44 države
Uspostavljeno praćenje i prikupljanje podataka	Obaveza pripremanja godišnjeg izvještaja rada (P. 51)	21/22	40/43	39/42	41/44
	Postojanje praćenja broja novih predmeta (P. 52)	22/22	42/43	41/42	43/44
	Postojanje praćenja broja donesenih odluka (P. 52)	22/22	42/43	41/42	43/44
	Postojanje praćenja broja odgođenih postupaka (P. 52)	21/22	39/43	39/42	40/44
	Postojanje praćenja dužine postupka (P. 52)	19/22	32/43	31/42	33/44

	Druge vrste praćenja (P. 52)	14/22	23/43	23/42	22/44
	Postojanje centralizovane institucije za prikupljanje statističkih podataka o radu sudova (P.52)	22/22	40/43	39/42	40/44

Analizirani podaci pokazuju da je apsolutna većina država članica iskombinovala mehanizme za spriječavanje grešaka suda sa mogućnošću podnošenja pritužbi na rad suda i pokretanja postupka za odštetu. Države članice koje još nisu usvojile ovakav pristup treba da uzmu ovu “dobru praksu” koja ima za cilj ostvarenje principa “bolje spriječiti nego liječiti”.

3. Razumne granice troškova postupka

Države članice mogu pomoći da se troškovi postupaka drže u razumnim granicama tako što će regulisati visinu honorara advokata i uvoditi sistem pravne pomoći.

3.1. Honorari advokata

3.1.1. Regulisanje honorara advokata

Neke države članice imaju propise kojim regulišu honorare advokata (16 država članica⁹²). Međutim, često ovi propisi postavljaju principe slobodnog pregovaranja o honorarima (8 država od njih 16⁹³). Međutim, daleko je rjeđe da se uvede principi slobodnog pregovaranja o honorarima kada honorare regulišu advokatske komore (2 države od njih 11⁹⁴) (pogledati dodatak 5).

Kada nije uveden princip slobodnog pregovaranja o honorarima (21 država⁹⁵), povećava se rizik da će propisani honorari biti suviše visoki ili neuobičajno niski. Pretjerano visoki honorari će vjerovatno obeshrabriti korisnike da koriste pravo pristupa pravosudnom sistemu. Niski honorari mogu biti dokaz prakse u kojoj nema

profesionalne konkurentnosti, u slučajevima kada je profesija organizovana kao liberalna profesija.

Poštivanje prava korisnika i, kada je to prikladno, slobodna konkurencija među advokatima treba da navedu države članice da uvedu rješenja u pogledu maksimalnih i minimalnih honorara advokata. Nažalost, podaci koje je prikupio CEPEJ ne omogućavaju da se utvrdi da li takva rješenja postoje ili ne postoje. Ipak, kao što pokazuju drugi izvori podataka, ove informacije se mogu dobiti od država. Na primjer, u Belgiji ne postoji zakonski minimum ili maksimum, ali advokati koji snižavaju tarife ili prelaze granice fer tarifa ili traže pretjerano visoke honorare (čak i ako se drže dogovora kojeg su postigli sa klijentom) mogu biti kažnjeni za kršenje profesionalne etike ili nadzorni organ može da izvrši inspekciju njihovih obračuna troškova i honorara.⁹⁶ U Grčkoj, Advokatski kodeks detaljno propisuje minimalne iznose honorara: oni zavise od iznosa koji je predmet spora u parnici i ne mogu biti manji od 2% vrijednosti koja je predmet parnice⁹⁷. U Poljskoj se honorari, u stvari, slobodno dogovaraju jer propisi koji određuju minimalne i maksimalne visine honorara ne zabranjuju strankama da prekorače ove granice⁹⁸.

Ova pitanja su tim važnija što smo u svojoj analizi već ukazali na nepostojanje transparentnosti, do koje ponekada dolazi u državama članicama u pogledu honorara advokata: od 45 ispitanih države, samo 29 je osiguralo da korisnici mogu lako utvrditi koliki će biti honorari advokata (pitanje 94)⁹⁹ (pogledati dodatak 5).

Od 29 država koje garantuju transparentnost honorara advokata, broj onih koje imaju propise koje donose advokatske komore ili zakonom propisane propise je znatno veći od broja država u kojima se slobodno pregovara o honorarima.

Zbog toga, ne mora značiti da propisi za cilj imaju transparentnost honorara (pogledati dodatak 6).

3.1.2. Postupak žalbe protiv visokih honorara advokata

Sve države članice Savjeta Evrope, sa izuzetkom Bugarske, imaju postupke koji omogućavaju korisnicima da podnose pritužbe na rad advokata. Međutim, samo 38 država od 42 država članica koje su odgovorile imaju postupak po pritužama zbog visokih honorara advokata¹⁰⁰ (pitanje 98): znači da ova mogućnost nije opšte prihvaćena.

Šta više, vrijedno je pomena da od 30 država koje imaju slobodno dogovaranje honorara (pitanje 95), samo 21 država korisnicima daje mogućnost postupka po pritužama zbog protiv visokih honorara advokata (pitanje 98). Ovo stanje stvari jasno pokazuje da u državama članicama koje ne daju ovu mogućnost¹⁰¹, pretjerano visoki honorari mogu eventualno ograničiti siromašnijim korisnicima slobodu pristupa pravosuđu.

Tamo gdje postoje, kao u Belgiji, postupci po pritužama daju mogućnost korisnicima da pitanje upute disciplinskim organima ili sudu. Oni onda odlučuju da li su sporni honorari u granicama fer tarifa ili ne u svjetlu slijedećih kriterija: važnost predmeta, ishod predmeta, priroda rada advokata, reputacija advokata i materijalno stanje klijenta¹⁰².

3.2. Pravna pomoć ¹⁰³

3.2.1. Oblasti u kojima se pruža pravna pomoć

Uloga pravne pomoći, osnovna garancija jednakog pristupa pravosuđu, treba da osigura da korisnicima koji nemaju dovoljno sredstava pomognu profesionalci besplatno ili po smanjenim tarifama ili da im se obezbijedi finansijska pomoć u okviru sudskog postupka.

Pravna pomoć se definiše na slijedeći način: pomoć koju pruža država osobama koje same nemaju dovoljno finansijskih sredstava da se brane na sudu (ili da pokreću sudski postupak). Prema ovoj definiciji, pravna pomoć se uglavnom odnosi na zastupanje na sudu. Ali, pravna pomoć takođe može da pokriva davanje pravnih savjeta. Ne moraju svi građani da idu na sud kada se suoče sa pravnim problemom. U određenim predmetima pravne konsultacije mogu biti dovoljne da riješe pitanje¹⁰⁴.

U zemljama Savjeta Evrope uvođenje sistema pravne pomoći je veoma podstaknuto odredbama Evropske konvencije o ljudskim pravima¹⁰⁵, precedentnim presudama suda iz Strasburga¹⁰⁶, rezolucijama Komiteta ministara¹⁰⁷, preporukama Komiteta ministara¹⁰⁸ i mišljenjem Konsultativnog savjeta evropskih sudija¹⁰⁹.

Izgleda da pravna pomoć, koja je široko rasprostranjena u Evropi, pokriva krivične predmete malo više nego druge vrste predmeta. U krivičnim stvarima, zastupanje na

sudu je pokriveno pravnom pomoći u 44 od 46 država koje su dale odgovore¹¹⁰, dok su druge vrste predmeta pokrivena pravnom pomoći u samo 38 od 43 države koje su dale odgovore¹¹¹ (pitanje 11). Šta više, pravni savjeti u krivičnim predmetima mogu biti pokriveni pravnom pomoći u 37 države od njih 45¹¹², a u 34 države od njih 42 u drugim predmetima¹¹³. Tamo gdje postoje programi pravne pomoći, oni su uopšteno dostupni za sve.¹¹⁴.

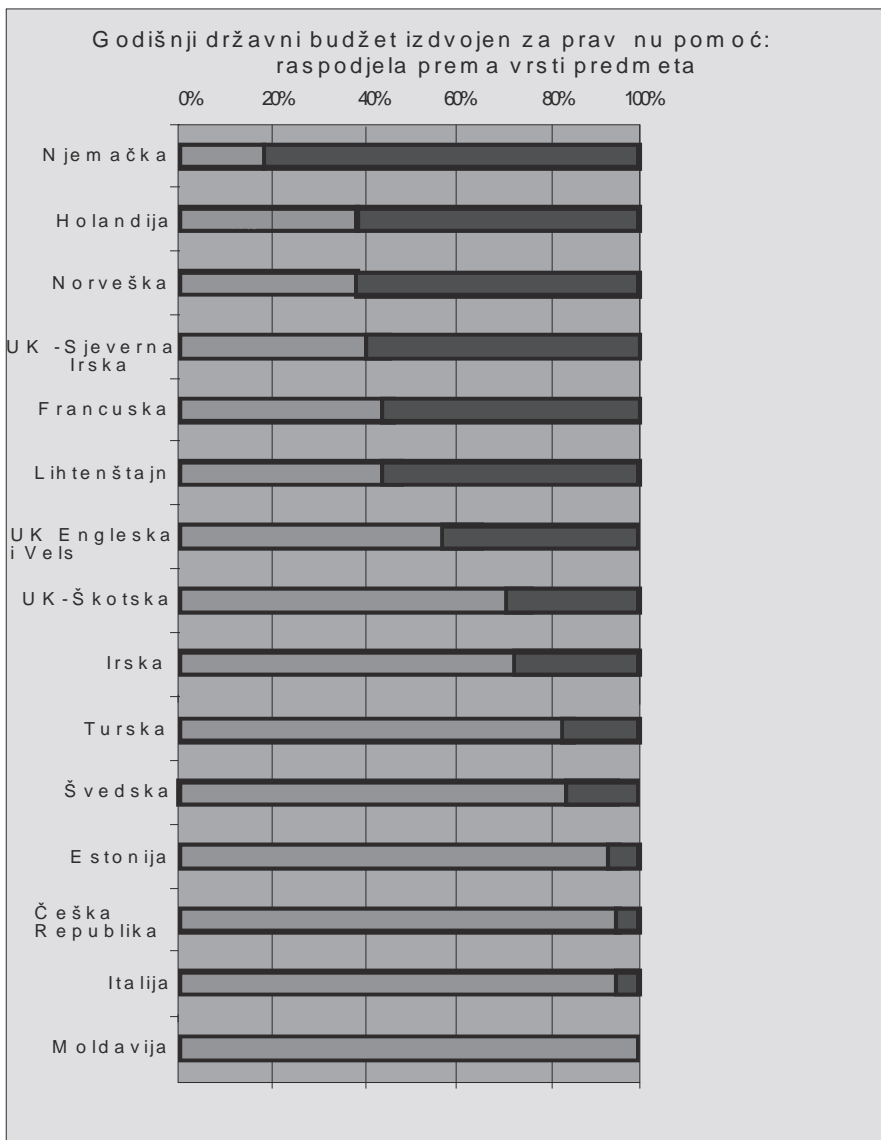
Države članice koje ne obezbjeđuju pravnu pomoć kojom pokrivaju pravne savjete u krivičnim predmetima često spadaju među države koje ne pokrivaju pravne savjete ni u drugim stvarima¹¹⁵. Ne postoji dosljednost koja se odnosi na zastupanje na sudu, pri čemu se države koje ne obezbjeđuju pravnu pomoć u krivičnim stvarima nisu one iste države koje je ne obezbjeđuju u drugim stvarima. Ovo pokazuje da postoje dvije različite vrste pristupa. Što se tiče zastupanja na sudu, neke države su odlučile da ograniče pravnu pomoć na krivični stvari, a druge da je prošire i na druge stvari osim krivičnih. Ovo je pitanje izbora u sprovođenju politike rada i predstavlja pitanje o kome odlučuje svaka država posebno. Što se tiče pravnih savjeta, sa druge strane, izgleda da je sam princip odgovornosti za obezbjeđenje tih savjeta doveden u pitanje: dotične države ne preferiraju jednu ili drugu vrstu predmeta, one jednostavno odbijaju da preuzmu odgovornost za pravne savjete u svim vrstama predmeta.

Treba konstatovati raznolikost oblasti koje su pokrivena pravnom pomoći: neke države postupno isključuju krivične stvari (Danska), druge je ograničavaju na korisnike koji su oslobođeni krivice (Island¹¹⁶), ili na najteže predmete (Njemačka¹¹⁷, Norveška) ili je daju korisnicima koji nemaju osiguranje od rizika sudskih postupaka (Njemačka, Nizozemska, Švedska)¹¹⁸ ili je obezbjeđuju za sve (Francuska¹¹⁹, Italija¹²⁰).

Nepostojanje sistema pravne pomoći može naročito biti objašnjeno činjenicom da pomoć pružaju nevladine organizacije umjesto države (Albanija). Šta više, neke države više vole da se u nekim oblastima ograniče na davanje pravnih informacija (Latvija).

Gore navedene činjenice očito imaju praktične konsekvence: odražavajući važeće zakonodavstvo, budžetska sredstva određena za pravnu pomoć se razlikuju za

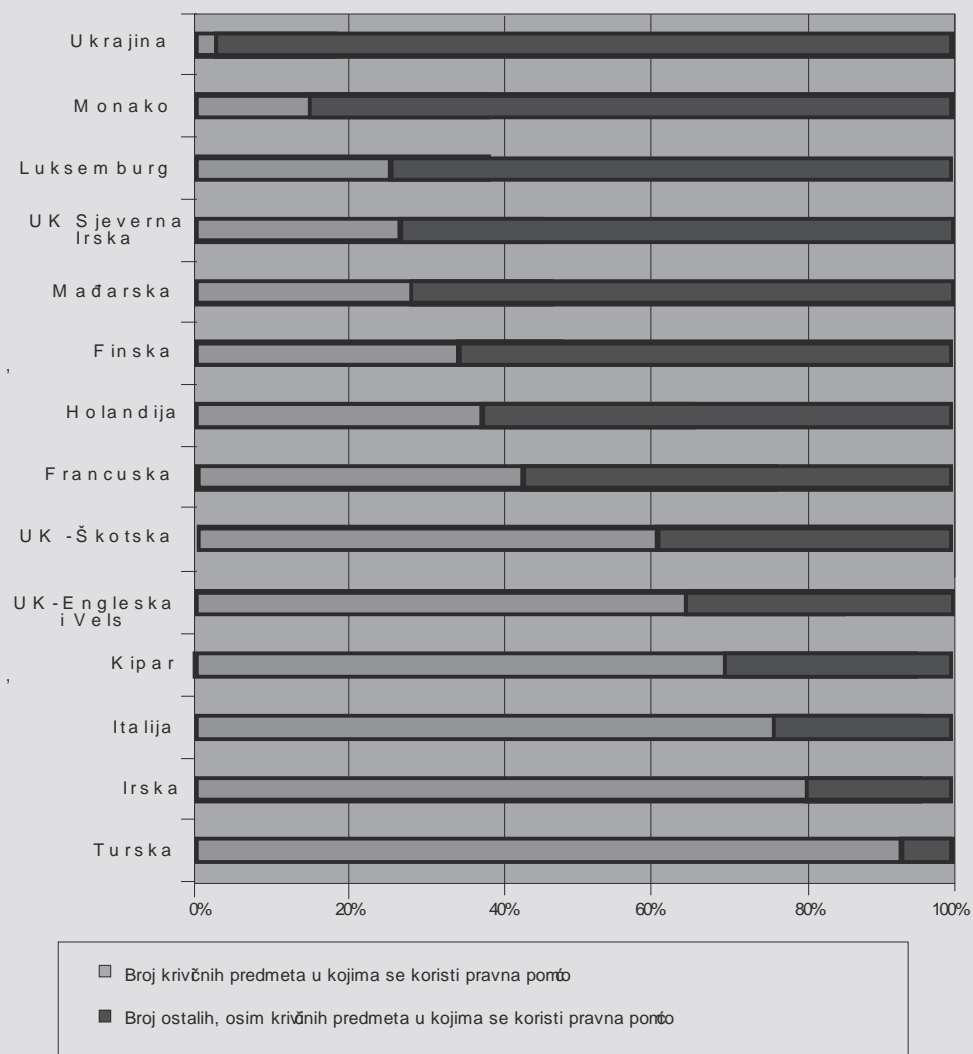
krivične stvari i druge stvari. Neki nacionalni korespondenti su dali informacije (pitanja 7 i 8) koja nam omogućavaju da utvrdimo iznos sredstva dodijeljenih za krivične stvari i za druge stvari u državnom budžetu za 2004. godinu (pogledati sliku 2: Godišnji državni budžet namijenjen za pravnu pomoć: raspodjela prema vrsti predmeta).

Interesantne su razlike u nekim državama u raspodjeli pravne pomoć na različite vrste predmeta između dodijeljenih državnih sredstava i predmeta u kojima je stvarno korištena ta pomoć (Pogledati sliku 3: Predmeti u kojima je korištena pravne pomoći: raspodjela prema vrsti predmeta).

**Predmeti u kojima je korištena pravna pomoć:
raspodjela prema vrsti predmeta**

Kao što je u ove dvije tabele prikazano, neke države u svojim budžetima obezbjeđuju sredstva gdje se odnos "krivični predmeti/predmeti druge vrste" mogu porediti sa odnosom "krivični predmeti/predmeti druge vrste" u kojima se stvarno koristi pravna pomoć: ovakav slučaj je u Holandiji, Francuskoj i Škotskoj.

Nasuprot tome, postoje razlike i u drugim državama, ili zato što su krivični predmeti pretjerano zastupljeni u njihovom budžetu (Irska, Turska) ili nisu dovoljno zastupljeni (UK-Sjeverna Irska, UK-Engleska/Vels, Italija). Ni jedan od odgovora datih u upitniku CEPEJ-a ne daje razloge koji bi mogli objasniti ove razlike.

3.2.2. Regulisanje pravne pomoći

Istaknuto mjesto koje ima ovaj sistem u državama koje su uspostavile sistem pravne pomoći se može pokazati veoma atraktivnim. Države su zbog toga uvele striktno propise za odobravanje i odbijanje molbi za pravnu pomoć i za posljedice odobravanja pravne pomoći po advokata koji je angažovan na predmetu.

3.2.2.1. Odobravanje i odbijanje molbi za pravnu pomoć

Posebno je važno da u državama koje su uspostavile sistem pravne pomoći najugroženije kategorije stanovništva budu informisane o njegovom postojanju. Međutim, istaknuto mjesto sistema može navesti srednju ili imućniju društvenu klasu da traži besplatne konsultacije i zastupanje na sudu¹²¹.

Mnoge države su postavile uslove za odobravanje i odbijanje molbi za pravnu pomoć kako bi pomoću njih testirale valjanost tih molbi¹²². Izgleda da je ideja da svako ko ne može da sebi priušti pravnu pomoć treba da je dobije od advokata besplatno (ili pomoć koja će biti plaćena iz javnih sredstava) postala procesna stečevina ("acquis") u svim zemljama Savjeta Europe u pogledu krivičnih stvari: sve države su uspostavile takav sistem (pitanje 13), iako ga mnoge od njih uslovljavaju visinom primanja i imovnim stanjem podnosioca molbe ili vrstom predmeta (pitanje 14).

1) Uslovi koji se odnose na podnosioca molbe

Izgleda da davanje pravne pomoći nije uslovljeno ulogom koju korisnik igra u postupak (tužitelj/tuženi), bez obzira koje prirode je predmet¹²³.

a) Države koje nisu uvele sistem pravne pomoći za zastupanje na sudu

Države koje nisu uvele sistem pravne pomoći za zastupanje na sudu (ali koje je obezbjeđuju u drugim oblicima, kao što su pravni savjeti) nikada se uslovljavanju davanje pravne pomoći visinom prihoda i imovnim stanjem podnosioca molbe (pitanja 11 i 14).

Ovo se odnosi i na krivične stvari (Island) i na druge stvari (Latvija, Moldovija, Slovačka).

b) Države koje su uvele sistem pravne pomoći za zastupanje na sudu

Situacija je još složenija u državama koje su uvele sistem pravne pomoći za zastupanje na sudu (pitanja 11 i 14).

U krivičnim predmetima, kao i u drugim predmetima, većina država razmatra visinu primanja i imovnim stanjem podnosioca molbe prije nego odobri pravnu pomoć. Međutim, izgleda da je broj država koje davanje pravne pomoći uslovljavaju ovim kriterijumom malo manji u krivičnim predmetima (krivični predmeti, 28/43 države; drugi predmeti 33/40 države). Ovu tendenciju vjerovatno treba zahvaliti prirodi krivičnih predmeta u kojima je došlo do povrede javnog poretka: zastupanje na sudu ima za cilj izbjegavanje kolektivne osвете društva nad pojedincem koji je narušio društveni poredak. U takvim situacijama je neophodno garantovati kvalitet njegove odbrane.

U konačnoj analizi se vidi da postoji samo pet država (Bosna i Hercegovina, Češka Republika, Ruska Federacija, Crna Gora i Srbija i Ukrajina) u kojima nema odredaba o razmatranju visine primanja i imovnom stanju podnosioca molbe, bez obzira na prirodu predmeta.

Tabela 6: Ispitivanje primanja podnosioca molbe za dodjelu pravne pomoći u krivičnim predmetima

Postoji ispitivanje primanja i imovine podnosioca molbe	Ne postoji ispitivanje primanja i imovine podnosioca molbe
Andora, Austrija, Belgija, Bugarska, Hrvatska, Kipar, Estonija, Finska, Francuska, Gruzija, Grčka, Mađarska, Irska, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Malta, Monako, Holandija, Poljska, Portugal, Slovenija, SM-Crna Gora, Španija, UK-Engleska/Vels, UK-Škotska	Armenija, Bosna i Hercegovina, Češka Republika, Njemačka, Moldavija, Norveška, Rumunija, Ruska Federacija, San Marino, Slovačka, SM-Srbija, Švedska, Turska, UK-Sjeverna Irska, Ukrajina
28 država	15 država

Tabela 7: Ispitivanje primanja podnosioca molbe za dodjelu pravne pomoći u drugim predmetima

Postoji ispitivanje primanja i imovine podnosioca molbe	Ne postoji ispitivanje primanja i imovine podnosioca molbe
Andora, Austrija, Belgija, Bugarska, Hrvatska, Kipar, Danska, Finska, Francuska, Gruzija, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Malta, Monako, Holandija, Poljska, Portugal, Norveška, Rumunija, San Marino, Slovenija, Španija, Švedska, Turska, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska	Bosna i Hercegovina, Češka Republika, Estonija, Ruska Federacija, SM-Srbija, UK-Engleska/Vels, Ukrajina
33 države	7 država

Države koje razmatraju visinu primanja i imovno stanje podnosioca molbe mogu, a i ne moraju odrediti vrijednosti koje će se koristiti kao kriterijumi. U Šemi CEPEJ-a je nacionalnim korespondentima postavljeno pitanje da navedu visinu mjesečnih primanja koja se uzimaju u obzir, kada je to primjenjivo (pitanje 14). Odgovori pokazuju da postoje velike razlike između država članica.

Tabela 8: Stepen izbora nivoa primanja koja se uzimaju u obzir u državama članicama pri dodjeli pravne pomoći

Država članica	Nivo primanja koja se uzimaju u obzir (godišnja primanja) (Pitanje 14)		Bruto godišnja plata (Pitanje 4)	Odnos primanja koja se uzimaju u obzir / Bruto godišnja plata	
	Krivične stvari	Druge stvari		Krivične stvar	Druge stvari
Austrija	Variabilno	Variabilno	€38,640	Variabilno	Variabilno
Belgija	€9,000	€9,000	Nema	Nema	Nema
Danska	-	Nema	Nema	-	Nema
Estonija	Variabilno	-	€5,588	Variabilno	-
Finska	€16,800	€16,800	€33,000	51%	51%
Francuska	€14,928	€14,928	€38,921	38%	38%
Grčka	€5,600	Nema	€16,776	33%	Nema
Irska	Variabilno	€13,000	€27,780	Variabilno	47%
Italija	€9,296,22	€9,296,22	€22,254	41%	41%
Latvija	Variabilno	Variabilno	€300	Variabilno	Variabilno
Lihtenštajn	Variabilno	Variabilno	€74,592	Variabilno	Variabilno
Luksemburg	€15,979,44	€15,979,44	€39,587	40%	40%
Malta	€13,950	€13,950	€11,644	120%	120%
Monako	Variabilno	Variabilno	Nema	Variabilno	Variabilno
Holandija	€18,000	€18,000	€30,642	58%	58%
Norveška	-	€27,381	€41,219	-	66%
Poljska	Variabilno	Variabilno	€6,128	Variabilno	Variabilno
Portugal	Variabilno	Variabilno	€13,492	Variabilno	Variabilno
Slovenija	Nije dato	Neupotrebljivo	€13,565	Nije dato	Neupotrebljiv
Španija	€11,052	€11,052	€25,060	44%	44%
Švedska	-	€27.368	€31.906	-	86%
UK-Engleska/Vels	Neupotrebljivo	-	€36.900	Neupotrebljiv	-
UK- Škotska	-	Variabilno	€31.061	-	Variabilno
UK- Sjeverna Irska	-	€14.276	€33.500	-	43%
				Prosjek 53%	Prosjek 58 %

U nekim državama visina mjesečnih primanja koja se uzimaju u obzir je unaprijed određena (Finska, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Luksemburg, Malta, Holandija, Norveška, Španija), što nije uvijek slučaj u krivičnim stvarima (Estonija, Irska itd.) ili u drugim stvarima (Poljska, Portugal itd). Svaki sistem može imati prednosti i nedostatke za korisnike: dok su u mogućnosti da lakše predvide da li će ili neće biti odobrena pravna pomoć kada je visina primanja koja se uzimaju u obzir određena, nasuprot tome, njihova lična situacija može da im izgleda bolja kada postoji analiza od slučaja do

slučaja. Međutim, kriterijumi za odobravanje i odbijanje molbi za pravnu pomoć mogu izgledati subjektivniji u slučaju, a koji predstavlja izbor nekih država (Sjeverna Irska, Škotska), kada se uzima u obzir pravni interes kada se razmatra predmet (plata i dostupni kapital, doprinosi, lične povrede itd).

U većini slučajeva visina primanja koja se uzimaju u obzir, kada je unaprijed određena, može da se uporedi sa prosječnom bruto platom. Odnos između ove dvije cifre (koje su dali nacionalni korespondenti: pitanja 4 i 14) nam govori da li se primanja kao kriterijum zaista koriste pri odobravanju pravne pomoći svake države članice. Na primjer, u krivičnim stvarima, primanja kao kriterijum izgleda da se više koriste u Grčkoj (gdje primanja korisnika ne smiju preći 33% od prosječne plate), zatim na Malti (gdje primanja korisnika ne smiju preći 120% od prosječne plate). Izgleda da su skandinavske zemlje (Finska, a naročito Švedska i Norveška) zainteresovane da daju pravnu pomoć što je više moguće. Međutim, veoma je važno imati na umu da ovo poređenje ni na koji način ne omogućava da se ocijeni obim ili kvalitetet odobrene pravne pomoći.

Neke države postavljaju veoma konkretne kriterijume: na primjer, u Sloveniji, pravna pomoć će biti odobrena u građanskim stvarima korisnicima čija imovina ne prelazi vrijednost od 20 zagaratovanih plata. U Škotskoj, kriterijum koji je zasnovan na dostupnosti kapitala je nedavno dodat visini primanja kao kriterijumu (€15,754).

Kada se visina primanja koja se uzimaju u obzir unaprijed odredi, podaci koji su prikupljeni omogućavaju da se uporedi stepen njihovog izbora u svakoj vrsti pravnih stvari i između njih. U državama članicama koje su navele visinu primanja koja se uzimaju u obzir u krivičnim stvarima i u drugim stvarima, ovi iznosi su uvijek identični. Nasuprot tome, države u kojima uopšte nema razmatranja visine primanja remete ovu ravnotežu i daju opšti utisak da pravna pomoć u krivičnim stvarima (u kojima primanja korisnika ne smiju prelaziti 0.53% prosječne plate) se više koristi nego u drugim stvarima (u kojima primanja korisnika ne smiju prelaziti 0.59% prosjeka).

U državama gdje postoji mogućnost osiguranja za zaštitu od pravnih rizika, pravna pomoć ponekada možda neće biti odobrena osobama koja imaju takve police

osiguranja (Holandija, Njemačka i Švedska). Švedski zakon čak predviđa da molba za pravnu pomoć treba da bude odbijena osobama koje namaju takve police osiguranja, a trebale bi ih imati¹²⁴.

2) Uslovi koji se odnose na predmet

Razlozi za odobravanje ili odbijanje molbi za pravnu pomoć mogu takođe biti zasnovani na kriterijumima u vezi sa predmetom, posebno u vezi sa vrstom predmeta ili postupka koji je predviđen (pitanje 13). Oni takođe mogu da budu u vezi sa pogrešnom ili očito loše zasnovanoj tužbi (pitanje 15).

a) Uslovi u vezi sa vrstom predmeta ili postupka koji je predviđen

Neke države ne daju korisnicima pristup pravnoj pomoći za beznačajne predmete, ili drugim riječima, za manja krivična djela i građanske predmeta sa malim finansijskim učinkom. To je slučaj u Norveškoj i Njemačkoj, gdje je pravna pomoć ograničena na krivične predmete u kojima je obavezno da osobu zastupa advokat na sudu. Druge države ograničavaju pravnu pomoć na konkretne vrste predmeta, kao što su građanski predmeti u vezi sa obligacionim odnosima (Jermenija), porodičnim odnosima i povredama osnovnih prava (Kipar) itd.

U nekim vrstama postupaka može da bude isključena mogućnost dobijanja pravne pomoći. Pristup medijaciji, na primjer, je olakšan u državama članicama koje podržavaju korisnike koji se odluče za medijaciju, posebno finansijski. Kada se od stranaka traži da daju finansijski doprinos (naročito, počinitelji krivičnih djela), on mora ostati proporcionalan prihodima i interesima koji su u pitanju. Da bi se ispoštovao princip jednakosti pred zakonom i jednak pristup zakonu, finansijska sredstva ne smiju biti prepreka za medijaciju: nije prihvatljivo da neke kategorije stanovništva ne mogu da iskoriste takve usluge iz ekonomskih razloga. Države članice treba da osiguraju da pravna pomoć bude dostupna strankama u postupku medijacije na isti način kao što se pravna pomoć obezbjeđuju u sudskim postupku.¹²⁵

b) Uslovi u vezi sa pogrešnom ili očito loše zasnovanom tužbom

U drugim stvarima osim krivičnih stvari, mnoge države članice propisuju da se odbije molba za pravnu pomoć za pogrešne ili očito loše zasnovane tužbe¹²⁶. Od 41 države koje su dale odgovore (pitanje 15), 35 država su meritum predmeta postavile kao jedan od kriterijuma za davanje pravne pomoći¹²⁷. Vjerovano da treba podstaći nekoliko država članica u kojima nadležni organ ne vrši ocjenu merituma da to čine u bilo kom obliku, na primjer na osnovu kriterija kao što su visina spornog iznosa, šanse za uspješno okončanje, ozbiljnost tužbe itd. Kada budžet za pravnu pomoć ne bude opterećen loše zasnovanim tužbama, moći će biti podijeljen na manji broj predmeta, koji će, praveći jedan konstantan društveni trošak, omogućiti optimalizaciju povrata društvenog ulaganja u državi.

Vrsta organa koji ima ovlaštenje da donosi ove odluke se znatno razlikuje u 35 država koje vrše ocjenu merituma žalbi (pitanje 16). Izgleda da su omiljene dvije vrste organa, ali prema podacima koje je prikupio CEPEJ nije moguće ocijeniti njihovu pojedinačnu efikasnost.

Tabela 9: Organ koji je nadležan da ocijeni meritum molbe za pravnu pomoć u državama članicama

Organ koji je nadležan da ocijeni meritum molbe za pravnu pomoć u državama članicama (Pitanje 16)	Lista država	Broj država
Sud	Armenija, Austrija, Bugarska, Kipar, Češka Republika, Estonija, Njemačka, Grčka, Mađarska, Lihtenštajn, Poljska, Rumunija, Slovačka, Slovenija, Turska	15
Tijelo van suda	Danska, Island, Irska, Luksemburg, Malta, Holandija, Portugal, San Marino, Španija, UK-Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska	12
Mješovito tijelo	Hrvatska, Italija, Monako	3
Sud i tijelo van suda	Finska, Norveška, Švedska, Ukrajina	4
Sud i mješovito tijelo	-	
Tijelo van suda i mješovito tijelo	-	
Sud, tijelo van suda	Latvija	1

3.2.2.2. Davanje pravne pomoći i plaćanje nadoknade advokatima

Pri ocjenjivanju pravosudnog sistema treba se, naravno, baviti postojanjem programa pravne pomoći; takođe sietem pravne pomoći treba da se razmotri sa tačke gledišta plaćanja nadoknade advokatima.

Uopšteno govoreći, izgleda da su advokati klijenata koji koriste pravnu pomoć u Evropi daleko manje plaćeni nego oni koji imaju "obične" klijente¹²⁸. Da bi se izbjegla velika povećanja troškova za pravnu pomoć, poljsko zakonodavstvo ograničava iznos koji se plaća advokatima koji klijente zastupaju po službenoj dužnosti na 150% od minimalnog honorara, na primjer.

Međutim, iz razloga koji su povezani sa profesionalnom etikom, advokati ne pokazuju averziju prema ideji prihvaćanja predmeta "po službenoj dužnosti". Advokati u Njemačkoj nemaju ništa protiv toga iz prostog razloga što je javna kesa pouzdan povjerenik, dok se može ispostaviti da je obični klijent nesolventan¹²⁹. U sistemu "ako izgubiš, plati sve", u kome stranka koja izgubi spor plaća troškove stranke koja dobije spor, advokat čak može biti stimulisan ekonomskim interesom: kada stranka koja dobije spor ima pravo na pravnu pomoć, njenog advokata će ponekada platiti stranka

Koja izgubi spor po punoj tarifi, dok bi mu klijent platio daleko manje da je izgubio spor¹³⁰.

Neke države imaju mehanizme da kompenziraju advokatima niske nadoknade. Belgijsko zakonodavstvo je uvelo sistem "naknade za postupak (proceedings indemnity)" kojim pokriva izvjesne usluge koje pružaju advokati¹³¹.

3.2.3. Finansiranje pravne pomoći

3.2.3.1. Veze između pravne pomoći i javnog budžeta

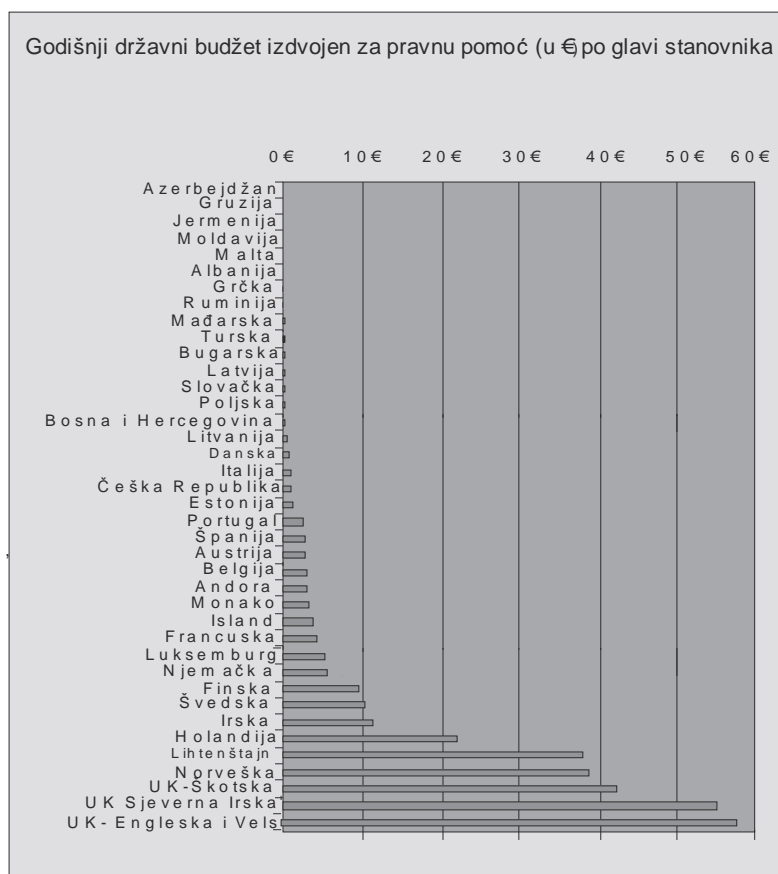
Od svih država koje mogu da daju kompletne informacije o izvorima finansiranja pravne pomoći (38 država¹³²), izgleda da samo mali broj ne vrši ovu funkciju direktno (u Češkoj Republici, Advokatska komora je obavezna da finansira pravnu pomoć, drugim riječima, plaća je profesionalna organizacija). Pravna pomoć se skoro uvijek finansira iz javnih sredstava.

U svom upitniku je CEPEJ pozvao države da iskažu godišnji javni budžet koji je namijenjen za finansiranje pravne pomoći u 2004. godini (pitanje 7).

Počinjemo poređenjem odgovora nacionalnih korespondenata sa brojem stanovnika svake države (pitanje 1, pogledati sliku 4: Godišnji državni budžet namijenjen za pravnu pomoć u eurima po glavi stanovnika).

Iznos koji je namijenjen za pravnu pomoć (u eurima po glavi stanovnika) je znatno viši u 6 država članica ili entiteta nego u drugima; u 2004. godini je za ove tri komponente u Ujedinjenom Kraljevstvu, Lihtenštajnu, Holandiji i Norveškoj potrošeno između 23,22 i 52,27 € po stanovniku. U istoj godini, ni jedna druga država nije potrošila više od 11.79 € po stanovniku i većina njih nije potrošila više od 5 €.

Slika 4

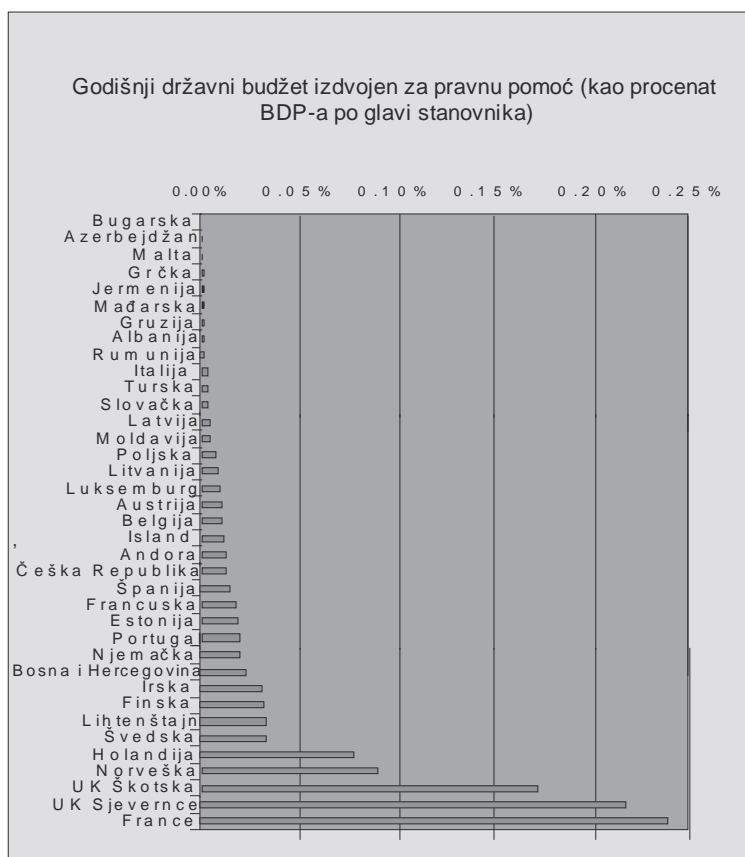
U ovom prvom grafičkom prikazu javnog budžeta potrošenog na pravnu pomoć, međutim, nije uzeta u obzir ekonomska moć država članica. Izgleda da je ovaj indikator, ipak, od velikog značaja: ako se uzme u obzir BDP države, proitšiče da od 20 najvećih godišnjih javnih budžeta potrošenih na pravnu pomoć, 17 njih je iz država koje su među 20 država sa najvećim BDP.

Država članica	Broj stanovnika (Pitanje 1)	Godišnji državni budžet izdvojen za pravnu pomoć (u €) (Pitanje 7)	Godišnji državni budžet izdvojen za pravnu pomoć (u € po glavi stanovnika)	Klasifikacija prema BDP po glavi stanovnika	BDP po glavi stanovnika (u €) (Pitanje 3)
UK Engleska i Vels	53 046 300	3 070 000 000	57,874	15.	€24 579
UK Sjeverna Irska	1 710 300	93 630 000	54,745	13.	€25 343
UK Škotska	5 078 400	216 000 000	42,533	14.	€24 600
Norveška	4 606 363	177 622 000	38,560	3.	€43 818
Lihtenštajn	34 600	1 292 008	37,341	1.	€106 000
Holandija	16 292 000	378 358 000	23,224	6.	€29 993
Irska	4 040 000	47 649 000	11,794	4.	€36 737
Švedska	9 034 837	95 455 900	10,565	8.	€28 832
Finska	5 236 611	52 129 000	9,955	9.	€28 646
Njemačka	82 500 000	468 400 000	5,678	11.	€26 754
Luksemburg	455 000	2 574 828	5,659	2.	€56 488
Francuska	62 177 400	291 200 000	4,683	12.	€26 511
Island	293 577	1 200 000	4,088	5.	€34 700
Monako	30 020	102 950	3,429	Nema	nema
Andora	76 875	230 668	3,001	17.	€22 347
Belgija	10 446 000	30 750 000	2,944	10.	€27 579
Austrija	8 206 500	24 100 000	2,937	7.	€29 000
Španija	42 935 001	119 055 984	2,773	18.	€19 502
Portugal	10 529 255	27 632 424	2,624	20.	€13 550
Estonija	1 351 069	1 700 000	1,258	24.	€6 644
Češka Republika	10 220 577	12 273 022	1,201	22.	€8 446
Italija	58 462 375	66 030 256	1,129	16.	€23 115
Danska	5 397 640	3 200 000	0,593	Nema	nema
Litvanija	3 425 300	1 636 208	0,478	26.	€5 264
Bosna i Hercegovina	3 832 000	1 777 399	0,464	33.	€1 732
Poljska	38 174 000	16 775 566	0,439	27.	€5 246
Slovačka	5 400 000	1 967 026	0,364	25.	€6 200
Latvija	2 319 200	653 490	0,282	28.	€4 777
Bugarska	7 761 049	1 571 358	0,202	Nema	nema
Turska	71 152 000	13 626 853	0,192	29.	€3 359
Mađarska	10 097 549	851 333	0,084	23.	€8 025
Rumunija	21 673 328	1 810 732	0,084	31.	€2 718
Grčka	11 056 800	724 187	0,065	19.	€15 119
Albanija	3 069 275	130 550	0,043	32.	€1 920
Malta	402 668	16 720	0,042	21.	€9 647
Moldavija	3 386 000	124 100	0,037	36.	€572

Jermenija	3 200 000	50 000	0,016	30.	€2 860
Gruzija	4 535 200	69 760	0,015	34.	€923
Azerbejdžan	8 347 000	28 500	0,003	35.	€852
Slovenija	1 997 590	nema	nema	Nema	nema

Ako se BDP po glavi stanovnika uzme kao faktor kada se razmatraju odgovori nacionalnih korespondenata, moguće je izračunati iznos pravne pomoći u 2004. godini kao procenat BDP po glavi stanovnika (pitanja 1, 3 i 7; pogledati sliku 5: Godišnji državni budžet koji je namijenjen za finansiranje pravne pomoći kao procenat BDP po glavi stanovnika).

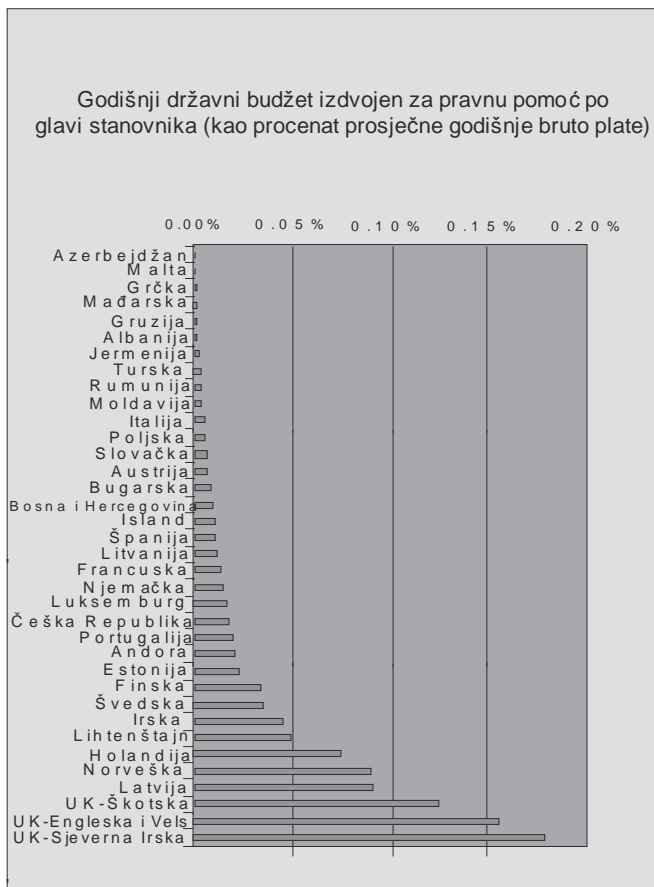

Iznos namijenjen za finansiranje pravne pomoći (kao procenat GDP po glavi stanovnika) još uvijek izgleda znatno viši u određenim državama članicama, ali je razlika manje uočljiva. Na primjer, u 2004. godini je za ove tri komponente u Ujedinjenom Kraljevstvu potrošeno najviše u smislu procenta BDP po glavi stanovnika. Istovremeno je, izraženo u eurima po stanovniku, iznos sredstva za finansiranje pravne pomoći stavio Lihtenštajn ispred Holandije i Švedske, a kada se uzme u obzir BDP po glavi stanovnika, Švedska i Holandija daju najveći procenat u odnosu na svoju ekonomsku moć.

Ovaj drugi prikaz vjerovatno daje još bolju ideju o naporima koje čine države čiji izuzetno raznoliki nivoi ekonomske moći svako poređenje samo na osnovu iznosa potrošenog po stanovniku čine veoma teškim: ako bismo uzimali u obzir nivo ekonomske moći svake države, ovaj pristup bi bio povoljan za Bosnu i Hercegovinu i Estoniju, na primjer.

Međutim, efikasnost uloge katalizatora koju ima pravna pomoć ne treba ocjenjivati na osnovu statičkih kriterija napora koje čine države da bi finansirale tu pomoć, čak i kada se poredi sa ekonomskom moći svake države. Pristup pravosuđu ocjenjuju prije svega građani. Zbog toga viđenje koje građani imaju o naporima države jeste ono što će do nekog obima odrediti njihovo zadovoljstvo. Zbog toga bi bilo interesantno razmotriti iznos godišnjeg budžeta koji je posvećen pravnoj pomoći tako što ćemo ga porediti, ne sa nivoom ekonomske moći države, nego sa ekonomskom situacijom njenog stanovništva (pitanja 1, 4, 7; pogledati sliku 6: Godišnji državni budžet namijenjen za pravnu pomoć kao procenat prosječne godišnje bruto plate po glavi stanovnika).

Nivo zadovoljstva kojeg izrazi stanovništvo u svakoj državi članici što se tiče javne potrošnje za pravnu pomoć po glavi stanovnika mora biti ocijenjen u odnosu na kriterijume kao što je prosječna plata. Građanin koji pokušava da ocijeni koliku uštedu omogućava dodijeljena pravna pomoć prirodno teži da kao referentnu vrijednost uzme prosječnu platu. Uopštenije, ovaj treći način iskazivanja godišnje javne potrošnje na pravnu pomoć treba zbog toga da omogući odgovor na slijedeće pitanje: u 2004. godini, šta iznosi koje država investira da bi smanjila lične troškove pristupa pravosuđu predstavljaju u odnosu na ekonomsku situaciju stanovništva?

Ova tri različita grafička prikaza treba posmatrati sa obazrivošću: mora se imati na umu da su neki važni podaci suviše složeni da bi bili uključeni u ovaj grafikon. Na primjer, u grafikonu nije uzet u obzir broj postupaka u svakoj državi (broj zavisi od stope kriminaliteta, nivoa džudikalizacije društva itd); niti je uzet u obzir strogost kriterijuma za rješavanje molbi za pravnu pomoć (često zasnovane na iznosima koje je dostavio podnosilac molbe). Međutim, ovi podaci mogu ozbiljno da utiču na efikasnost preduzetih mjera. Takođe se u ovom grafikonu ne može prikazati niz raznih

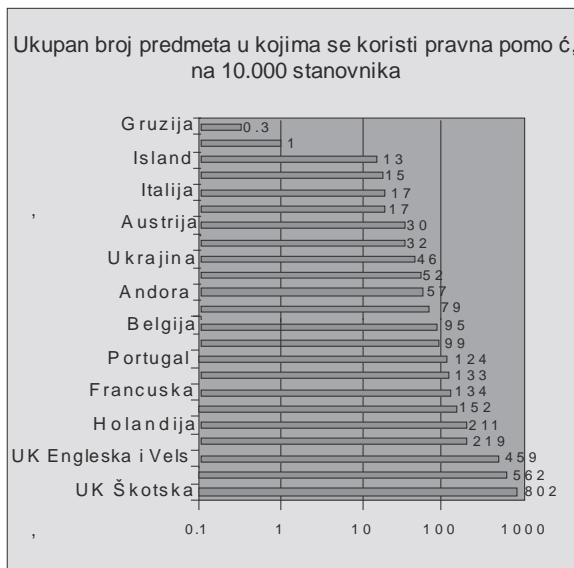
postupaka u različitim državama članicama, čak ni u toku jedne godine u istoj državi¹³³. Imajući na umu ove informacije koje nedostaju, potrebna je krajnja pažnja prije nego se pokuša praviti bilo kakvo poređenje.

U konačnoj analizi se vidi da u ovim grafikonima nije uzet u obzir ukupan broj osoba koje će dobiti investirane iznose. To nam ne dozvoljava da napravimo stvarnu ocjenu smanjenja ličnih troškova pristupa pravosuđu u odnosu na sredstva koja investira država. Neophodno je razmotriti vezu između pravne pomoći i broja predmeta koji dođu na sud.

3.2.3.2. Veza između pravne pomoći i broja predmeta koji dođu na sud

Nacionalni dopisnici su bili pozvani da navedu broj predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć u njihovoj zemlji u 2004. godini (pitanje 12).

Samo 23 od 47 država kojima je postavljeno pitanje su mogle da daju informacije o ukupnom broju tih predmeta. U poređenju sa brojem stanovnika u svakoj od tih država, ovi podaci mogu biti iskazani u vidu grafikona sa logaritamskim omjerom (pogledati sliku 7: Ukupan broj predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć na 10.000 stanovnika).

Podaci jasno pokazuju da pravna pomoć ne zauzima isto mjesto u svakodnevnoj administraciji pravosuđa u svim državama. Pravna pomoć može biti uobičajna u nekim državama (prije svega u Ujedinjenom Kraljevstvu, ali takođe u Monaku, Holandiji, Finskoj, Francuskoj, Rumuniji i Portugalu), a skoro da ne postoji u drugim (Gruzija i Hrvatska). Ovaj disparitet može biti rezultat brojnih faktora. Ona može, naravno, biti rezultat nastojanja države da veliki dio sredstava u svom budžetu izdvoji za pravnu pomoć (ovo je, na primjer, tačno za sva tri entiteta Ujedinjenog Kraljevstva). Ona takođe može odražavati nizak nivo parničenja ili nisku stopu kriminaliteta, što pomaže službama koje obezbjeđuju pravnu pomoć da uključe nove predmete, ili može značiti da su kriterijumi za odobravanje pravne pomoći manje strogi nego u drugim državama (UK-Škotska, Monako i Irska) ili manje selektivni (Holandija i Finska). I posljednje, ovaj disparitet može biti sasvim jednostavno objašnjen razlikama u širini oblasti u kojima se pravna pomoć može primijeniti u svakoj državi članici (pogledati Dio Dva, A, 3.2.1. Oblasti u kojima se pruža pravna pomoć).

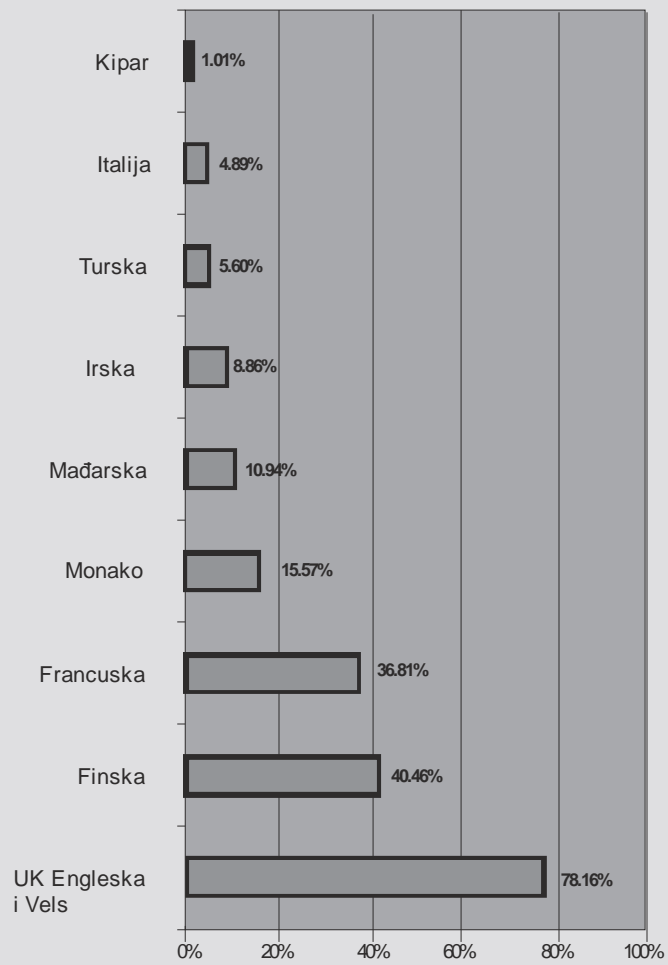
Kako bismo odredili učestalost odobravanja pravne pomoći, bilo bi iznad svega interesantno porediti broj predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć sa brojem

novih predmeta. Nacionalni korespondenti su pozvani da navedu broj novih predmeta u krivičnim stvarima (pitanje 69) i predmeta u drugim stvarima (pitanje 73) za 2004. godinu: dobijene cifre se mogu predstaviti u vidu grafikona u kojima se upoređuju broj predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć u krivičnim stvarima i predmeta u drugim stvarima (pitanje 12), (pogledati slike 8 i 9: Broj predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć u krivičnim stvarima u odnosu na broj novih predmeta u krivičnim stvarima / Broj predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć u drugim stvarima u odnosu na broj novih predmeta u drugim stvarima).

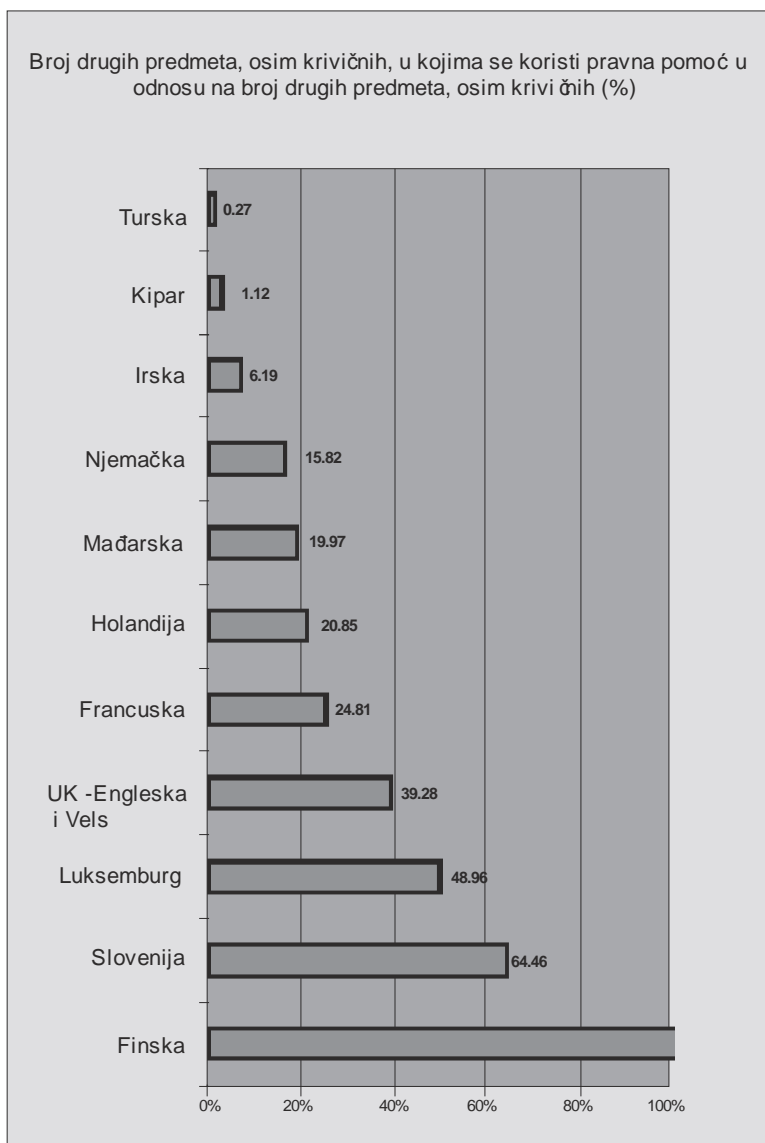
U krivičnim stvarima, 9 država je dalo kompletne podatke; u drugim stvarima, mogli smo da koristimo podatke koje je dostavilo 11 država.

Mora se dati jedno upozorenje da bi se ova zapažanja pravilno razumjela. Ovdje nije pitanje procenta novih predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć u 2004. godini (ovo pitanje nije bilo postavljeno). Ovo je radije pitanje poređenja toka novih predmeta (u 2004. godini) sa tokom predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć (u 2004. godini); u konačnoj analizi se vidi da ovo nisu uvijek isti predmeti, ali zapažanje barem omogućava da se ocijeni do kog nivoa je pravna pomoć dio pravosudnog okruženja u datoj državi.

Broj krivičnih predmeta u kojima se koristi pravna pomoć u odnosu na broj novih krivičnih predmeta

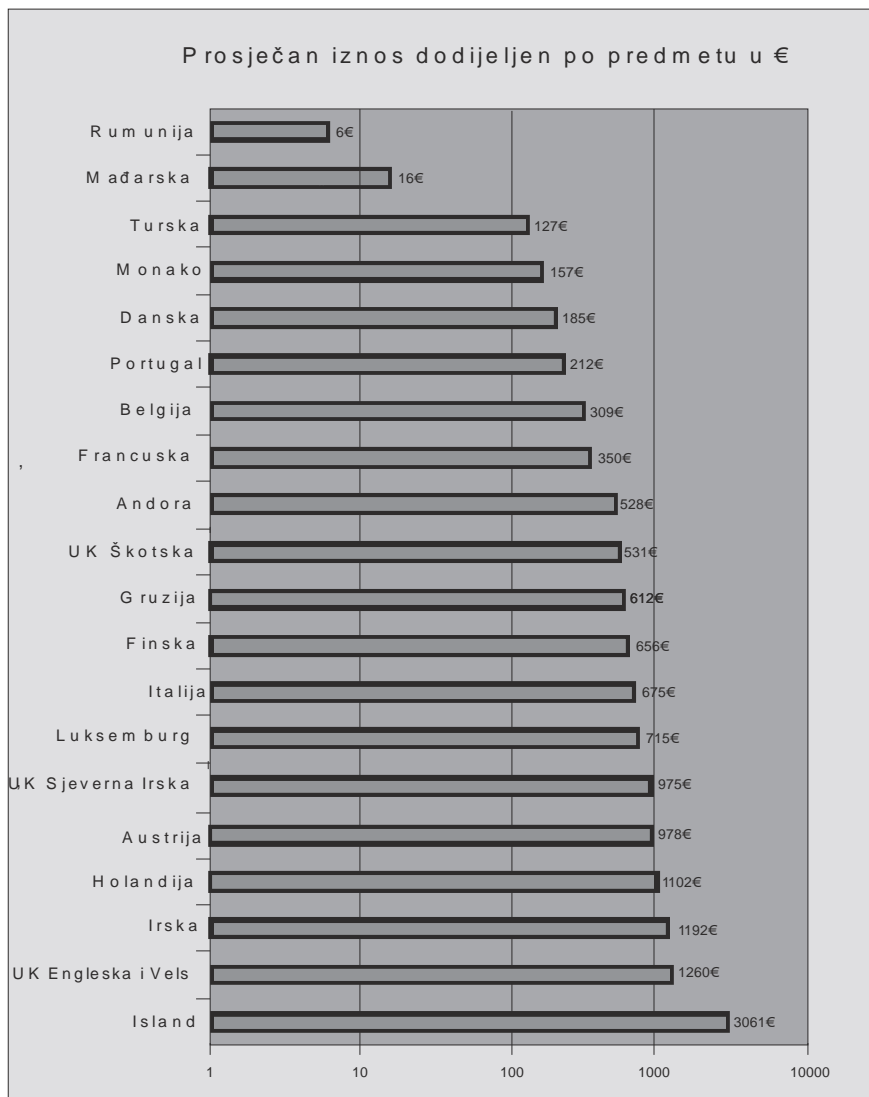

Vrijednost za Francusku je 170,11.

Međutim, omjer koji je iskazan brojem novih predmeta u odnosu na broj predmeta u kojima je dodijeljena pravna pomoć nas u potpunosti ne informiše o efikasnosti te pomoći: prosječna sredstva dodijeljena za svaki predmet odražavaju drugi aspekt

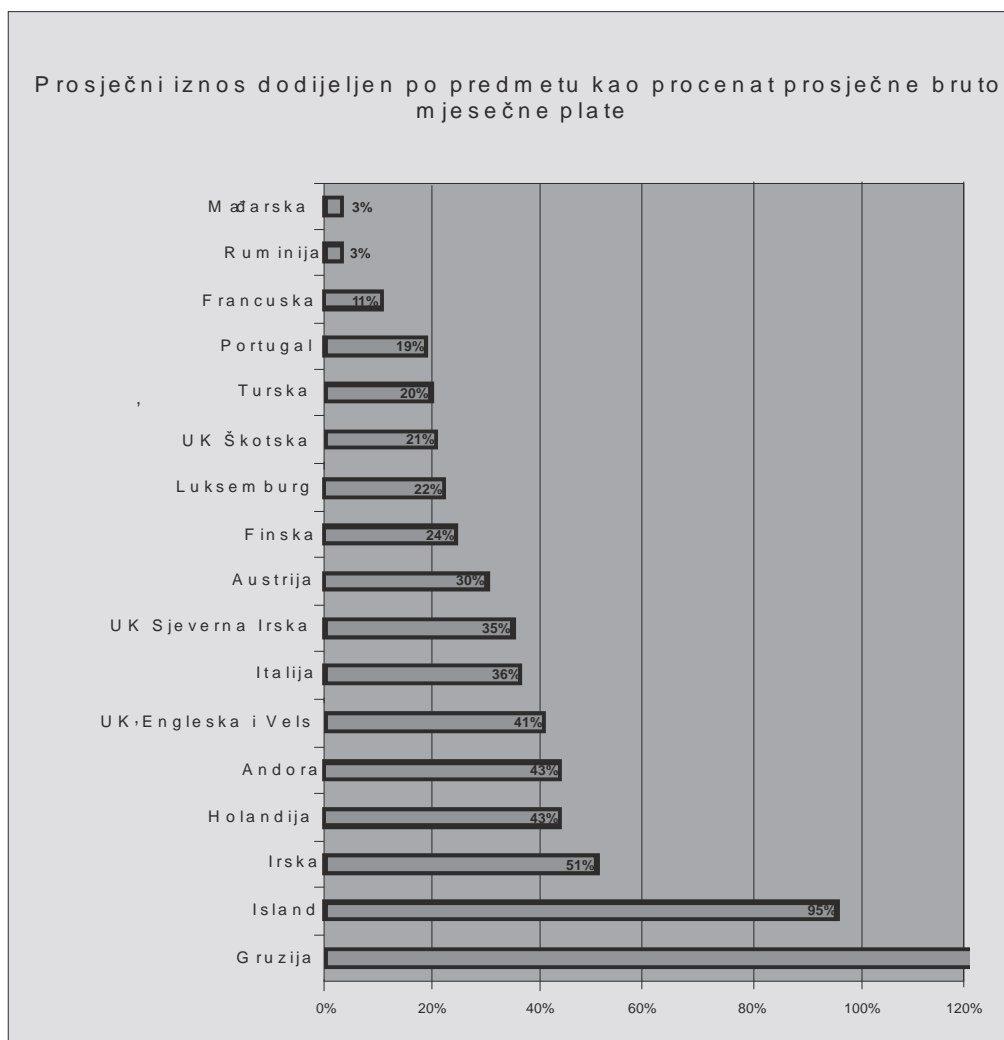
efikasnosti. Tamo gdje dodijeljena sredstva iz godišnjeg javnog budžeta mogu da ilustruju napore države da investira u oblast pravne pomoći, prosječni dodijeljeni iznos

za svaki predmet odražava korist koja proizilazi iz tog napora (pogledati sliku 10: Prosječan iznos dodijeljen po predmetu).

Svaka ova cifra predstavlja, u vidu logaritamskog omjera, prosječni dodijeljeni iznos u eurima. Ona ne uzima u obzir niti ekonomsku moć u državi na koju se odnosi niti ekonomsku situaciju njenog stanovništva. Mogao bi se predložiti drugi način prezentacije podataka koji bi bolje ilustrirao kako korisnici vide prosječni iznos primljenih sredstava za pravnu pomoć.

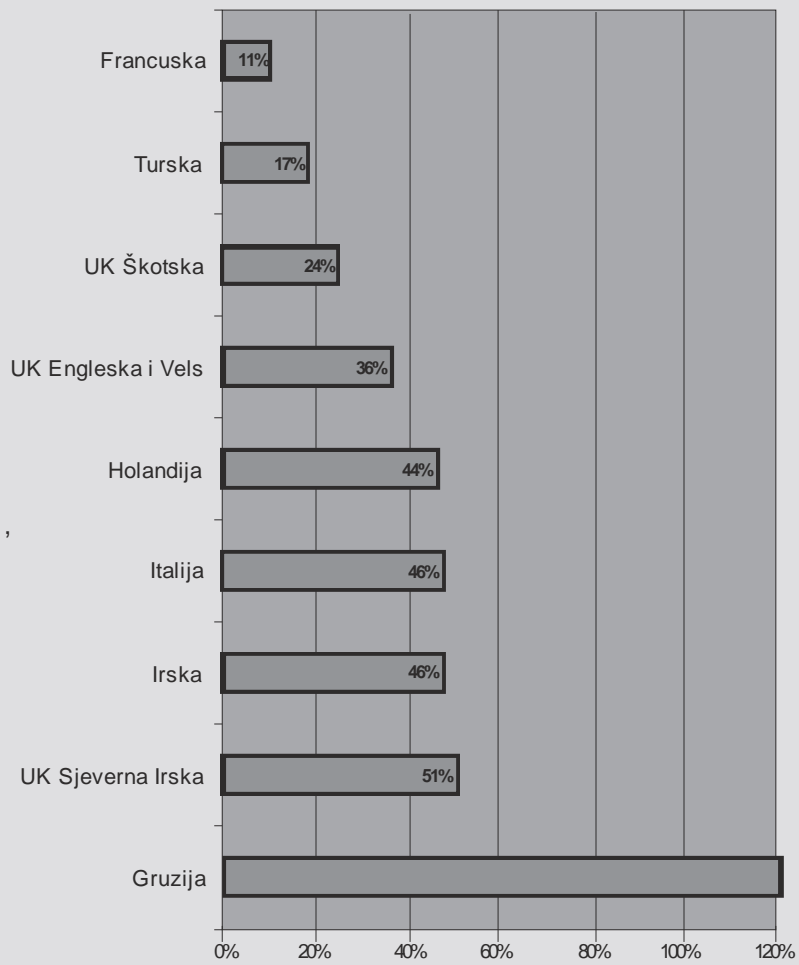
Izgleda da naredna prezentacije podataka nekako ide u tom pravcu: u njoj su iskazani prosječni iznosi dodijeljeni po predmetu kao procenat prosječne bruto mjesečne plate (pogledati sliku 11: Prosječni iznosi dodijeljeni po predmetu kao procenat prosječne bruto mjesečne plate).

Vrijednost za Gruziju je 740%.

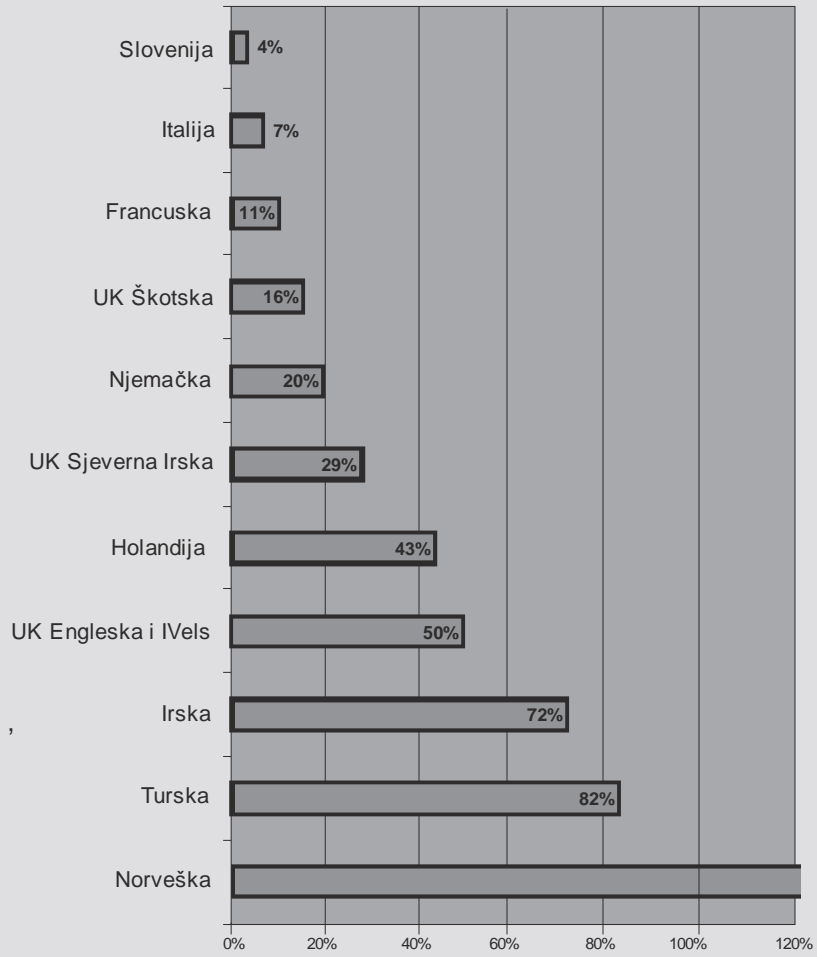
Prosječni iznosi dodijeljeni po predmetu se takođe mogu analizirati i kao procenat prosječne bruto mjesečne plate prema vrsti predmeta.

Prosječan iznos dodijeljen po krivičnom predmetu kao procenat prosječne bruto mjesečne plate

Vrijednost za Gruziju je 8267%.

Prosječan iznos dodijeljen po drugoj vrsti predmeta, osim krivičnih, kao procenat prosječne bruto mjesečne plate

Vrijednost za Norvešku je 392%.

B. Dužnosti suda

Društvena efikasnost pristupa pravosuđu zavisi u velikoj mjeri od sudova. Zato što oni vrlo često predstavljaju prvi kontakt građanina sa pravosudnim sistemom, u smislu otjelotvorenja pravosuđa, njihova odgovornost po pitanju pristupa pravosuđu prevazilazi jednostavno davanje na raspolaganje ažurirane liste advokata. Njihovu uključenost potvrđuju brojne druge teme analize, kao što su pristup sudu, efikasno učestvovanje stranaka u ročištima, pristup alternativnim načinima rješavanja sporova, troškovi u razumnim granicama i raspored pristupa pravosuđu, ocjenjivanje koliko su korisnici zadovoljni itd.

1. Pristup sudu

1.1. Pristup sudu i služba prijema stranki

Prvi konatkt koji korisnici imaju sa sudom je često sa službom prijema stranki. Prvi utisak korisnika će mnogo zavisi o tome kako su primljeni: Je li služba prijema stranki uvijek otvorena? Da li postoji čekaonica za osobe koje su dobile poziv na sud? Da li se pozivi na sud šalju na takav način da se izbjegne nepotrebno čekanje (zakazivanje u tačno određeno vrijeme, određeni vremenski intervali za svakog pozvanog itd.)? Ova pitanja su od velikog praktičnog značaja za korisnike¹³⁴, koji su često pogubljeni i neugodno se osjećaju, koji očekuju da pravosudni sistem vodi o njima računa i dadne im punu pažnju.

Određeni broj sudova je formirao ove službe, ili na svoju vlastitu inicijativu ili na preporuku organa vlasti.

Regionalni sud Linc (Austrija) je za korisnike obezbijedio tzv. "one-stop-shop" za vođenje svih poslova sa sudom i dobijanje svih informacija¹³⁵. U Francuskoj je izdata tzv. "Marianne Charter" koja omogućava ministarstvima i odsjecima, a naročito sudovima da rade pojedinačno kako bi stavili u funkciju optimalne uslove prijema za korisnike. Na lokalnom nivou, svaki sud određuje koje obaveze ima namjeru da preuzme u pogledu korisnika i kako to planira da uradi.¹³⁶

1.2. Pristup sudu i nove tehnologije

Intersenatno je, u svrhu ove studije, uporediti:

- opšti nivo kompjuterizacije suda, odnosno, kako nove tehnologije unapređuju “interne odnose” na sudu;
- kako nove tehnologije mogu unaprijediti pristupačnost suda, odnosno, njihove “eksterne odnose” sa korisnicima.

1.2.1. Interni odnosi na sudovima

Sa izuzetkom Srbije i Jermenije, opšti nivo kompjuterizacije sudova je priznat u svim zemljama Savjeta Evrope: 45 država je navelo da, generalno, njihovi sudovi imaju računarsku opremu (pitanje 48). Sredstva komunikacije namijenjena za internu

upotrebu u sudovima su zbog toga relativno uobičajna: u upitniku CEPEJ-a (pitanje 49) su ponuđeni razni pokazatelji za mjerenje važnosti kompjutera u svakodnevnom radu sudija i službenika suda (izrada dokumenta, elektronske baze podataka jurisprudencije, elektronski spisi, e-mail i internet) ili podrška koju daju administraciji i rukovodstvu sudova (sistem evidencije predmeta, informacijski sistem upravljanja sudom, finansijski informacijski sistem). Pored činjenice da kompjuterizacija sudova može olakšati određene administrativne poslove i omogućiti sudijama da više vremena provode u radu na predmetima, poređenje prikupljenih podataka sa podacima prikupljenim u vezi sa eksternim odnosima sudova je takođe poučno i sa tačke gledišta pristupa pravosuđu.

1.2.2. Eksterni odnosi sudova

Pomoću istog pitanja (pitanje 49) su identifikovani kriterijumi za mjerenje pristupačnosti sudova za korisnike (elektronski formulari, internet stranice, druga elektronska oprema za komunikaciju).

1.2.3. Poređenje internih odnosa sa eksternim odnosima

Prvi, ukupni pristup pokazuje opšti trend u odgovorima nacionalnih korespondenata. Prvo, države članice imaju više teškoća da obezbijede precizne podatke o internim odnosima nego o eksternim odnosima svojih sudova. (Dodatak 7)

Drugo, odgovori nacionalnih korespondenata pokazuju da su sudovi razradili svoje interne odnose više nego eksterne odnose. (Dodatak 8)

U drugom pristupu se ispoljavaju razlike između internih odnosa i eksternih odnosa sudova u svakoj državi članici. Odgovori nacionalnih korespondenata su u ovu svrhu bili šifrovani.

Svaki put kada je kriterijum opremljenosti koji je naveo CEPEJ bio zadovoljen na svim sudovima, državi je dato 4 boda; za svaki kriterijum opremljenosti koji je bio zadovoljen na više od pola sudova, državi je dato 3 boda; za svaki kriterijum opremljenosti koji je bio zadovoljen na manje od pola sudova, državi je dato 2 boda; državi je dat samo 1

bod za svaki kriterijum opremljenosti koji je bio zadovoljen na manje od desetine sudova. Interni odnosi su onda ocjenjeni sa maksimalno 32 boda (8 kriterijuma), a eksterni izvještaji sa maksimalno 12 bodova (3 kriterijuma). Rezultati su prikazani detaljno u dodatku 9.

Pomoću ovog pristupa je pokazano da su neke države razvile i eksterne i interne odnose svojih sudova (na primjer, Austrija je dobila 31/32 boda (97%) i 12/12 bodova (100%)), dok druge zemlje preferiraju interni aspekt (na primjer, Estonija je dobila 32/32 boda (100%) i 4/12 bodova (33%)) ili eksterni aspekt (na primjer, Češka Republika je dobila 26/32 bodova (81%) i 11/12 bodova (97%)). Zbog toga je moguće pokazati

razliku između kompjuterizacije u okviru suda za svakodnevni rad (interni odnosi) i kompjuterizacije koja se koristi da sud i pravo postanu pristupačniji korisnicima (eksterni odnosi) za svaku državu članicu. Ove razlike su prikazane u Dodatku 10.

Države koje zaostaju u razvoju eksternih odnosa svojih sudova mogu da unaprijede svoj pristup pravosuđu tako što će svojim sudovima dati sredstva i uputstva koja su potrebna za pravljenje formulara, internet stranica i drugih postojećih načina elektronske komunikacije¹³⁷. Međutim, dodatna vrijednost novih tehnologija, posebno interneta, treba da bude stavljena u perspektivu u pogledu nekih aspekta pristupa pravosuđu: na primjer, doprinos interneta pristupu zakonima ima dva ograničenja. Prvo, u nekim državama ovaj olakšani pristup se samo odnosi na najprosperitetniji dio stanovništva koje ima pristup najmodernijim sredstvima komunikacije; drugo, vrijedno je pomena da ljudi koji koriste internet uvijek ne uspijevaju da odbace određeno nepovjerenje: oni često provjeravaju pouzdanost informacije koju su dobili putem interneta sa advokatom. Kratkoročno gledano, internet bi, ipak, mogao omogućiti da se poboljšaju neki praktični aspekti pristupa pravosuđu, na primjer, direktno informisanje korisnika o napretku njihovog predmeta, kako sud funkcioniše itd.

1.3. Pristup sudu i ugrožene osobe

Odgovori nacionalnih korespondenata su dali veoma malo informacija o pristupačnosti prostorijama sudova (pitanje 23). Samo je jedna država članica dala korisne informacije o ovom pitanju: na Malti, sve zgarde sudova su opremljene tako da su pristupačne osobama koji imaju problema sa kretanjem. Međutim, bilo bi interesantno znati da li osobe koje imaju problema sa kretanjem imaju rezervisano mjesto za parkiranje, lift, rampe i pomoć kako bi imali pristup kancelarijama. Bilo bi veoma interesantno prikupiti precizne informacije o nivou prilagođenosti sudova potrebama osoba sa invaliditetom.

1.3.1. Praksa pojedinih sudova koja garantuje efikasno učešće stranaka

Napori koji su na nivou sudova usmjereni na obezbjeđivanje efikasnog učestvovanja ugroženih osoba su obično organizacione prirode (pitanje 23). To su aktivnosti

pojedinih sudova koje su zamišljene da obezbijede njihovo fizičko prisustvo i potpuno razumijevanje i uživanje njihovih materijalnih i procesnih prava.

1.3.1.1. Praksa pojedinih sudova za pozivanje stranaka

U Ruskoj Federaciji, na primjer, maloljetne prestupnike pozivaju preko njihovih pravnih zastupnika ili socijalnih institucija koje se brinu za njih. Kada je uhapšen maloljetnik, nadležni sud odmah poziva njegovog pravnog zastupnika. Njegovo učestvovanje u

postupku, pored advokata, se smatra neophodnim kako bi se zaštitili interesi tog djeteta.

1.3.1.2. Praksa pojedinih sudova u vezi sa prijemom i informisanjem žrtva krivičnih djela

U Estoniji, zakonom je propisana obaveza suda da strankama sopšti listu oosba koje mogu da im daju pravne informacije¹³⁸.

U Francuskoj, odmah nakon podnošenja prijave žrtvu obavještavaju o postojanju domaćih udruženja koja joj mogu pomoći oko tužbe (pomoć oko toga kako da postanu strana (*partie civile*) u postupku, oko prisustvovanja suđenju itd). Prema potrebama, ova udruženja za podršku žrtvama mogu pozvati druga, specijalizovanija udruženja, ili čak eksperte (prevodioce, psihologe koji govore maternji jezik žrtve itd.).

U Irskoj, nacionalna policija (Gardaí) na lokalnom nivou obezbjeđuje besplatne usluge prevođenja dokumenata i tumača za žrtve krivičnih djela. Mehanizmi pravnog informisanja žrtava se posmatraju kao neophodna komponenta pristupačnosti suda. S ovim ciljem, Sudska služba za svjedoke daje svjedocima koji su pozvani na sud informacije o postupku i njihovoj ulozi u suđenju. Ovu službu na sudu organizuju volonteri uz finansijsku pomoć Komisije za podršku žrtvama krivičnih djela. Kada je žrtva stranac, nacionalna policija je upućuje u Službu za pomoć žrtvama turistima, tijelu koje je odgovorno, između ostalog, za obezbjeđenje prevodilaca i pravne pomoći strancima. Pred toga, da bi se žrtvi osigurao osjećaj sigurnosti, postoji mehanizam za praćenje počinitelja seksualnih krivičnih djela na nivou sudova u Irskoj. Prema Zakonu o počiniteljima seksualnih krivičnih djela iz 2001. godine, svi za koje se utvrdi da počinili seksualna krivična djela su obavezni da svoje ime i adresu prijave policijskoj stanici (Garda Síochána) u roku od sedam dana nakon izricanja presude. Gardaí mora biti obaviještena o svakoj kasnijoj promjeni adrese u roku od sedam dana u skladu sa istim postupkom.

Na Islandu, postoje prostorije za smještaj hitnih slučajeva žrtava silovanja u Univerzitetskim bolnicama Laspitali (Lisppitali University Hospitals). Korespondenti sa

Islanda su takođe naveli da postoji objekat za smješataj maloljetnih žrtava krivičnih djela. Postoje slična rješenja u Poljskoj za žrtve silovanja i nasilja u porodici.

U Luksemburgu, službe tužilaštva automatski obavještavaju službe za podršku žrtvama o predmetima nasilja u porodici tako da mogu zbrinuti te žrtve.

U Norveškoj postoji služba za besplatnu pravnu pomoć žrtvama nasilja u porodici na mjesnim sudovima.

U konačnoj analizi se vidi da, u pogledu ugroženih osoba, pristupačnost sudova može biti analizirana iz tri ugla:

- fizička pristupačnost znači opremljenost zgrade kako bi se uklonile ili smanjile fizičke prepreke za pristup,
- psihološka pristupačnost je povezana sa sposobnošću osoblja suda da prima korisnike i upućuje ih prema njihovim potrebama. U ovom smislu, profesionalizam prijemnog osoblja, njihova sposobnost da se bore sa stresnim situacijama i primaju ugrožene osobe igra ključnu ulogu u doživljavanju suda bez dramatizacije,
- konačno, intelektualna pristupačnost zavisi od mehanizama kojima se osigurava da korisnici budu informisani i da razumiju svoja prava, svoju ulogu u postupku i tok postupka.

2. Pristup alternativnim načinima rješavanja sporova

Medijacija je sada više od jednog odvojenog procesa rješavanja sporova i ima tendenciju da postane dopuna tradicionalnom pravosudnom sistemu u Evropi, tako što će pored njega samostalno funkcionisati. Nastanak ove ideje vjerovatno ukazuje na sve veću ulogu medijacije u brojnim državama članicama.

Ideja da medijacija treba da igra važnu ulogu u pristupu pravosuđu nije nova i takođe je široko rasprostranjena van zemalja Savjeta Evrope¹³⁹.

Sa kvalitativne tačke gledišta, medijacija često omogućava da se potrebe korisnika uzmu u obzir na bolji način, posebno u krivičnim stvarima, pri čemu se i žrtvi može dati glas¹⁴⁰. Ona takođe nudi mogućnost novog, manje suprotstavljenog pristupa rješavanju sporova koji nastoji da smanji tenzije nakon što žrtvi bude dato obeštećenje i da podstiče ponovnu integraciju počinitelja krivičnog djela u društvo¹⁴¹.

Sa kvantitativne tačke gledišta, rezultati su konkretniji: dok medijacija u građanskim sporovima i porodičnim odnosima smanjuje broj predmeta u pravosudnom sistemu, pomažući da sudije budu više na raspolaganju i time pristupačnije, to nije slučaj sa medijacijom u krivičnim stvarima¹⁴²; međutim, specijalisti iz nekih država članica izvještavaju o interesantnim rezultatima u ovom pogledu¹⁴³, i predviđaju da će se u budućnosti povećati korisni učinci medijacije na administraciju pravosuđa¹⁴⁴.

Dok je priroda postupaka medijacije korisna za pristup pravosuđu, pristupačnost medijacije je samo po sebi jedan od kriterijuma za ocjenu pristupa pravosuđu¹⁴⁵.

Zbog toga je posebno važno da, onda kada postanu svjesni ovog postupka, nadležni državni ili sudski organi stvore dobre uslove za pristup medijaciji i podstaknu korisnike da je koriste. Korištenje medijacije ne treba, na primjer, da donese korisnicima, uključujući i žrtve krivičnih djela, rizik od zastare potraživanja: sud treba da bude u mogućnosti da prekine rok zastarjevanja u toku postupka medijacije¹⁴⁶. Još jedan primjer dobre prakse bi mogao biti da se traži od korisnika koji imaju određenu vrstu sporova da razmotre mogućnost medijacije prije nego pokrenu spor na sudu¹⁴⁷. Ovo traženje da se razmotri mogućnost medijacije bi se prije svega primjenjivalo na građanske stvari¹⁴⁸ i porodične odnose¹⁴⁹; u budućnosti bi se mogla primjena proširiti i na krivične stvari¹⁵⁰.

3. Razuman rok za pristup pravosuđu

Rješavanje predmeta u razumnom roku je jedna od osnovnih garancija iz Evropske konvencije o ljudskim pravima¹⁵¹. Sa tačke gledišta pristupa pravosuđu, predvidljivost dužine postupka i tok postupka su odlučujući pokazatelji rentabilnosti pravosudnog sistema i njegovog imidža u očima korisnika¹⁵².

Za korisnika koji se sprema da pokrene sudski postupak, nemogućnost predviđanja roka u kome će se riješiti spor je važna psihološka prepreka koja može sama po sebi da ga obesharabri u njegovoj nakani. Za korisnike koji su već pokrenuli postupak, neočekivano odlaganje rješavanja spora često predstavlja sinonim za povećanje troškova.

Pretjerana dužina postupka rješavanja spora je zbog toga simptom da postoje nedostaci u upravljanju tokom predmeta koji su vidljivi na nivou suda. Iz ovog razloga su uspostavljanje sistema za identifikovanje predmeta koji nisu riješeni u prihvatljivom vremenskom okviru i analiza razloga za pretjeranu dužinu postupka predmet posebne pažnje CEPEJ-a (pitanja 57-58 Revidirane šeme). Informacije koje je prikupio CEPEJ o ovoj temi omogućavaju mjerenje kapaciteta za samo-dijagnosticiranje u različitim dijelovima pravosudnog sistema u državama članicama koje se odnosi na dužinu postupka i odugovlačenje.

3.1. Identifikacija predmeta koji nisu riješeni u prihvatljivom vremenskom okviru

Povećanje broja predmeta koji čekaju da se zakaže ročište je često uzrok dugog trajanja postupka. Iz ovog razloga su sistemi za mjerenje zaostalih neriješenih predmeta sada ključni element za praćenje i ocjenu sudova u većini država članica. Prema podacima CEPEJ-a (pitanje 57), u građanskim stvarima, 39 država od njih 45 ima sistem mjerenje zaostalih predmeta koji čekaju donošenje presude i identifikovanja predmeta koji nisu riješeni u prihvatljivom roku.¹⁵³ U krivičnim stvarima, 39 od 44 države članice imaju takav system.¹⁵⁴ Ove cifre se mogu porediti sa ciframa koje se odnose na upravne stvari: postoji sistem za analizu toka u 34 od 40 država koje su dale odgovore na ovo pitanje (pitanje 57)¹⁵⁵. U konačnoj analizi se vidi da 33

države članice imaju sistem za sve vrste navedenih predmeta¹⁵⁶, pet država članica izgleda da ograničavaju upotrebu takvog sistema na građanske i krivične predmete (Austrija, Grčka, Italija, Malta i Norveška) i jedna država članica (Albanija) ima takav sistem samo za građanske predmete.

U nekoliko država članica sistemi praćenja na nivou sudova omogućavaju da predmeti koji prelaze dozvoljenu dužinu postupka budu identifikovani.

U Austriji, predmeti koji čekaju da budu uzeti u rad se unose u elektronsku bazu podataka koja omogućava da status svakog takvog predmeta bude praćen u svakoj ključnoj fazi postupka.

U Bosni i Hercegovini, sud je ndležan za praćenje svakog novog predmeta godinu dana. Ovaj sistem takođe omogućava da predmeti koji nisu riješeni u prethodnoj godini budu identifikovani.

U Litvaniji, poštivanje razumnog roka za rješavanje predmeta nadgleda predsjednik višeg suda. Postupak nadgledanja može biti pokrenut ili zbog pritužbe ili u okviru periodičnih inspekcija rada suda. Ministrastvo u čijoj nadležnosti su sudovi prikuplja i analizira informacije o broju predmeta na kojima se radi više od šest mjeseci, kao i o razlozima za ovako dug vremenski period. Zaključci ovog nadgledanja se podnose Visokom savjetu za pravosuđe.

U Holandiji, tužilaštvo prati koliko je vremena potrebno de se riješe krivični predmeti. Postoji sličaan sistem za praćenje građanskih i upravnih predmeta na nivou svakog suda.

U Portugalu Visoki nacionalni savjet za pravosuđe dobija informacije o broju predmeta u kojima se čeka suđenje putem inspekcija rada sudija i sudova, kao i kroz pritužbe koje podnose korisnici.

Da bi se omogućilo da dati predmet bude praćen od trenutka kada je prvi put evidentiran do kraja postupka pred organom kojem se podnosi žalba, statistički sistemi u različitim sudovima moraju biti kompatibilni i omogućavati razmjenu i centralizaciju podataka. U vezi sa ovim, primjer Rumunije je jako interesantan. Reforma statističkog sistema koja je u toku u ovoj državi članici predviđa centralizovano prikupljanje podataka. Na taj način će, od druge polovine 2006. godine, svaki evidentirani predmet dobiti referentni broj. Ovaj sistem će omogućiti praćenje predmeta od jednog suda do drugog u toku svih faza postupka i na taj način stvaranje pouzdane baze podataka o dužini postupka.

3.2. Analiza uzroka odugovlačenja postupka

Informacije o odugovlačenju postupka su posebno korisne kada omogućavaju da uzroci odugovlačenja budu izanalizirani. Samo 18 država od 44 države članice koje su dale odgovore na pitanje 58 imaju metode za analizu odugovlačenje postupka¹⁵⁷.

Zbog toga se mora zaključiti da među svim državama članicama koje mogu da identifikuju neriješene predmete u određenom roku (tj. 39 države, pogledati pitanje 57), samo njih 18 može da analizira uzroke za ova odugovlačenja.

Međutim, podaci koje su dale države članice daju nekoliko primjera “dobrih praksi” koje bi države koje još nisu usvojile ovaj pristup mogle uzeti u obzir. U većini predmeta je analiza odugovlačenja integralni dio postupaka za praćenje i ocjenu rada sudova (Albanija, Finska, Irska, Litvanija, Turska, itd.). U Albaniji, za građanske i upravne postupke, postoji sistem za ocjenu rada sudija, uključujući procjenu vremena koje je potrebno za rješavanje predmeta. Postoji sličan sistem samo-nadgledanja za sudije i

analizu statističkih podataka u Finskoj i Irskoj, koji se ovaj put odnosi na sve vrste predmeta.

Trenutni trend je da se digitalizuju podaci u vezi sa odugovlačenjem na sudovima i da se analiziraju koristeći specijalni softver (pogledati, na primjer, Španiju, Mađarsku i Rusku Federaciju).

4. Ocjenjivanje koliko su korisnici zadovoljni

Imidž pravosudnog sistema nesumnjivo pomaže da se uspostave standardi za visokokvalitetno pravosuđe. Promjene u ovom sektoru, čija demokratska odgovornost raste u Evropi tokom godina, znači da se javnost više ne može ignorisati u analizama kvaliteta pristupa pravosuđu. Uistinu, ovaj pokazatelj može biti vrijedan za države članice, ali samo dok one koncentrišu istraživanje, ne na svrhe pravosudnog sistema kako ih vidi reprezentativni uzorak stanovništva nego uže, na kvalitet koji korisnici priznaju da postupci i ovaj sektor imaju. Savremena pitanja koja se odnose na pristup pravosuđu se skoro isključivo tiču sposobnosti sistema da aktivno uključi korisnike u postupak: sam princip ankete u kojoj se iznosi povjerenje i zadovoljstvo građana u vezi pristupa pravosuđu ima za pretpostavku da su oni nedavno morali da pribjegnu sudskom postupku.

Samo 25 država od 45 država koje su odgovorile (pitanje 29) je navelo da su uveli ankete za korisnike ili pravnu struku (sudije, advokati, službenici, itd.) kako bi mogli mjeriti njihovo povjerenje u pravosudni sistem i nivo njihovog zadovoljstva sa izvršenim uslugama (za prezentaciju cjelokupnih podataka, pogledati Tabelu 19 izvještaja "Evropski pravosudni sistemi – Izdanje 2006"). Izgleda da ova cifra, koja je već niska, treba da bude još smanjena: analiza referentnih podataka koje su dostavili nacionalni dopisnici pokazuje da postoji neka nejasnoća: izgleda da su neke od anketa u stvari obuhvatile cijelo stanovništvo, a ne samo korisnike i pravnu struku (ovo je slučaj sa, na primjer, podacima koje su dostavile Litvanija, Slovenija i UK-Škotska)¹⁵⁸.

Obim analize zadovoljstva korisnika može biti takav da obuhvata cijelu zemlju ili da se ograniči na jedan ili više sudova. Izgleda da dostavljeni podaci pokazuju da se ankete na državnom nivou iznad svega odnose na zadovoljstvo stanovništva u cjelini, a države koje su vodile ankete na nivou sudova su više postavljale pitanja korisnicima. Izgleda da su ove posljednje jednako uobičajne kao i ankete na državnom nivou (isti

broj država, po 18, je sproveo svaku od ove dvije vrste anketa), ali su one također manje sistematične (od njih 18, 6 država je vodilo sistematične ankete na nivou sudova, dok je također od 18, 10 država vodilo sistematične ankete na državnom nivou). Ove ankete su, naravno korisne, ali je nemoguće praviti bilo kakva zaključivanja za samu državu. U konačnoj analizi se vidi da još uvijek ima mnogo prostora da se uvedu sistematične ankete korisnika na nivou sudova u svim državama članicama.

Svako poređenje podataka koje su dostavili nacionalni korespondenti očito zahtijeva najveću moguću opreznost. Postavljena pitanja i korišteni sistemi ocjenjivanja koji su

poslužili za mjerenje nivoa zadovoljstva se razlikuju u različitim zemljama i zbog toga rezultati nisu realno uporedivi.

Ipak, ova zapažanja pokazuju da, u različitim oblicima, pristupačnost predstavlja jedan od vodećih kriterijuma za kvalitet pravosuđa, obično uzevši uz njega nepristrasnost, nezavisnost, brzinu i sposobnost. Dok izgleda da su nepristrasnost, nezavisnost i sposobnost koncepti koji se automatski vežu za demokratsku odgovornost pravosudnog sistema¹⁵⁹, izgleda da kriterijumi pristupačnosti i brzine ukazuju barem isto toliko na ulogu pravosudnog sistema kao javne službe koja mora efikasno da rješava veliki broj predmeta. Na ovoj osnovi nam naši podaci omogućavaju da državama članicama ponudimo elemente za zadovoljstvo korisnika u pristupu pravosuđu koje mogu koristiti kada prave analizu pristupa pravosuđu¹⁶⁰.

4.1. Prvi element zadovoljstva: korisnici moraju imati osjećaj da su kao učesnici uključeni u postupak

Pristup pravosuđu se ne doživljava na isti način zavisno od toga da li građani trpe pravosuđe (pravosuđe čija opterećujuća priroda i žargon ih lišavaju stvarnog učestvovanja u postupku) ili osjećaju da ih ono s razumjevanjem vodi do rješenja njihovog problema (institucija koja im služi, postupa sa njima sa poštovanjem).

4.1.1. Osjećaj osobe kao korisnika

Ako se pokaže građanima da će se sa njihovim predmetima postupati sa potrebnim poštovanjem i pažnjom, to će pomoći da se smanje tenzije (zadovoljenje njihovih ličnih interesa).

- Da li je korisnik zadovoljan sa komunikacijom putem telefona sa prijemnom kancelarijom suda?
- Da li je korisnik zadovoljan sa načinom pristupa sudu?
- Da li je korisnik zadovoljan sa prijemom na sudu?
- Da li je sud uveo tzv. one-stop-shop da bi korisniku olakšao obavljanje poslova na sudu?
- Da li je korisnik pozvan na ročište u tačno određeno vrijeme? Da li je to vrijeme ispoštovano?

- Da li je korisnik zadovoljan sa načinom pristupa sudskim kancelarijama (na primjer, oznakama za kretanje po sudu)?
- Da li korisnik smatra da je konkretna sudska prostorija prikladna prirodi njegovog predmeta?
- Da li je korisnik zadovoljan sa vođenjem ročišta?
- Da li je korisnik zadovoljan sa kvalitetom prostorija suda?

4.1.2. Osjećaj osobe kao građanina

Postupanje sa građanima sa poštovanjem i dostojanstvom kada dođu u kontakt sa pravosudnim sistemom ih uvjerava da taj sistem ne pokušava samo da postigne mjerljive ciljeve, nego, da bi im pružio zadovoljštinu, takođe nastoji da

postigne kvalitativne ciljeve (da zadovolji društvene interese građanina).

- Da li korisnik osjeća da se sa njim postupa na ljudski način (sa poštovanjem njegovog dostojanstva i privatnosti)?
- Da li je korisnik zadivljen ili uznemiren direktnim kontaktom koji je imao sa sudom?
- Da li je korisnik mogao da govori pred sudijom na zadovoljavajući način (uključujući i to da druga stranka nije bila prisutna u izvjesnim osjetljivim predmetima kao što je razvod braka)?
- Da li je korisnik imao osjećaj da je pravosudni sistem u stanju da se prilagodi pojedinačnim predmetima?
- Da li je korisnik mogao lako da dođe do sudije koji je vodio njegov predmet?
- Da li je korisnik pravosudni sistem doživio kao javnu službu koja služi korisnicima?

4.2. Drugi element zadovoljstva: korisnici moraju imati osjećaj da su “dobro obaviješteni” učesnici postupka

Za korisnike je dobijanje spora samo jedan od elemenata koji će uticati na predstavu koju će oni imati o pravosudnom sistemu. Ako zakoni o postupcima na sudu ostanu za njih misterija, a formalnosti stalno izgledaju čudne, ako oni zaista ne shvate ulogu raznih osoba uključenih u postupak i ne mogu da naprave na osnovu svog znanja ocjenu kvaliteta radnji koje preduzimaju, prava i putevi koji su im otvoreni će ostati izvor sumnji i neizvjesnosti. Na kraju će im stepen razumijevanja koji postignu omogućiti da preuzmu svoju ulogu kao učesnici i svoje kontakte sa pravosudnim sistemom ostvare efikasnije, od najranije faze pristupa pravosuđu.

- Da li je korisnik dovoljno upoznat sa postojanjem raznih vrsta postupaka (uključujući alternativne načine rješavanja sporova)?
- Da li je korisnik dovoljno upoznat sa tokom različitih vrsta postupak?
- Da li je korisnik dovoljno upoznat sa ulogom raznih osoba uključenih u postupak?
- Da li je korisnik dovoljno upoznat sa predvidljivosti dužine postupka?
- Da li je korisnik dovoljno upoznat kako napreduje postupak?
- Da li korisnik može lako doći do spisa predmeta?

- Da li se osoblju u prijemnoj kancelariji suda nekada obraćaju korisnici da traže pravni savjet koji je obično spada u posao advokata?
- Da li se advokatima nekada obraćaju korisnici koje sreću na sudu da traže praktične informacije koje obično spadaju u posao prijemne kancelarije suda?
- Da li advokati imaju osjećaj da je pravosudni sistem suviše nejasan njihovim klijentima?

4.3. Treći elemenat zadovoljstva: korisnici moraju imati osjećaj da su učesnici čija ugroženost mora biti uzeta u obzir, kada je to prikladno

- Da li se u osjetljivim predmetima korisniku nudi psihološka pomoć čim dođe na sud?
- Da li u osjetljivim predmetima sud vidi da li su prostorije prilagođene tako da ročište može teći bez problema?
- Da li sud uzima u obzir uslove ugroženih kategorija, kao što su maloljetnici koji su žrtve ili svjedoci u krivičnim predmetima i osobe sa invaliditetom (rampe, liftovi, Braillova azbuka itd.), starije osobe, žrtve seksualnog nasilja ili nasilja u porodici itd?
- Da li korisnik ili sudija vide pravnu pomoć kao inferiorniji kvalitet odbrane?

4.4. Četvrti elemenat zadovoljstva: korisnici moraju imati osjećaj da su učesnici čiji kritika se uzima u obzir

Konstruktivni kritika korisnika se mora prihvatiti i uzeti u obzir. Sudija treba takođe da bude upoznat sa pozitivnom ili negativnom ocjenom njegovog profesionalnog rada. Zbog toga, ako je potrebno, kritika treba da bude formulisana na takav način da ne vodi do konflikta sa sudijom koji vodi korisnikov predmet.

- Da li je korisnikova predstava o pristupu pravosuđu prije dolaska u kontakt sa njim odgovarala stvarnom stanju? Kako se ova predstava promijenila?
- Da li je korisnik zadovoljan sa uslugama prijemne kancelarije suda (ljubaznost, poštovanje, uvažavanje, razumijevanje, sposobnost, efikasnost, jasnoća itd.)?
- Da li je korisnik zadovoljan sudijom koji ga je primio (poštenje, poštovanje, razumijevanje, nepristranost, sposobnost, efikasnost, jasnoća itd.)?

Ovi elementi i njihovo proširenje su samo neka od pitanja koja se mogu koristiti kao osnova za ankete za ispitivanje koliko su korisnici zadovoljni pristupom pravosuđu. Naročito trebaju biti uključena pitanja o pravnoj pomoći, o detaljima njenog odobravanja i iznosima u svakoj državi članici. Trenutak u kome se korisnici anketiraju je takođe veoma važan, jer ishod postupka zna da utiče na njihovo ocjenjivanje: pitanja o pristupu mogu u većini slučajeva biti postavljena prije nego sud donese presudu.

C. Dužnosti sudija

1. Informisanje o postupku

Samo jedna država članica je navela uticaj sudija na informisanje stranaka o postupku (indirektno, kroz pitanje 23). To je bila Francuska, gdje se maloljetni prestupnici, roditelji, staratelj, osoba koja ima starateljstvo nad maloljetnikom stalno obavještavaju

o razvoju događaja u postupku od strane istražnog sudije ili sudije za maloljetnike¹⁶¹. Međutim, ovakva praksa uopšte nije izuzetak i mnoge druge države bez sumnje rade to isto.

Manje je uobičajno, ali sudije mogu imati obrazovnu ulogu za osobe koje u principu nemaju nikakve neposredne potrebe za informacijama o postupku: u kontekstu građanskog obrazovanja, oni se mogu sastajati sa učenicima kako bi im objasnili kako funkcioniše pravosudni sistem ili čak da dođu da prisustvuju ročištima.

Sudije takođe imaju važnu ulogu u popularizaciji medijacije. Oni takođe treba da imaju ovlaštenja da organizuju informativne sastanke o medijaciji i, ako je potrebno, da budu obavezni da pozivaju parnične stranke da idu na postupak medijacije¹⁶².

2. Prilagođavanje postupka

2.1. Preventivno prilagođavanje postupka

U Bosni i Hercegovini, sudija može da odredi da se maloljetna žrtva ili svjedok krivičnog djela smjeste u "sigurnu kuću" kako bi garantovao njegovu sigurnost.

Špansko zakonodavstvo¹⁶³ omogućava da sudija preduzme preventivne mjere u predmetima nasilja u porodici (tj. deložaciju optuženog iz zajedničkog domaćinstva¹⁶⁴).

Francusko zakonodavstvo daje javnom tužiocu, istražnom sudiji, sudiji koji određuje pritvor i puštanje na slobodu i sudiji zaduženom za izvršenje kazni ovlaštenje da zabrani počinitelju ovog krivičnog djela da stanuje u zajedničkom domaćinstvu ili da dolazi u njega ili u njegovu blizinu. Uz ovu mjeru može biti izrečena mjera medicinskog, socijalnog ili psihološkog zbrinjavanja.

U predmetima nasilja u porodici, irsko zakonodavstvo daje sudijama mogućnost da izdaju privremene mjeru za prekid nasilja (mjera sigurnosti) ili za napuštanje zajedničkog domaćinstva (mjera zabrane). Sudije mogu čak preduzeti privremene mjere prije održavanja ročišta (neposredna mjera zaštite) ako to opravdava težina situacije.

U Luksemburgu, sudija mogu izbaciti počinioca nasilja u porodici iz kuće i izdati *pro tempore* privremenu mjeru zabrane vraćanja.

2.2. Prilagođavanje kontekstu postupka

U Ruskoj Federaciji, dijete koje nije napunilo 14 godina mora biti saslušavano u prisustvu pedagoga ili defektologa, a na saslušanju maloljetnika koji ima više od 14 godina to nije potrebno, osim ako sudija ne odluči drugačije. Životni uslovi i obrazovanje djeteta, njegov nivo psihičkog razvoja i karakter, kao i uticaj porodičnog kruga su predmet posebne pažnje kada se ova odluka donosi. Sudija može čak da pozove pravnog zastupnika maloljetnika koji ima više od 14. godina, ako smatra da je njegovo prisustvo potrebno.

Maloljetni učesnik u postupku može biti odstranjen sa ročišta kada se govori o okolnostima ili argumentima koji mogu biti štetni po njega (Ruska Federacija, Irska¹⁶⁵).

Na Islandu postoji pilot projekat tzv. "restorative pravosuđe" za maloljetne delinkvente u opštini Grafarvogur. Sličan alternativni sudski projekat za maloljetnike je pokrenut u Irskoj¹⁶⁶.

3. Troškovi postupka

Troškovi postupka su, naravno, važan aspekt pristupa pravosuđu i ponašanje sudije je važno u vezi sa tim. Kao što je Radna grupa CEPEJ-a za kvalitet pravosuđa (CEPEJ-GT-QUAL) naglasila¹⁶⁷, sve sudije se trebaju zapitati kakav je njihov vlastiti rad: da li on uzima u obzir troškove postupka koje plaćaju stranke tako što ograničava broj radnji koje određuje (vještačenja, plaćanja sudu itd.? Da da li on uzima u obzir troškove postupka koje plaćaju stranke tako što daje prioritet predmetima koji imaju direktan uticaj na sredstva za život stranaka (otkaz na poslu, alimentacija itd.)?

4. Kvalitet postupka

Sudije očitno igraju ključnu ulogu u kvalitetu postupaka: oni su često zaduženi za vođenje postupka i treba da obezbijede da ih dobro čuju i razumiju.

4.1. Vođenje postupka

Ovlaštenja koja sudije imaju pri vođenju postupka treba da im omoguće da neutralizuju određeno neprijateljstvo između stranaka: vođenje postupka u kome se pažnja poklanja određenim organizacionim pitanjima može da pojača osjećaj stranaka da im se poklanja potrebna pažnja. Sudije trebaju da posebno sistematično saslušaju osobe prisutne na ročištu ako postoje razlozi iz kojih treba da budu saslušane prve ili treba da budu saslušane na poseban način (na primjer, ako ne mogu stajati dugo vremena). Oni takođe treba da pozivaju stranke na ročišta u konkretno vrijeme: korisnici smatraju da je veoma neprijatno ako su svi pozvani u isto vrijeme i moraju da čekaju satima da njihov predmet dođe na red, a po redosljedu koji im nije jasan.

4.2. Dobra čujnost u toku postupka

Da bi osigurali da prava stranaka budu ispoštovana, ali takođe da bi uspostavili društvenu vezu koja nedostaje, sudije treba da osiguraju da se glas pravosuđa dobro čuje. Ovo ne znači samo održavanje ročišta u prostoriji koja je prikladna za konkretni predmet, po mogućnosti opremljenoj sa potrebnom opremom, nego, mnogo jednostavnije, obezbeđenje da stranke čuju ono što se govori i iznad svega da im

termini koji se upotrebljavaju budu razumljivi. Države članice treba da budu pozvane da vrše obuku sudija u ovu svrhu.

4.3. Razumijevanje postupka

Zato što vode postupak, sudije su u velikoj mjeri odgovorne da obezbijede njegovu prikladnost. Njihovo poznavanje predmeta treba da im posluži kao vodič pri davanju mogućnosti strankama da iznesu svoje argumente, da dobiju osjećaj da su mogli doći na sud i govoriti na sudu i da ih je sud saslušao. Međutim, uloga sudija u pristupu pravosuđu ide iznad toga jer pravosuđe treba da bude u stanju da dopre do korisnika i korisnici treba da budu stavljeni u situaciju da razumiju radnje i odluke u postupku: pristup pravosuđu gubi svoju suštinu ako nije učinjen napor da odluke donesene u postupku budu razumljive i što je moguće više prihvaćene.

Sudije trebaju posebno biti obučene da mogu da daju strankama osnovna objašnjenja o predmetu; u svakom predmetu treba odvojiti vrijeme za takva objašnjenja. U toku postupka sudija treba da, kad god je to moguće, pozove stranke da traže objašnjenja. Razlozi za odluke i, u krivičnim predmetima razlozi za izrečenu kaznu treba da uzmu u obzir potrebu da budu razumljivi i što je moguće više prihvaćeni.

DIO TRI: LIČNA EFIKASNOST PRISTUPA PRAVOSUĐU

A. Direktna odgovornost korisnika

1. Troškovi redovnog postupka

Pokretanje sudskog postupka ili uvlačenje u sudski postupak očito za rezultat imaju obavezu plaćanja troškova. Sa tačke gledišta pristupa pravosuđu, upravljanje finansijskim teretom koji leži na korisniku je od posebnog interesa: udio ličnog finansiranja određuje pristupačnost sudskih usluga, sa jedne strane, i stepen džudikalizacije društva, sa druge strane.

Tačno je da su lični troškovi pravosuđa određeni nizom faktora, neki od njih su sastavni dio same priroda sudskih mehanizama. Uloga stranaka u suđenju je savršen primjer za ovo. Adversarni sistem daje strankama odlučujuću ulogu u procesu utvrđivanja činjenica i nameće im odgovornost za nastale troškove. Stranke, koje su prirodno zainteresovane za ishod rasprave, su bez sumnje spremne da investiraju više sredstava u procesne radnje nego što je sudija u inkvizitorskom sistemu, a koji je odgovoran za izvršenje istih ovih radnji, ali mora rasporediti javna sredstva koja mu stoje na raspolaganju na različite predmete. Zbog toga možda adversarni sistem više djeluje kao "privatizacija" pravosuđa koju karakterišu značajna lična ulaganja (finansijska i nefinansijska) u toku postupka.

Međutim, kada po strani ostavimo posebne osobine sistema, lični troškovi pravosuđa ostaju univerzalni instrument mjerenja sa kojim se ocjenjuje finansijska pristupačnost pravosuđu za sve korisnike.

Finansijska pristupačnost sudskih usluga se može ocijeniti prema nekoliko kriterijuma, uključujući transparentnost i mogućnost osiguranja od rizika sudskih postupaka. Mi u svjetlu ovih kriterijuma predlažemo da prvo analiziramo strukturu sudskih taksi, a onda načine na koje se ovi troškovi nadoknađuju.

1.1. Struktura sudskih taksi

Princip transparentnosti zahtijeva da informacije o strukturi sudskih taksi budu pristupačne i jasne kako bi se izbjegli nepredvidivi elementi.

Izveštaj CEPEJ-a ne sadrži nikakve podatke o strukturi sudskih taksi u državama članicama jer u Revidiranoj šemi nije bilo nikavih konkretnih pitanja o ovoj temi.

Najočitiji elementi sudskih troškova su vjerovatno troškovi pokretanja postupka i troškovi za pravni savjet.

1.1.1. Troškovi pokretanja postupka

1.1.1.1. Opšte pravilo koje se odnosi na plaćanje na početku postupka

U građanskim i upravnim stvarima, pokretanje postupka na redovnom sudu često podliježe plaćanju takse ili sudskih troškova. Ovu praksu su usvojile sve države članice, sa izuzetkom Francuske, Španije i Luksemburg (pitanje 17).

U krivičnim stvarima je opšti trend suprotan. Samo 10 država traži da korisnici na krivičnim sudovima plate taksu na početku postupka¹⁶⁸. U preostalih 37 država članica¹⁶⁹, javni interes u krivičnim predmetima bez sumnje opravdava činjenicu da troškovi ne nastaju po pokretanju postupka.

Međutim, ova zapažanja treba obrazložiti. Slijedeća tabela pokazuje da je veliki broj država članica propisao izuzetke od pravila plaćanja taksu na početku postupka (pitanje 17).

Broj država	Broj država koje propisuju plaćanje kada se postupak pokrene		Broj država koje ne propisuju plaćanje kada se postupak pokrene	
	kao apsolutno pravilo	kao opšte pravilo, sa izuzecima	kao apsolutno pravilo	kao opšte pravilo, sa izuzecima
Vrsta predmeta				
U krivičnim stvarima	3	7	9	28
U ostalim stvarima, osim krivičnih	9	35	0	3

1.1.1.2. Izuzeci od pravila plaćanja taksu na početku postupka

Izuzeci od pravila plaćanja taksu na početku postupka omogućavaju da lični troškovi u sistemu pravosuđa budu smanjeni i, kao rezultat toga, da jedna od finansijskih prepreka za pristup pravosuđu bude eliminisane. Podaci koje su dale države članice u odgovoru na pitanje 17 pokazuju da su ovi izuzeci usmjereni na iznad svega

najsiromašniji sloj stanovništva. U nekim državama članicama, oslobađanje od plaćanja taksu na početku postupka je sastavni dio programa pravne pomoći. Ovo je naročito slučaj u Andori, Češkoj Republici, Danskoj, Estoniji, Gruziji, Njemačkoj¹⁷⁰, Lihtenštajnu, Monaku, Norveškoj¹⁷¹, Sloveniji¹⁷² i Turskoj. Druge države oslobađaju od plaćanja partične stranke čija finansijska sredstva su nedovoljna, bez obzira da li primaju ili ne primaju pravnu pomoć (Grčka, Mađarska, Holandija i Poljska). U Poljskoj sud može osloboditi plaćanja troškova za prijem predmeta na sud korisnike sa niskim primanjima i izdržavane osobe¹⁷³. U Holandiji, u građanskim i upravnim stvarima iznos taksu na početku postupka je prepolovljen ako su primanja korisnika nedovoljna¹⁷⁴. Odluku da li da primijeni pravilo o olobađanju od plaćanja ili ne je onda ostavljena na diskreciju sudijama, koji će odlučivati o prihvatljivosti i meritumu tužbe.

Potpuno ili djelimično oslobađanje od plaćanja taksi na početku postupka takođe može biti propisano zakonom. Onada se primjenjuje automatski. Takvo pravo je često strogo regulisano i ograničeno na konkretne vrste predmeta i/ili posebne kategorije parničnih stranaka.

1) Oslobađanje ograničeno na konkretne vrste predmeta

Prikupljene informacije pokazuju tendenciju zakonodavstva država da se odriču naplate sudskih taksi za određene vrste predmeta čije posebne karakteristike zahtijevaju pristup po principu prioriteta.

Prvo, to su predmeti u kojima se radi o javnom poretku u kojima stranke nemaju slobodan pristup svojim pravima: predmeti u vezi sa porođnim odnosima i plaćanjem alimentacije (Jermenija, Azerbejdžan, Hrvatska i Irska¹⁷⁵); tužbe za odštetu za tjelesno oštećenje (Rumunija, Ruska Federacija); tužbe za odštetu za štetu nastalu zagađivanjem okoline ili nerazumnim korištenjem prirodnih bogatsatva (Moldavija); tužbe za odštetu za povredu članova 2. i 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima (Rumunija); javne tužbe koje javni tužilac podnosi građanskim sudovima (Turska).

Zatim, tu su predmeti u kojima učestvuju stranke čija sposobnost ili ekonomska sredstva su očito nejednaka: predmeti iz radnog prava (Hrvatska); postupci za poništenje kazni izrečenih u upravnom postupku (Litvanija, Ruska Federacija i Švedska); potrošačke tužbe (Portugal); predmeti u vezi podstanarskih odnosa (Irska) ili zakupa u poljoprivredni (Italija); tužbe za isplatu zarađenih, a neisplaćenih penzija (Litvanija). Oslobađanje od plaćanja taksi na početku postupka, zbog toga, ide u korist "slabijih" stranaka kako bi im se omogućio da pokrenu postupak kada su im prava povrijeđena.

Na kraju, u nekim državama članicama, nastojanja da se zaštite autorska prava su navela zakonodavca da propiše oslobađanje od plaćanja sudskih taksi u predmetima koji se odnose na intelektualnu svojinu (Moldavija).

2) Oslobađanje ograničeno na konkretne kategorije parničnih stranaka

Analiza podataka pokazuje da u manjem broju država članica postoje zakonske odredbe prema kojima se određene kategorije korisnika oslobađaju od plaćanja taksi na početku postupka. U većini predmeta ova pravna olakšica je usmjerena na osobe čiji status i potrebe opravdavaju povoljniji pristup pravosudnim uslugama. Ove zakonske mjere su često dio šire opšte politike zaštite ugroženih osoba ili osoba slabog imovinskog stanja.

Na primjer, oslobađanju mogu da podliježu osobe sa fizičkim ili psihičkim invaliditetom (Bosna i Hercegovina, Gruzija, Moldavija i Portugal), povjerioci neplaćenih elimentacija (Jermenija i Azerbejdžan), potrošači (Azerbejdžan i Rumunija), organizacije i grupe od javnog interesa (Moldavija i Portugal) ili čak pripadnici vojske (Turska).

Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine omogućava da sudske takse koje treba da plate parnične stranke koje su stranci budu plaćene, ako postoji klauzula za ovu mjeru u bilateralnom sporazumu i/ili strana država je primjenjuje po principu reciprociteta na državljane dotične države.

1.1.2. Troškovi davanja pravnih savjeta

Pitanje troškove davanja pravnih savjeta koje su korisnici direktno dužni da plate nije dublje analizirano u Izvještaju CEPEJ za 2006. godinu¹⁷⁶. Revidirana šema za ocjenu pravosudnih sistema sadrži samo dva pitanja u vezi sa ovom temom: pitanje 94 o transparentnosti i predvidljivosti advokatskih honorara i pitanje 95 o regulisanju honorara. Ipak, podaci kojima raspolaže CEPEJ nam omogućavaju da konstatujemo na kojim pitanjima su korisnici ekonomski naosjetljiviji: transparentnost i predvidljivost advokatskih honorara. Na osnovu ova dva kriterijuma, mislili smo da je korisno pažljivije analizirati ova dva pitanja koja su trenutno van domena Revidirane šeme: obaveza plaćanja advokatskih honorara unaprijed i mogućnost procentualne nagrade advokata.

1.1.2.1. Avansi i akontacije

Obaveza plaćanja advokatskih honorara unaprijed znači da korisnik mora odmah da nađe ta sredstva. Ekonomski pritisak plaćanja avansa honora i onda ostataka kada advokat završi svoj posao ima za rezultat to da korisnici postaju odgovorniji u obraćanju sudu i da izbjegavaju beznačajne sporove.

Podaci kojima raspolaže CEPEJ ne daju nikakve informacije koje bi podržale ili pobile ovo zapažanje: u Revidiranoj šemi nije bilo nikakvih pitanja o načinu plaćanja advokatskih honorara.

Međutim, uporedno istraživanje pokazuje da u nekoliko država članica Savjet Evrope postoji obaveza plaćanja advokatskih honorara unaprijed. U Njemačkoj, na primjer, zakon propisuje mogućnost da advokati traže avanse i da odbiju davanje pravne usluge ako plaćanje nije izvršeno u razumnom vremenskom roku¹⁷⁷. U Belgiji, advokati često traže avanse u obliku akontacija. Advokatima je čak preporučeno da od svojih

klijenata redovno traže akontacije kako bi im dali do znanja koliki obim posla je već urađen ili je ostao da se uradi i da iskoriste priliku da ih obavijeste o troškovima rada advokata¹⁷⁸. U Italiji, klijent daje avans honorara kako advokat obavlja poslove kako bi pokrio potrebne troškove i platio za dio već urađenog posla¹⁷⁹. U ovim državama članica obaveza plaćanja advokatskih honorara unaprijed ne izgleda da ugrožava pristup pravnim uslugama jer, ako dobiju spor, honorare može da nadoknadi stranka koja je izgubila spor u okviru granica koje postavlja zakon¹⁸⁰. Slični zakoni su u Grčkoj¹⁸¹, Poljskoj¹⁸², Holandiji¹⁸³ i Švedskoj¹⁸⁴.

Pitanje avansa advokatskih honorara i akontacija zaslužuje posebnu pažnju jer se ono odnosi na probleme predvidljivosti i transparentnosti honorara. U pogledu

predvidljivosti, advokatske tarife treba da omoguće korisnicima da ocijene kolika sredstva im trebaju za svaku radnju koju njihovi advokati preduzimaju. Transparentnost zahtijeva da se korisnicima položi račun o već urađenom poslu i poslu koji još treba uraditi prije svakog plaćanja.

1.1.2.2. Honorar koji zavisi (je uslovljen) ishodom spora

Problem transparentnosti i predvidljivosti advokatskih honorara je u vezi sa pitanjem procentualne nagrade advokata.

Naša analiza je pokazala da transparentnost advokatskih honorara još uvijek nije zajednička stečevina (*acquis*) u državama članicama Savjeta Evrope. Lak pristup informacijama o važećim visinama honorara je garantovan samo u 29 država članica (od 45 država koje su odgovorile na pitanje 94). Ovo znači da skoro jedna trećina država Savjeta Evrope dozvoljava korisnicima da preuzmu rizik zbog nepostojanja transparentnosti honorara. Finansijska neizvjesnost u ovim državama ugrožava pristup najsiromašnijim osobama profesionalnim savjetima i, po logici, pravosuđu. Šta više, nepostojanje transparentnosti će vjerovatno imati uticaja na preko-granične predmete što će obeshrabriti strane korisnike da koriste pravne usluge u dotičnoj državi.

Međutim, slobodan pristup informacijama o advokatskim troškovima i honorarima nije sam po sebi dovoljna garancija. Korisnici treba da budu u mogućnosti da ocijene ukupne troškove davanja savjeta do kraja postupka.

Većina evropskih pravnih sistema su generalno netolerantni kada se radi o honorarima koji zavise od ishoda spora (procentualne nagrade advokata) u pravnoj praksi. Nepredviđeni troškovi i honorari i dogovori *quota litis* su zabranjeni zakonom u Njemačkoj¹⁸⁵ i Italiji¹⁸⁶. Ova zabrana se uvijek ne primjenjuje i izgleda da se dovodi u pitanje postojanjem brojnih izuzetaka.

Izgleda da je uporednim istraživanjem utvrđeno da procentualne nagrade advokata nisu nepoznati i mogu da imaju razne vidove.

Prvo, some države formalno dozvoljavaju dogovore *quota litis*, odnosno, dogovore o konkretnim procentima iznosa koji treba da bude dobijen na sudu, postavljajući nivo nadoknade koja se plaća unaprijed advokatima prema ishodu suđenja (na primjer, propisujući da će honorar biti procenat odštete koju dosudi sud). Ovo je naročito slučaj u Grčkoj¹⁸⁷ i Poljskoj¹⁸⁸, gdje i zakoni to eksplicitno omogućavaju. Ako se dobije spor, iznos može da bude do 20% iznosa koji je predmet spora.

Drugo, procentualne nagrade advokata mogu da budu u vidu nagrade za učinak koja se advokatu plaća ako dobije spor. Ova praksa često ima za rezultat uvođenje dvostrukih advokatskih tarifa: jednu koja se primjenjuje ako se spor dobije, a druga ako se spor izgubi. Ovakav slučaj je u Holandiji. U Belgiji, ako je advokat obavijestio klijenta o takvoj mogućnosti unaprijed¹⁸⁹, advokat može da traži dodatni honorar na osnovu ishoda postupka, uprkos činjenici da je obavezan da napravi zbir honorara, troškova i izdataka koje plaća klijent zbog predvidljivosti *ex ante*¹⁹⁰.

Zbog toga procentualne nagrade advokata nose rizik da će honorari korisnicima biti nepredvidljivi. Oni će vjerovatno dovesti do sukoba interesa koji je suprotan profesionalnoj etici, jer finansijski interes može podstaći advokate da pri prihvaćanju predmeta prioritet daju onima koje će vjerovatno dobiti. Ova dva faktora ukazuju na psihološke, finansijske i moralne prepreke u pristupu pravosuđu.

1.2. Nadoknada sudskih troškova

Pitanje nadoknade troškova, prvenstveno, obuhvata razmatranje pitanja raspodjele troškova između stranaka. Mogućnost da korisnicima sudske troškove nadoknadi protivnička stranka izgleda da je dovoljan faktor koji sam po sebi koji ohrabruje pokretanje sudskih sporova.

Finansijski aspekt pristupa pravosuđu takođe ima odlučujuću ulogu. On podstiče potragu za načinima koji će olakšati finansijski teret sa korisnika i neutralisati neizvjesnost raspodjele troškova koji su nastali tokom postupka, a koja se vrši na kraju postupka. Uvođenje raznolikih metoda ličnog finansiranja, kao što je osiguranje od rizika sudskog postupka, je sada široko rasprostranjeno i zbog toga traži posebnu pažnju.

1.2.1. Teret troškova: stranka koja gubi spor plaća sve?

Procesna tradicija država se može podijeliti u dvije grupe prema modelu raspodjele troškova. U prvom modelu svaka stranka snosi svoje troškove postupka, dok u drugom modelu, troškovi postupka, uključujući troškove suprotne strane, snosi stranka koja izgubi spor¹⁹¹.

Podaci kojima raspolaže CEPEJ ne omogućavaju da utvrdimo u koju od ovih grupa sistemi država članica spadaju, jer Revidirana šema ne sadrži pitanja o ovoj temi.

Uporedno istraživanje pokazuje da je sistem u kome je propisana obaveza stranke koja je izgubila spor da plati sve ili dio troškova usvojen u nekoliko država koje su predstavnici kontinentalnog sistema. Prema široko rasprostranjenom mišljenju autora pravne literature, princip "onaj ko gubi spor plaća sve" olakšava strankama koje se

odlučuju za sudski spor da izračunaju svoj rizik. Ovakav slučaj je u Njemačkoj, gdje zakonodavstvo propisuje da stranka koja izgubi spor nadoknađuje troškove drugoj parničnoj stranci, uključujući honorare advokata¹⁹². U Belgiji, stranka koja izgubi spor plaća troškove¹⁹³, ali troškovi i honorari advokata nisu uključeni u obračun ovih troškova. Mogućnost nadoknade honorara advokata je, međutim, indirektno prihvaćeno u sporovima za obeštećenje. Sve žrtve neispunjenja obaveza iz ugovora koje, kao rezultat toga neispunjenja, moraju da tuže drugu ugovornu stranu sudu, mogu takođe tražiti nadoknadu štete koja je nastala kao rezultat troškova i honorara njihovih pravnih ili tehničkih savjetnika u mjeri u kojoj su oni neophodna posljedica neizvršenja ugovora¹⁹⁴. Princip "onaj ko gubi spor plaća sve" je takođe usvojen u Grčkoj¹⁹⁵, Italiji¹⁹⁶, Poljskoj¹⁹⁷ i Švedskoj¹⁹⁸.

Pravilo je postalo fleksibilnije u svim državama članicama uvođenjem brojnih izuzetaka, kao i diskrecionim pravom sudija da preinače konačnu raspodjelu troškova između stranaka.

1.2.2. Uloga sudija u raspodjeli troškova između stranaka

U dobrom broju država članica sudija ima diskreciono pravo da preinači raspodjelu troškova između stranaka, što komplikuje pitanje predvidljivosti finansijskog tereta koji će korisnik morati snositi kada se predmet riješi. Međutim, izgleda da je sada ovo pravo zajednička procesna stečevina (*acquis*).

U svim državama članicama osim Grčke, sudijina odluka se može odnositi na pitanje kako će stranke raspodjeliti troškove (pitanje 19). U 36 država članica, može se odnositi na sve stvari (krivične stvari i druge stvari)¹⁹⁹; u 8 država se ova mogućnost ograničava na druge stvari (ne uključuje krivične stvari)²⁰⁰, a jedna država je ograničava na krivične stvari²⁰¹.

Finansijska neizvjesnost u vezi sa mogućnošću sudijine intervencije u raspodjelu troškova između stranaka može eventualno biti ublažena plaćanjem osiguranja kojim se pokrivaju ovi troškovi.

1.2.3. Sistem osiguranja za “pravnu zaštitu”

Uvođenja polica osiguranja za troškove pravnih sporova je dio tendencije da se traže alternativni izvori finansiranja koji će omogućiti pristup pravosuđu. Stvaranje raznolikih izvora finansiranja pravnih troškova i stvaranje zajedničkog rizika koji je u vezi sa pravnim postupkom sada analizira nekoliko država članica Savjeta Evrope sa ciljem eventualnih reformi.

Dole navedeni podaci (pogledati Tabelu 12) pokazuju da većina država članica koje omogućavaju sudiji da utiče na raspodjelu troškova daju korisnicima mogućnost da lično uplate osiguranje u očekivanju spora. Nasuprot tome, lične uplate osiguranja su rijetko moguće u državama članicama u kojima zakonodavstvo ne daje sudijama diskreciono pravo u pogledu raspodjele troškova.

Tabela 12: Uticaj sudije na raspodjelu troškova

\ Sudijina odluka o raspodjeli troškova			Da li sudske odluke imaju uticaja kako se sudski troškovi raspodjeljuju između stranaka? (P. 19)			
			u krivičnim predmetima		u drugim predmetima	
Osiguranje za pravnu zaštitu			Broj država koje su odgovorile potvrdno	Broj država koje su odgovorile odrično	Broj država koje su odgovorile potvrdno	Broj država koje su odgovorile odrično
						38
Mogućnost uzimanja osiguranja za pravnu zaštitu (P. 18)	Broj država koje su odgovorile potvrdno	26	22	4	26	0
	Broj država koje su odgovorile odrično	21	18	5	19	2

Uporedna analiza podataka ukazuje da osiguranje za pravnu zaštitu još uvijek ne postoji kao mogućnost u svim državama članicama (pogledati Tabelu 13). Broj država koje su uvele ličnu uplatu za police osiguranja za pravne troškove se može porediti sa brojem država u kojima takve police ne postoje (26 država članica nasuprot 21 države članice) (pitanje 18).

Od 21 države članice koje nemaju sistem osiguranja za pravnu zaštitu²⁰², 20 daju sudijama ovlaštenje da utiču na raspodjelu troškova postupka između stranaka preko svojih odluka. U Tabeli 12, podaci o ovih 20 država članica su naglašane radi lakšeg poređenja. Ispada da su 12 od 20 država “nove” članice Savjeta Evrope, odnosno, da

pripadaju drugom "talasu" prijema država članica (referentni datum: 1. januar 1990. godine). Kako se sektor osiguranja razvija u ovim državama, nije nevjerojatno da će u njima uskoro biti uvedeno osiguranje za pravnu zaštitu.

Tabela 13

Država članica	Godina kada je primljena u Savjet Evrope	Sudske odluke koje se mogu odnositi na to kako će stranke podijeliti troškove (Pitanje 19)		Privatno osiguranje za pravnu zaštitu (Pitanje 18)
		u krivičnim predmetima	U drugim, osim krivičnih predmeta	
Albanija	1995	Da	nema	Ne
Andora	1994	Da	Da	Ne
Armenija	2001	Da	Da	Ne
Austrija	1956	Da	Da	Da
Azerbejdžan	2001	Da	Da	Da
Belgija	1949	Da	Da	Da
Bosnia-Herzegovina	2002	Da	Da	Ne
Bugarska	1992	Da	Da	Ne
Hrvatska	1996	Da	Da	Ne
Kipar	1961	Da	Da	Ne
Češka Republika	1993	Da	Da	Ne
Danska	1949	Da	Da	Da
Estonija	1993	Da	Da	Da
Finska	1989	Da	Da	Da
Francuska	1949	Da	Da	Da
Gruzija	1999	Ne	Da	Ne
Njemačka	1950	Da	Da	Da
Grčka	1949	Ne	Ne	Ne
Mađarska	1990	Da	Da	Da
Irska	1949	Ne	Da	Da
Island	1950	Da	Da	Da
Italija	1949	Da	Da	Da
Latvija	1995	Da	Ne	Ne
Lihtenštajn	1978	Da	Da	Da
Litvanija	1993	Ne	Da	Da
Luksemburg	1949	Da	Da	Da
Malta	1965	Da	Da	Ne
Moldavija	1995	Ne	Da	Ne
Monako	2004	Ne	Da	Ne
Holandija	1949	Ne	Da	Da

Nerška	1949	Ne	Da	Da
Poljska	1991	Da	Da	Ne
Portugal	1976	Da	Da	Da
Rumunija	1993	Da	Da	Ne
Ruska Federacija	1996	Da	Da	Ne
San Marino	1988	Da	Da	Da
Slovačka	1993	Ne	Da	Ne
Slovenija	1993	Da	Da	Da
SM-Crna Gora	2003	Da	Da	Ne
SM-Srbija	2003	Da	Da	Ne
Španija	1977	Da	Da	Da
Švedska	1949	Da	Da	Da
Turska	1949	Da	Da	Da

Prikupljeni podaci ne omogućavaju vršenje nikakve dalja analize. Osim informacija o postojanju osiguranja za pravnu zaštitu u državama članicama, podaci ništa ne

govore o određenim veoma važnim pitanjima koja se odnose na popularnost, korisnost i pristupačnost i rentabilnost tih sistema. Da li sve stranke mogu dobiti police osiguranja, bez obzira na svoju ulogu u postupku (tužitelj ili tuženi)? Koliki su troškovi police za korisnika? Da li polica osiguranja obezbjeđuje sveobuhvatano pokriće? Da li postojeće vrste polica pokrivaju alternativne načine rješavanja sporova?

U zemljama sa rimsko-njemačkim pravnim sistemom, uporedna istraživanja pokazuju pretjeran broj usluga osiguranja za pravnu zaštitu²⁰³. U Njemačkoj, gdje je takvo osiguranje tako široko rasprostranjeno da se čini da je pravna pomoć postala sekundarna²⁰⁴, troškovi osiguranja su relativno mali²⁰⁵. Osiguranje je čak i obavezno za određene vrste profesionalnih i neprofesionalnih aktivnosti i za određene vrste ugovora. Međutim, ne postoji osiguranje za pravnu zaštitu za predmete koji se odnose na porodično ili nasledno pravo. U Holandiji, skoro 1,3 miliona ljudi (od 16,2 miliona stanovnika) ima konkretno namijenjene police osiguranja koje pokrivaju finansijski rizik eventualnih sporova. Ova cifra je još i viša za klauzule "za sporove" koje su uključene u osiguranja vozila i imovine²⁰⁶. U Švedskoj, 97% stanovništva ima sveobuhvatno pokriće za pravne sporove²⁰⁷. U Belgiji je poslednjom reformom iz maja 2006. godine uključivanje osiguranja za sporove postalo obavezno kako bi se olakšao pristup pravosuđu²⁰⁸. Ova reforma jednostavno potvrđuje postojeću situaciju u kojoj je većina osiguranika već nudila osiguranje za pravnu zaštitu, ali će ona vjerovatno rezultirati povećanjem procenta predmeta koji imaju sveobuhvatno pokriće²⁰⁹.

U zemljama koje ne pripadaju rimsko-njemačkim pravnim sistemima, police osiguranja za pravnu zaštitu su mnogo manje uobičajne. U Grčkoj²¹⁰ i Poljskoj²¹¹, ove police jednostavno ne postoje zbog nepostojanja odgovarajućeg pravnog okvira i atraktivnih premija osiguranja. U Francuskoj²¹² i Italiji²¹³, ovakva mogućnost postoji, ali ima malo potražnje od strane korisnika. U Italiji se njihova nepopularnost često objašnjava niskom profitabilnošću pruženih usluga i praksom nerazumijevanja rizika i troškova pravnih sporova²¹⁴.

Bilo koji oblik da imaju, analizirana rješenja sa osiguranjem su od velikog interesa. Ona omogućavaju i oslobađanje nekih javnih sredstava koja se dodjeljuju za finansijski pristup pravosuđu i smanjenje ličnih troškova korisnika. Ovo osiguranje

takođe doprinosi pravnoj sigurnosti tako što omogućava da se predvidi kakva će biti sudijina odluka o raspodjeli troškova između stranaka, što je često nepredvidivo. Jedna radna grupa u okviru CEPEJ-a bi mogla ispitati postojeće prakse osiguranja za pravnu zaštitu; jednu analiza popularnosti, korisnosti i pristupačnosti i rentabilnosti tih polica bi omogućila ocjenu njihovog uticaja na ličnu efikasnost pristupa pravosuđu.

2. Troškovi alternativnog postupka

Podaci koje je prikupila Radna grupa CEPEJ-a o medijaciji²¹⁵ odražavaju konsenzus među zainteresovanim državama članicama²¹⁶: bilo koja oblast da je u pitanju, izgleda

da postoji tendencija da se obezbijedi direktna finansijska podrška ili kroz pravnu pomoć ili na druge načine.

U građanskim i porodičnim stvarima, i još više u krivičnim stvarima, izgleda da se pravna pomoć shvata kao garancija da je medijacija finansijski pristupačna²¹⁷. U nekim zemljama, međutim, može da se traži doprinos korisnika, i oni zbog toga mogu da snose dio troškova²¹⁸.

U građanskim i porodičnim stvarima, dio troškova koji nije pokriven pravnom pomoći mogu snositi nevladine organizacije (Litvanija, Poljska). Međutim, čak i tada, potrebne formalnosti mogu biti prepreka za pristup medijaciji (Slovenija). Izgleda da je efikasnije, kada je moguće, da javna institucija obezbijede podršku korisniku (Češka Republika)²¹⁹. Uistinu, ovo je bio stav koji je jasno izrazila Radna grupa CEPEJ-a o medijaciji²²⁰.

U krivičnim stvarima, javno finansiranje je sistematičnije, iako njegov izvor znatno varira od jedne do druge države članice²²¹, i izgleda da je dio privatnog finansiranja (crkva, donacije, NVO) manji nego u građanskim i porodičnim stvarima. Korisnici ne snose pune troškove medijacije ni u jednoj državi članici. Medijacija obično ne povlači nikakve troškove na teret žrtava (Austrija, Njemačka, Rumunija, Slovenija, Ujedinjeno Kraljevstvo). Može se tražiti od počinitelja da plati troškove da bi učestvovao u medijaciji, ili može, kao u građanskim i porodičnim stvarima, da primi finansijsku pomoć (Ujedinjeno Kraljevstvo).

Tamo gdje dio troškova medijacije snose korisnici, važno je da iznos bude "razuman i proporcionalan značaju pitanja koje je predmet spora"²²². Takođe je bitno da, kao i u slučaju klasičnog postupka, traženi doprinos bude proporcionalan korisnikovim primanjima²²³.

Teško je porediti troškove koje treba da snose korisnici u različitim državama članicama, jer još uvijek nema podataka koji će omogućiti da se to uradi na ispravan način. S jedne strane, promjenjivi devizni kursevi su razlog grešaka u slučaju podataka iz zemalja koje ne dostavljaju iznose u eurima i, sa druge strane, različite zemlje ne

ocjenjuju troškova medijacije na istoj osnovi (troškovi jednog sata medijacije/troškovi jedne "sjednice" medijacije)²²⁴. Moguće je, sa druge strane, porediti troškove medijacije i sudskog postupka za korisnika u okviru iste zemlje. Dok medijacija generalno izgleda znatno jeftinija za korisnike, to nije uvijek slučaj (u Litvaniji, na primjer, relativno skromni troškovi koji se vezuju za suđenje mogu dati korisniku utisak da je medijacija skupa).

B. Odgovornost korisnika preko njihovih plaćenih zastupnika

Podaci koje je prikupio CEPEJ daju samo grubu sliku odnosa između korisnika i njihovih zastupnika (advokata itd.), vjerovatno zato što se oni uglavnom odnose na aktuelne pravosudne sisteme. Pa ipak je ovaj odnos izuzetno važan za pristup sudu. Dat ćemo samo nekoliko pokazatelja.

Profesionalci koje korisnici plaćaju da ih zastupaju, počevši od advokata, mogu igrati veoma važnu ulogu u obavještanju korisnika o postupku i zakonu koji se primjenjuje. Ovo je tačno u slučaju vlastitih zakona država članica i još više u slučaju sporova koji se odnose na strane subjekte.

1. Informacije o postupku u državi članici (domaći zakon)

Podaci koje su CEPEJ-u dostavili nacionalni korespondenti nam govore veoma malo o informacijama koje korisnicima daju njihovi zastupnici u praksi.

U svakom slučaju, ako korisnici treba da su obaviješteni o postupku, potrebno je da advokat dostavi relevantne informacije o funkcionisanju pravosudnog sistema, pravila koja se primjenjuju na ročištima, prirodi i iznosu troškova koje treba da snosi korisnik i predvidljivosti rizika u vezi sa postupkom. Ove informacije moraju biti date na odgovarajući način, uz upotrebu, ako je potrebno, specifičnih oblika postupanja kada se radi o ugroženim osobama i žrtvama krivičnih djela.

2. Informacije o postupku u drugoj državi članici (strani zakon)

Mogućnost da se nepoznat strani zakon primijeni predstavlja znatan rizik za korisnika i često je dovoljna da obeshrabri korisnika u preduzimanju preko-graničnih aktivnosti jer je teško predvidjeti kakvo ponašanje će se smatrati krivičnim djelom i koje kazne će biti izrečene. Bez usluga plaćenog zastupnika, korisnici bi se teško snalazili u odsustvu rješenja za efikasnu saradnju u smislu dobijanja informacija o stranom zakonu²²⁵.

Ova situacija, zbog toga, predstavlja prepreku za korisnike, posebno za one koji su slabijeg imovnog stanja²²⁶, po tome što informacije koje je moguće dobiti o postupcima i pristupu zakonu i sudu zavisi o tome šta građanin može sebi da priušti²²⁷. Uspjeh portage za informacijama o sadržaju zakona koji će se primjenjivati uveliko zavisi od toga koliko korisnici mogu i žele da investiraju. U odsustvu zajedničkih standarda, slabiji kvalitet postupka za primijenu stranog zakona stvara nejednakost između korisnika. Ovi problemi predstavljaju razloge za donošenje dokumenta Evropski

instrumenti za eliminisanje nejednakosti u pristupu pravosuđu koji potiču iz primjene stranog zakona²²⁸.

DIO ČETIRI: EFIKASNOST PRAVOSUDNOG SISTEMA I STEPEN DŽUDIKALIZACIJE EVROPSKIH DRUŠTAVA

Termin "džudikalizacija" ima više od jednog značenja. Pored ideje povećanog angažovanja sudija u preispitivanju zakonitosti akata pojedinih funkcionera (izabranih predstavnika, direktora firmi, službenika javne uprave itd.), on takođe sugeriše sklonost ka podnošenju tužbi sudu za rješavanje sporova koji bi se lako mogli riješiti na drugi način, posebno medijacijom i vansudskom nagodbom.

Izgleda da bi ove dvije definicije održavale promjenu kojom bi podnošenju tužbi sudu postalo normalna procedura i, za neke osobe, čak i navika. U ovom smislu bi se džudikalizacija mogla smatrati sinonimom termina *popularizacija pravosuđa*: povećana moć sudstva, jednakost građana pred zakonom, medijski efekat nekih predmeta i iskustvo korisnika čine da podnošenje tužbi sudu postane pristupačno, što je nekada bilo teško iz političkih, pravnih ili socijalnih razloga. Ukratko, korisnici sve više imaju utočište u sudu.

Pored ovih definicija, džudikalizacija može takođe da se smatra sinonimom za *demokratizaciju pravosuđa*. Crpeći svoj legitimitet iz naroda, izgleda da pravosuđe sve više počiva na građaninu. Podložan budžetskim ograničenjima, sud sve više uključuje građane u process donošenja odluka i ponekada ličnom finansiranju daje sve veću ulogu u podmirenju troškova pravosuđa. U kratko, pravosuđe sve više ima utočište u građanima.

A. Efikasnost pravosudnog sistema i popularizacija pravosuđa

Džudikalizacija društva se često daje kao objašnjenje, ako ne izgovor, za teškoće sa kojima se sreću korisnici u vezi sa pristupom pravosuđu. Zbog toga što prouzrokuju pretrpanost sudova, sve veći broj predmeta produžava rokove i čini pravosuđe manje dostupnim i zbog toga manje pristupačnim²²⁹.

Broj predmeta u Evropi svakako izgleda da stalno raste²³⁰. Postoji mnogo razloga za ovo povećanje.

Može biti povezano sa socio-političkim faktorima: u Poljskoj, na primjer, broj privatnih predmeta je naglo porastao 1989. godine²³¹. Povećana javna svijest o pravima pojedinaca je ohrabрила države da uspostave nove vrste tijela slična sudovima (Ombudsman, komesar za prava potrošača itd.) koja nisu da nisu povezana sa ovim razvojem događaja.

Povećani broj predmeta može takođe biti rezultat ekonomskih faktora. U Njemačkoj, izgleda da je povećani broj privatnih predmeta (oko 10% u 2006. godini) djelomično rezultat nepovoljne ekonomske klime²³². Isto zapažanje se odnosi na Holandiju, gdje su okružni sudovi doživjeli povećanje u broju predmeta od skoro 20% godišnje²³³:

predmeti koji se odnose na nesolventnost, radni sporovi i tužbe zbog nevrćenog duga predstavljaju veliki dio novih predmeta.

Tehnološke promjene teakođe doprinose povećanom broju predmeta. Države pokušavaju da donesu propise koji će pomoći korisnika da ostvari pristup pravosuđu, i da bi to uradile, prilagođavaju svoje zakonodavstvo naučnim promjenama; značajan napredak u istražnim tehnikama u krivičnim predmetima, na primjer, je rezultirao time što je više slučajeva riješeno i što se poboljšalo prikupljanje dokaza (upoređivanje DNK; automatski sistemi mjerenja brzine itd).

Dok je veći broj predmeta realnost u Evropi, ova džudikalizacija društva ne može sama po sebi osloboditi države članice, sud i sudije problema sa kojima se sreću korisnici u vezi sa pristupom pravosuđu. Ova tri učesnika u pravosudnom sistemu, svaki na svom nivou, mogu i moraju reagovati na potrebe korisnika: adekvatna finansijska sredstva, adekvatno sudsko osoblje (advokati, sudije, pisari na sudu itd.), kvalitet informacija, uvođenje alternativnih načina rješavanja sporova, kompjuterizacija sudova itd. Stalno prikupljanje podataka koje će vršiti CEPEJ u nekoliko narednih godina će omogućiti mjerenje trendova u džudikalizaciji evropskih društava.

B. Efikasnost pravosudnog sistema i demokratizacija pravosuđa

Pravosudni sistemi u državama članicama se prilagođavaju sve većem broju predmeta tako što sve više uključuju građane u process donošenja odluka²³⁴ i administraciju pravosuđa, kao što im ponekada daje i povećanu ulogu u podmirenju ukupnih troškova pravosuđa kroz lično finansiranje.

1. Građani kao učesnici u procesu donošenja odluka

Učestvovanje građana u porotama je jedan od oblika pristupa pravosuđu. Tačno je da, ovdje, građani ne traže da se njihova prava kao korisnika priznaju, nego im se pravosuđe otkriva – i ponekada čak nameće – u svojoj najjasnijoj i često najtežoj formi. Kao dio svojih građanskih dužnosti, pojedine osobe se pozivaju “sa druge strane” i, na neko vrijeme, imaju ulogu sudija.

Od 45 evropskih država koje su mogle da dostave podatke o ovoj temi (pitanje 39), 21 država je uvela institute porote u svoje pravosudne sisteme. Sa izuzetkom Švedske, gdje porote odlučuju o pitanjima slobode štampe, to su uglavnom krivične stvari koje su u njihovoj nadležnosti, naročito najteža krivična djela za koja su zapriječene najteže kazne²³⁵.

U državama u kojima je institut porote već uobičajna praksa, njegov obim može biti proširen (građani bi mogli sjediti kao ocjenjivači zajedno sa profesionalnim sudijama u građanskim predmetima ili predmetima sa lakšim krivičnim djelima)²³⁶. Ovaj primjer bi mogao poslužiti kao osnova za razmišljanje država članica koje još nisu usvojile ovaj pristup.

Ovakav razvoj događaja pretpostavlja da su građani u poziciji da igraju punu ulogu u donošenju odluka, što znači da finansijska sredstva omogućavaju “metod angažovanja koji je dobro prilagođen dužnostima, stalno stručno usavršavanje, redovno učestvovanje u pretresima i nadoknadu”²³⁷.

2. Građani kao učesnici u administraciji pravosuđa

2.1. Kontraktualizacija pravosudnog sistema

Značajni napori koje su uložile države članice da svoje postupke učine prilagodljivim potrebama korisnika pokreće pitanje o tome kako bi se postupci u Evropi mogli razvijati u budućnosti. Zar neće prilagodljivost postupaka – koji u sadašnjem trenutku podrazumijeva samo razmatranje kriterija kvaliteta pristupa pravosuđu– promijeniti koncepciju administracije pravosuđa tako što će postati vodeći princip u odnosima između sudije i korisnika?

Ciljevi pristupa pravosuđu su zasnovani na zadovoljstvu korisnika više nego i na kom drugom aspektu postupka. Princip ispravne administracije pravosuđa zahtijeva da želje korisnika budu istinski uzete u obzir pri odlučivanju u procesnim modalitetima. Da bi postigli optimalne modalitete, u postupku će se vjerovatno morati ostaviti prostora za kontraktualizacija odnosa između sudija i korisnika, odnosno, treba omogućiti da se opšta pravila postupka mogu prilagoditi potrebama svakog predmeta onako kako ih korisnik doživljava. Potrebe korisnika veoma mnogo variraju, u nekim predmetima je potrebno brzo rješavanje predmeta, u drugima je potrebno precizno, detaljno analiziranje zakona, na primjer. Time što će biti u mogućnosti da pregovaraju o načinu rješavanja njihovih predmeta, građani će postati više uključeni u predmete koji ih se tiču.

Ovakav razvoj događaja bi mogao omogućiti dogovaranje o optimalnom roku za rješavanje predmeta, što bi moglo povećati predvidljivost rokova i troškova postupka, dok je istovremeno ovo predupređivanje jedna od mogućih taktika odugovlačenja.

U svojoj analizi smo podvukli činjenicu da većina država članica već prihvata kontraktualizaciju nekih postupaka, konkretno onih u vezi sa saslušanjem ugroženih osoba²³⁸. Uzimanje u obzir korisničkih konkretnih potreba bi se vjerovatno trebalo proširiti na sve predmete.

2.2. Konsultacije o pravosudnom sistemu

Učestvovanje građana u razmišljanju o budućnosti i ulozi pravosudnog sistema je vid pristupa pravosuđu. Građansko društvo bi moglo i trebalo igrati ulogu u poboljšanju administracije pravosuđa. U tu svrhu bi moglo biti nagažovano u konsultativna tijela u kojima bi se mogli donositi ključni prijedlozi koji se odnose na funkcionisanje sistema. Naša analiza je pokazala koliku zastupničku ulogu mogu igrati u nekim državama članicama udruženja čiji cilj rada ima veze sa sektorom pravosuđa (žrtve, potrošači

itd.)²³⁹. Ova udruženja bi vjerovatno više mogla biti angažovana u planovima za poboljšanje kvaliteta pravosuđa, naročito njegove pristupačnosti.

2.3. Privatizacija pravosuđa

Ukupni troškovi pravosuđa ne mogu u potpunosti biti plaćeni iz državnog budžeta. Povećanje broja predmeta i sve veća potražnja za visoko-kvalitetnim pravosuđem se teško mogu ići zajedno sa budžetskim ograničenjima: prirodne posljedice svega ovoga bi moglo biti povećanje ličnog učešća u podmirenju ukupnih troškova pravosuđa. Tačno je da analiza podataka koje posjeduje CEPEJ ne omogućava direktnu provjeru ove hipoteze, ali korištenje istih u komparativnoj perspektivi je bar dovelo do značajnog angažovanja građanskog društva u traženju smanjenja troškova koje korisnici moraju da plate.

Bilo bi pretjerano pojednostavljeno reći da privatizacija troškova pravosuđa jest jednaka povećanju troškova sudskih usluga. Postepena "privatizacija" sudskih troškova je određena cijelim nizom faktora: standardom života, liberalizacijom sektora pravnih usluga, mogućim povlačenjem države iz finansiranja programa pravne pomoći, ulogom stranaka u predmetu itd. Ocjena stepena privatizacije finansiranja pojačanog pristupa pravosuđu zahtijeva da svi ovi kriterijumi budu uzeti u obzir u svakoj od država članica.

Naše prvo zapažanje se tiče same prirode procesnih sistema. Postojeći procesni modeli su, po svojoj prirodi, prijemčivi za različite stepene povećanja udjela privatnog kapitala u finansiranju postupaka. Na primjer, adversarni sistem daje strankama odlučujuću ulogu u procesu utvrđivanja činjenica i obavezuje ih na plaćanje nastalih troškova. Ove stranke, koje su prirodno zainteresovane za ishod postupka, su vjerovatno spremne da investiraju više sredstva u neku procesnu radnju nego što je sudija u inkvizitorskom sistemu, a koji je odgovoran za izvršenje istih ovih radnji, ali mora rasporediti javna sredstva koja mu stoje na raspolaganju na različite predmete. Bez obzira da li je investicija finansijske prirode, možda adversarni sistem više djeluje kao "privatizacija" pravosuđa u vođenju postupka.

Naše drugo zapažanje se odnosi na stepen javnog investiranja u programe čiji cilj je poboljšanje pristupa zakonu i pravosuđu. Sektor javne pravne pomoći je veoma razvijen u nekim državama članicama²⁴⁰ i pravo na pravnu pomoć se čak garantuje ustavnim odredbama u Italiji, Holandiji i Španiju.

U svojoj analizi smo utvrdili da je nivo javnog investiranja u programe pravne pomoći za građanske predmete znatno niži nego za krivične predmete u svim državama članicama. Ovo se objašnjava činjenicom da zajednica poreskih obveznika prirodno kao prioritet postavlja finansiranje predmeta u kojim se radi o javnom poretku, kao što su krivični predmeti. Nasuprot tome, bilo bi nepravedno kada bi troškove svih predmeta u kojima se radi o ličnim interesima snosila zajednica poreskih obveznika.

U državama članicama u kojima javni sektor u potpunosti ne pokriva organizaciju usluga pravne pomoći, privatni sektor brzo popunjava pravnu prazninu tako što organizuje pro bono pravne konsultacije, besplatno davanje pravnih savjeta koje vode udruženja potrošača (Italija), sindikati (Francuska), pravni fakulteti ("pravne klinike" – u Poljskoj), vjerske grupe (Poljska i Švedska) itd. U Poljskoj, mrežu "pravnih klinika" finansiraju "javne interesne grupe" (Fondacija Stefan Batory, Univerzitetska fondacija pravnih klinika) koje dobijaju donacije koje omogućavaju odbitak od 1% od oporezivog dohotka.

Jedna trećina zapažanja se odnosi na moderne trendove u stvaranju različitih modusa privatnog finansiranja, kao što je osiguranje od pravnog rizika ili tzv. mutualizacija. Želja za smanjenjem finansijskog tereta koji leži na korisnicima i da se neutralizuje neizvjesnost oko raspodjele troškova kada je predmet riješen je dovela do stvaranja sistema privatnog osiguranja u 26 država članica Savjeta Evrope. Rezultat razvoja ovih sistema je da privuku privatno investiranje, indirektno doprinoseći poboljšanju pristupa pravosuđu.

Dodatak 1: Lista i broj država članica koje imaju pojednostavljene postupke

Pitanje 64 : Da li vaša zemlja ima pojednostavljene postupke?		
	Da	Da
Građanski predmeti (mala potraživanja)	Njemačka, Andora, Jermenija, Austrija, Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kipar, Danska, Španija, Ruska Federacija, Finska, Francuska, Gruzija, Grčka, Mađarska, Irska, Italija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Monako, Norveška, Holandija, Poljska, Portugal, Češka Republika, Rumunija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SM-Crna Gora, SM-Srbija, Švedska, Turska, UK-Engleska i Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska	Belgija, Estonija, Island
Krivični predmeti (prekršaji)	Njemačka, Andora, Austrija, Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kipar, Danska, Španija, Estonija, Ruska Federacija, Finska, Francuska, Gruzija, Grčka, Mađarska, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Moldavija, Monako, Norveška, Poljska, Portugal, Češka Republika, Slovačka, Slovenija, SM-Crna Gora, SM-Srbija, Turska, UK Engleska i Vels, UK Sjeverna Irska, UK-Škotska	Belgija, Irska, Island, Malta, Holandija, Rumunija, San Marino, Švedska
Upravni predmeti	Albanija, Andora, Jermenija, Azerbejdžan, Hrvatska, Kipar, Španija, Francuska, Gruzija, Mađarska, Lihtenštajn, Malta, Moldavija, Portugal, Rumunija, SM-Crna Gora, Turska, UK-Engleska i Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska, Ukrajina	Njemačka, Belgija, Bosna i Hercegovina, Danska, Estonija, Ruska Federacija, Finska, Irska, Island, Litvanija, Luksemburg, Monako, Holandija, Poljska, Češka Republika, San Marino, Slovačka, Slovenija, SM-Srbija, Švedska

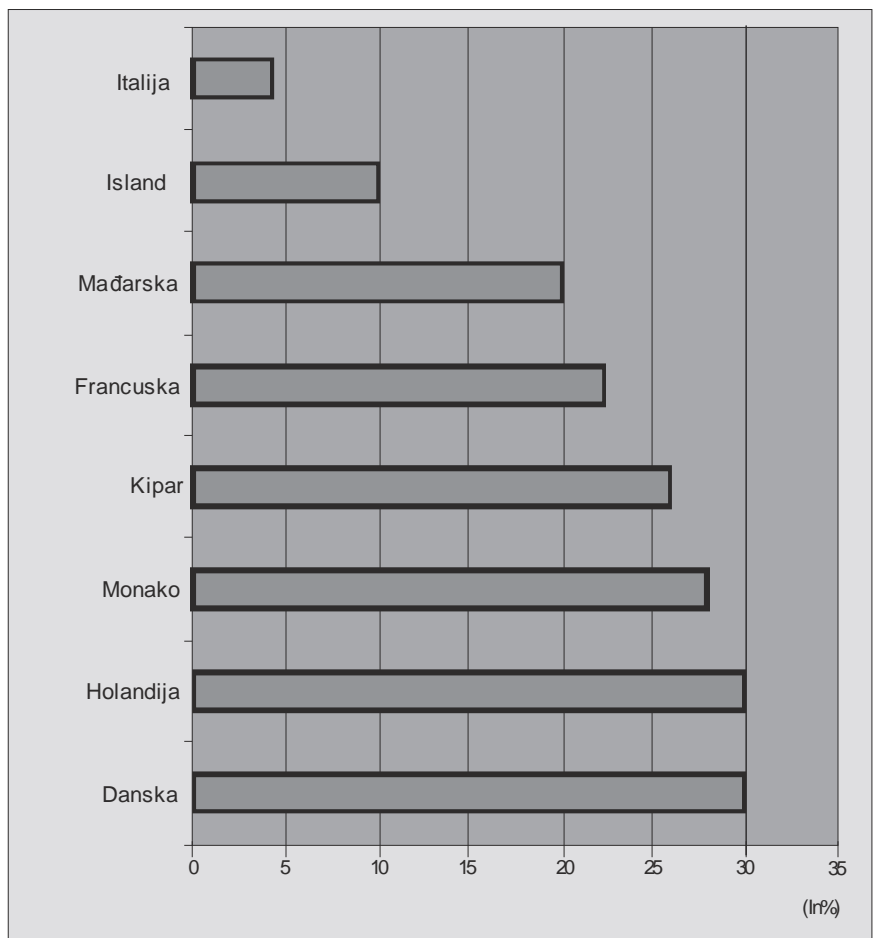
Pitanje 64 : Da li vaša zemlja ima pojednostavljene postupke?		
	Da	Ne
Građanski predmeti (mala potraživanja)	40 država	3 države
Krivični predmeti (prekršaji)	35 država	8 država
Upravni predmeti	21 država	20 država

Dodatak 2: Lista i broj država članica koje imaju hitne postupke

Pitanje 64 : Da li vaša zemlja ima hitne postupke?		
	Da	Ne
Građanski predmeti	Njemačka, Andora, Armenija, Austrija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Kipar, Hrvatska, Ruska Federacija, Francuska, Gruzija, Grčka, Mađarska, Irska, Island, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Monako, Norveška, Holandija, Poljska, Portugal, Češka Republika, Rumunija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SM-Crna Gora, SM-Srbija, Španija, Švedska, UK Engleska i Vels, UK Sjeverna Irska, UK Škotska, Ukrajina	Danska, Estonija, Finska, Turska
Krivični predmeti	Albanija, Njemačka, Austrija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kipar, Danska, Španija, Ruska Federacija, Francuska, Gruzija, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Malta, Moldavija, Monako, Norveška, Portugal, Češka Republika, Rumunija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SM-Crna Gora, SM-Srbija, Švedska, UK Engleska i Vels, UK Sjeverna Irska, UK Škotska	Andora, Estonija, Finska, Luksemburg, Holandija, Poljska, Turska, Ukrajina
Upravni predmeti	Njemačka, Armenija, Azerbejdžan, Belgija, Kipar, Hrvatska, Španija, Ruska Federacija, Francuska, Mađarska, Irska, Island, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Monako, Holandija, Portugal, Rumunija, San Marino, Slovenija, SM-Crna Gora, SM-Srbija, Švedska, UK Engleska i Vels, UK Sjeverna Irska, UK Škotska, Ukrajina	Andora, Bosna i Hercegovina, Danska, Estonija, Finska, Gruzija, Poljska, Češka Republika, Slovačka, Turska

Pitanje 64 : Da li vaša zemlja ima hitne postupke?		
	Da	Ne
Građanski predmeti	41 države	4 države
Krivični predmeti	37 države	8 države
Upravni predmeti	31 države	10 države

Dodatak 3 : procenat presuda u prvostepenim krivičnim predmetima u kojima osumnjičeni nije stvarno bio prisutan ili zastupljen? (pitanje 61) :

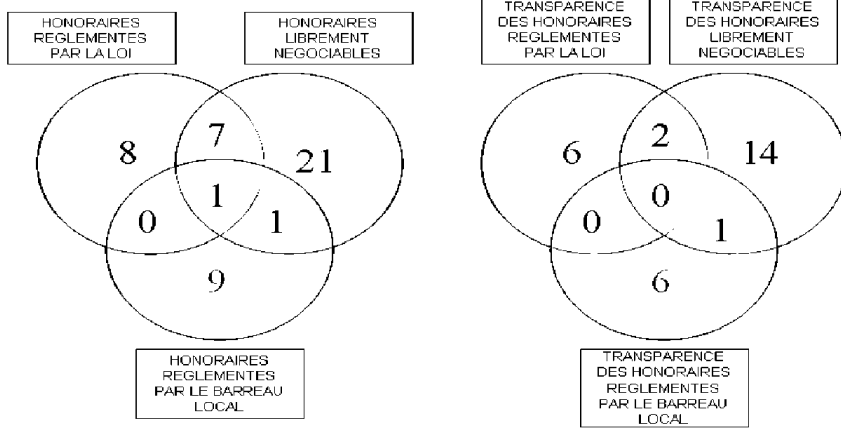
Dodatak 4 : Da li advokati imaju monopol u zastupanju

Pitanje 89: Da li advokati imaju monopol u zastupanju?	Građanski predmeti	Krivični predmeti		Upravni predmeti
		Kao branioci optuženih	Kao predstavnici žrtava	
Da	Andora, Kipar, Irska, Island, Malta, Monako, Holandija, San Marino	Andora, Jermenija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Kipar, Hrvatska, Španija, Ruska Federacija, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Malta, Moldavija, Monako, Poljska, Portugal, Češka Republika, Rumunija, San Marino, Slovenija, SM-Crna Gora, SM-Srbija	Njemačka, Andora, Belgija, Kipar, Hrvatska, Francuska, Irska, Italija, Lihtenštajn, Litvanija, Malta, Monako, Poljska, Portugal, San Marino	Andora, Kipar, Francuska, Grčka, Irska, Malta, Monako, Holandija, San Marino
Ne	Albanija, Jermenija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Danska, Ruska Federacija, Finska, Grčka, Mađarska, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Moldavija, Norveška, Poljska, Portugal, Češka Republika, Rumunija, Slovenija, SM-Crna Gora, SM-Srbija, Švedska, Turska, UK-Engleska/Vels	Albanija, Bugarska, Finska, Mađarska, Island, Holandija, Norveška, Švedska, Turska	Albanija, Austrija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Ruska Federacija, Finska, Mađarska, Island, Latvija, Luksemburg, Moldavija, Holandija, Norveška, Češka Republika, Rumunija, Slovačka, SM-Crna Gora, SM-Srbija, Švedska, Turska, UK-Engleska/Vels	Albanija, Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Danska, Ruska Federacija, Finska, Mađarska, Island, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Moldavija, Poljska, Portugal, Češka Republika, Rumunija, Slovenija, SM-Crna Gora, SM-Srbija, Švedska, Turska, UK-Engleska/Vels

Variabila	Vrsta predviđene instance	Njemačka, Austrija, Azerbejdžan, Luksemburg	Luksemburg	Azerbejdžan	Njemačka, A
	Nivo predviđene instance	Njemačka, Austrija, Azerbejdžan, Estonija, Francuska, Luksemburg, Slovačka	Estonija	Azerbejdžan, Estonija	Njemačka, A Estonija, :
	Specifični predmeti	Njemačka, Austrija	Njemačka, Austrija, Slovačka	Slovenija	Lukser
Nema odgovora		Španija, Gruzija, UK-Škotska, UK-Sjeverna Irska, Ukrajina	Danska, Gruzija, UK-Engleska/Vels, UK-Škotska, UK-Sjeverna Irska, Ukrajina	Jermenija, Danska, Španija, Gruzija, Grčka, UK-Škotska, UK-Sjeverna Irska, Ukrajina	Jermenija, Špa Italia, Norveška UK-Sjeverna I

Pitanje 89: Da li advokati imaju monopol u zastupanju?	Građanski predmeti	Krivični predmeti		Upravni pr
		Kao branioci optuženih	Kao predstavnici žrtava	
Da	8 država	27 država	15 država	9 drža
Ne	27 država	9 država	21 država	25 drža
Variabila	7 država	5 država	3 države	5 držav
Nema odgovora	5 država	6 država	8 država	8 drža

Appendix 5

Appendix 5

Annexe 5 : la réglementation et la transparence des honoraires d'avocats

Dodatak 6 : Veze između načina regulisanja i transparentnosti advokatskih honorara

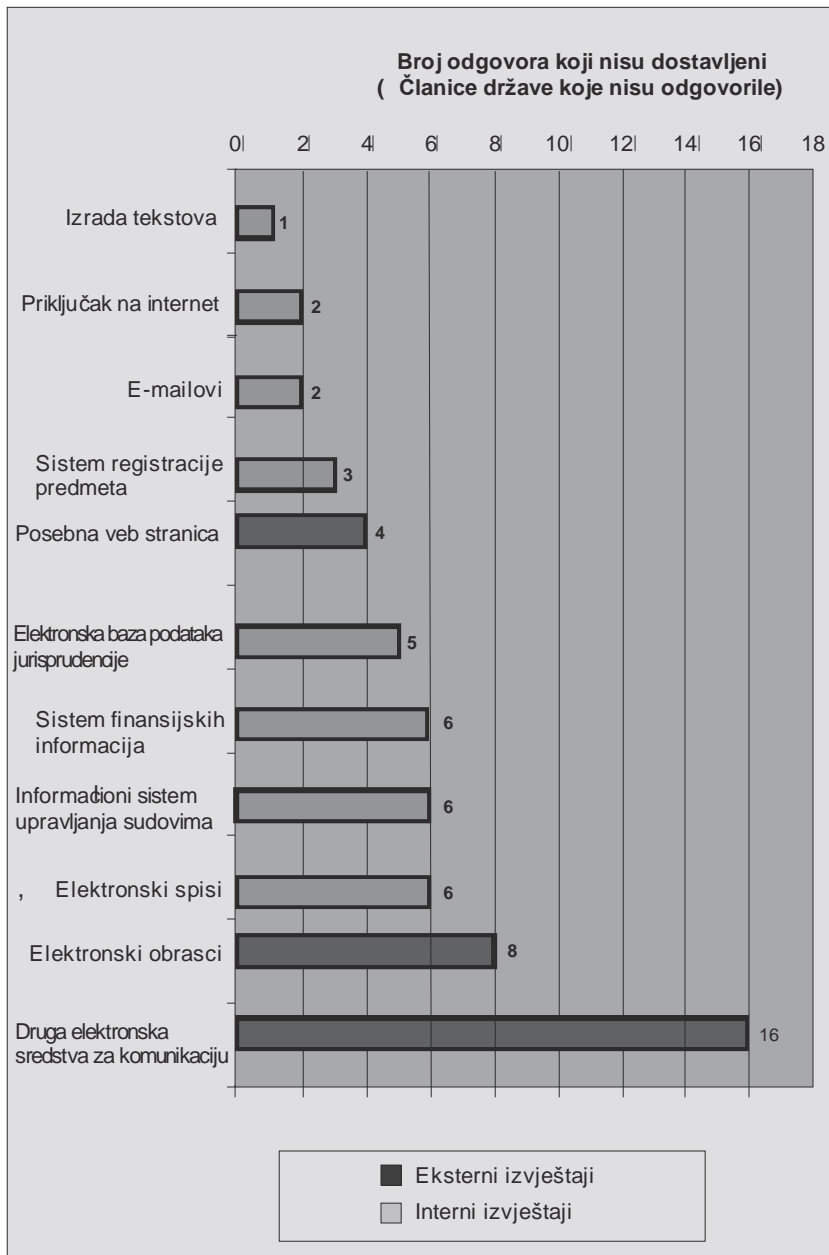
ZR : zakonom regulisani

AK : reguliše ih advokatska komora

SN : slobodna nagodba

Honorari	Država članica		Država članica ima transparentnost	
ZR+AK+SN	Luksemburg	1	-	0 / 1
AK+SN	Bosna i Hercegovina	1	Bosna i Hercegovina	1 / 1
ZR+AK	-	-	-	-
ZR+SN	Albanija, Austrija, Latvija, Malta, Moldavija, Norveška, Poljska	7 /	Albanija, Austrija	2 / 7
ZR	Njemačka, Grčka, Italija, Lihtenštajn, Češka Republika, San Marino, Slovačka, SM- Srbija	8	Njemačka, Lihtenštajn, Češka Republika, San Marino, Slovačka, SM-Srbija	6 / 8
AK	Andora, Kipar, Hrvatska, Slovenija, SM- Crna Gora, Turska, UK-Engleska/Vels, UK-Škotska, UK-Sjeverna Irska	9	Andora, Kipar, Hrvatska, Slovenija, SM-Crna Gora, Turska	6 / 9
SN	Jermenija, Azerbejdžan, Belgija, Bugarska, Danska, Španija, Estonija, Ruska Federacija, Finska, Francuska, Gruzija, Mađarska, Irska, Island, Litvanija, Monako, Holandija, Portugal, Rumunija, Švedska, Ukrajina	21	Jermenija, Azerbejdžan, Belgija, Bugarska, Španija, Estonija, Ruska Federacija, Finska, Francuska, Mađarska, Irska, Island, Holandija, Ukrajina	14 / 21

Dodatak 7: Teškoće sudova da daju podatke o svojim eksternim izvještajima

Dodatak 8 : Poređenje izrade internih i eksternih izvještaja sudova (u procentima država članica koje su odgovorile)

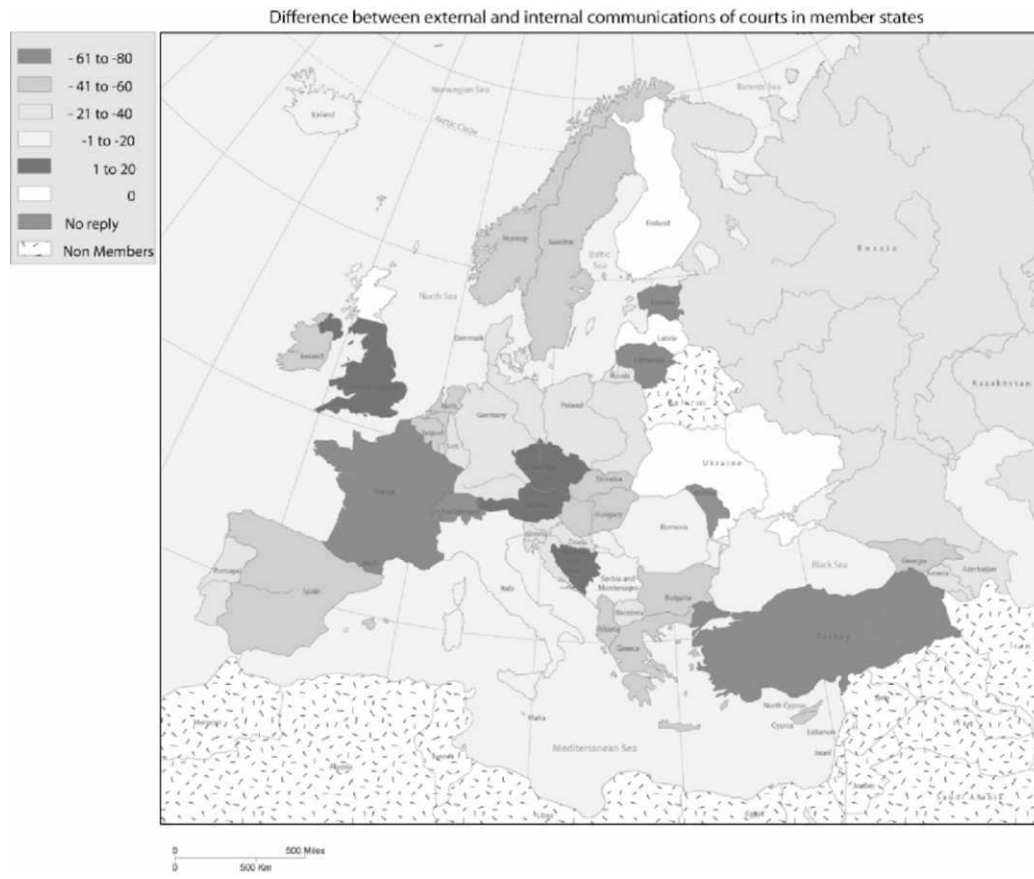
FUNKCIJE	Sredstva	100% sudova	Sredstva prisutna na			
			+50% sudova	-50% sudova	-10 % sudova	
INTE RNI IZVJE ŠTAJI	Izrada tekstova	87%	11%	2%	-	
	Direktna pomoć sudiji/upisničaru	Elektronska baza jurisprudencije	79%	12%	2%	7%
		Elektronski spisi	49%	15%	2%	34%
	E-mailovi	69%	15%	9%	7%	
	Priključak na internet	73%	11%	11%	5%	
	Sistem registracije predmeta	57%	20%	9%	14%	
	Administracija et gestion	Informacioni sistem za upravljanje sudom	41%	29%	10%	20%
		Finansijski informacioni sistem	56%	17%	7%	20%
	Komunikacija između suda i stranaka	Elektronski obrasci	33%		10%	54%
		Posebna veb stranica	42%	12%	16%	30%
EKSTE RNI IZVJEŠ TAJI	Druga elektronska sredstva za komunikaciju	39%	13%	3%	45%	

**Dodatak 9 : Poređenje izrade internih i eksternih
izvještaja sudova (država članica sa državom članicom)**

Zemlja	Direktna pomoć izrada tek	D.P. Elektronika baza podataka jurisprudencije	D.P. Elektronski spisi	D.P. E-mailovi	D.P. Priključak na internet	Administracija i system za registraciju za upravljanje predmetima	Informacioni system za upravljanje sudom	Finansijski informacioni sistem	MAKSIMALNO	UKUPNO	% Interno	Komunikacija između suda i stranaka	Posebna veb stranica	Druga elektronska sredstva za komunikaciju	UKUPNO	MAKSIMALNO	% Eksterno
Albanija	4	4	4	4	4	2	2	2	32	26	81	1	1	1	3	12	25
Andora	4	4		4	4	4	1	1	32	22	69	1	1	4	6	12	50
Jermenija	3	3	3	2	2	2	2	1	32	18	56	1	1	1	3	12	25
Austrija	4	4	3	4	4	4	4	4	32	31	97		4	4	12	12	100
Azerbejdžan	4	2	2	3	3	2	1	1	32	18	56	1	2	1	4	12	33
Belgija	4	3	3	4	4	3	3	3	32	27	84	1	1	1	3	12	25
Bosnia Herzegovina	3	1	1	2	2	1	1	1	32	12	38	1	2	2	5	12	42
Bugarska	4	4	4	4	4	3	3	4	32	30	94	2	3		5	12	42
Hrvatska	3	3	1	3	3	1	1	3	32	18	56	1	2	1	4	12	33
Kipar	4	3	1	3	3	1	3	3	32	21	66	1	1	1	3	12	25
Češka Republika	4	4	1	4	4	3	3	3	32	26	81	4	4	3	11	12	92
Danska	4	4	4	4	4	4	4	2	32	30	94	4	4		8	12	67
Estonija	4	4	4	4	4	4	4	4	32	32	100	4			4	12	33
Finska	4	4	4	4	4	4	4	4	32	32	100	4	4	4	12	12	100
Francuska	4	4	4	4	4	4	4	1	32	29	91	1	1	1	3	12	25
Gruzija	4		1	1	1	4	3	4	32	21	66	1	1		2	12	17
Njemačka	4	4	1	3	4	3	3	4	32	26	81	1	3	3	7	12	58
Grčka	3	4	3	3	3	3	3	4	32	26	81	1	1	1	3	12	25
Mađarska	4	4	4	4	4	3	2	4	32	29	91	1	3		4	12	33
Island	4	4	4	4	4	4		4	32	28	88		4	4	8	12	67
Irska	4	4	4	4	4	3	3	4	32	30	94	2	4		6	12	50

Italija	4	4	3	3	4	3	3	3	32	27	84	3	3	3	9	12	75
Latvija	4	4	4	4	4	4	4	4	32	32	100	4	4	4	12	12	100
Lihtenštajn	4		4	4	4	4			32	20	63					12	
Litvanija	4	4	4	4	4	4	3	3	32	30	94	2	2		4	12	33
Luksemburg	4	4	4	4	4	4	4		32	28	88	4	2	4	10	12	83
Malta	4	4	4	4	4	4	4	4	32	32	100	4	4	4	12	12	100
Monako	4			4		4			32	12	38		4		4	12	33
Crna Gora	3			1	1				32	5	16		1		1	12	8
Holandija	4	4	1	4	4	4	4	4	32	29	91	1	1	4	6	12	50
Norveška	4	4	4	4	4	4	4	4	32	32	100	4	3		7	12	58
Poljska	4	4	1	2	3	1	1	4	32	20	63	1	1	1	3	12	25
Portugal	4	4	1	4	4	4	3	4	32	28	88	2	4	3	9	12	75
Rumunija	4	4	1	2	2	1	1	1	32	16	50		4		4	12	33
Ruska Federacija	4	1		3	2	2	1	4	32	17	53		2	1	3	12	25
San Marino	4				4			4	32	12	38					12	
Srbija	2	1	1	1	2	1	1	1	32	10	31	1	1	1	3	12	25
Slovačka	4	4	1	4	4	4	4	1	32	26	81	1	1	1	3	12	25
Slovenija	4	4	1	4	4	3	3	4	32	27	84	1	4	1	6	12	50
Španija	4	4	4	4	4	4	4	4	32	32	100	1	4		5	12	42
Švedska	4	4	1	4	4	4	4	4	32	29	91	1	4	1	6	12	50
Turska	4	4	4	4	4	4	2	2	32	28	88	1	2		3	12	25
UK Engleska i Vels	4	4	3	4	4	4	4	3	32	30	94	4	4	4	12	12	100
UK Sjeverna Irska	4	4	4	4	4	4	4		32	28	88	4	4	4	12	12	100
UK Škotska	4	4	4	4	4	4	4	4	32	32	100	4	4	4	12	12	100
Ukrajina	4	4	4	4	4	4	4	4	32	32	100	4	4	4	12	12	100

Dodatak 10: Razlika između eksternih i internih komunikacija sudova u državama članicama

Dodatak 11: Ključni podaci o pravnoj pomoći u Europi

Zemlja	Godišnji državni budžet potrošen na pravnu pomoć (u €) po stanovniku	Godišnji državni budžet potrošen na pravnu pomoć za krivične predmete (u €) po stanovniku	Godišnji državni budžet potrošen na pravnu pomoć za nekrivične predmete (u €) po stanovniku	Godišnji državni budžet potrošen na pravnu pomoć (u procentu BDP po stanovniku)	Godišnji državni budžet potrošen na pravnu pomoć za krivične predmete (u procentu BDP po stanovniku)	predmeti (u procentu BDP po stanovniku)	Godišnji državni budžet po stanovniku potrošen na pravnu pomoć (u procentu prosječne bruto godišnje plate)	Godišnji državni budžet po stanovniku potrošen na pravnu pomoć za krivične predmete (u procentu prosječne bruto godišnje plate)
Albanija	0,043	0,043	nema	0,002	0,002	nema	0,002	0,002
Andora	3,001	3,001		0,013	0,013		0,020	0,020
Jermenija	0,016			0,001			0,002	
Austrija	2,937			0,010			0,008	
Azerbejdžan	0,003	nema	nema	0,0004	nema	nema	0,0003	nema
Belgija	2,944	nema	nema	0,011	nema	nema	nema	nema
Bosna i Hercegovina	0,464	nema	nema	0,027	nema	nema	0,010	nema
Bugarska	0,202						0,008	
Češka Republika	1,201	1,137	0,064	0,014	0,013	0,001	0,018	0,017
Danska	0,593	nema	0,593	nema	nema	nema	nema	nema
Estonija	1,258	1,184	0,087	0,019	0,018	0,001	0,023	0,021
Finska	9,955	nema	nema	0,035	nema	nema	0,030	nema
Francuska	4,683	1,991	2,692	0,018	0,008	0,010	0,012	0,005
Gruzija	0,015			0,002			0,002	
Njemačka	5,678	1,067	4,611	0,021	0,004	0,017	0,014	0,003
Grčka	0,065	0,065		0,0004	0,0004		0,0004	0,0004
Mađarska	0,084	nema		0,001	nema		0,001	nema
Island	4,088	nema	nema	0,012	nema	nema	0,011	nema
Irska	11,794	8,450	3,344	0,032	0,023	0,009	0,042	0,030
Italija	1,129	1,071	0,058	0,005	0,005	0,0003	0,005	0,005
Latvija	0,282	0,282	nema	0,006	0,006	nema	0,094	0,094
Lihtenštajn	37,341	15,143	20,080	0,035	0,014	0,019	0,050	0,020
Litvanija	0,478	nema	nema	0,009	nema	nema	0,012	nema
Luksemburg	5,659	nema	nema	0,010	nema	nema	0,014	nema
Malta	0,042			0,0004			0,0004	
Moldavija	0,037	0,037	0	0,006	0,006		0,004	0,004
Monako	3,429	nema	nema	nema	nema	nema	nema	nema
Holandija	23,224	8,881	14,342	0,077	0,030	0,048	0,076	0,029

Norveška	38,560	14,988	23,572	0,088	0,034	0,054	0,094	0,036
Poljska	0,439	nema	nema	0,008	nema	nema	0,007	nema
Portugal	2,624	nema	nema	0,019	nema	nema	0,019	nema
Rumunija	0,084			0,003			0,003	
Slovačka	0,364	0,364	nema	0,006	0,006	nema	0,007	0,007
Slovenija	nema	nema	0,451	nema	nema	0,003	nema	nema
Španija	2,773	nema	nema	0,014	nema	nema	0,011	nema
Švedska	10,565	8,798	1,767	0,037	0,031	0,006	0,033	0,028
Turska	0,192	0,158	0,033	0,006	0,005	0,001	0,002	0,002
UK Engleska i Vels	57,874	32,990	24,884	0,235	0,134	0,101	0,157	0,089
UK Sjeverna Irska	54,745	21,610	32,550	0,216	0,085	0,128	0,176	0,070
UK Škotska	42,533	29,763	12,756	0,173	0,121	0,052	0,127	0,089

Dodatak 12: Ključni podaci o pravnoj pomoći u Europi

Država članica	Odnos prosječnog iznosa dodijeljenog po predmetu i prosječne bruto mjesečne plate	Odnos prosječnog iznosa dodijeljenog po krivičnom predmetu i prosječne bruto mjesečne plate	Odnos prosječnog iznosa dodijeljenog po nekrivičnom predmetu i prosječne bruto mjesečne plate	Odnos primanja uzetih u obzir i bruto godišnje plate (krivične stvari)	Odnos primanja uzetih u obzir i bruto godišnje plate (nekrivične stvari)	Odnos broja krivičnih predmeta u kojima se koristi pravna pomoć i broja novih krivičnih predmeta	Odnos broja predmeta u kojima se koristi pravna pomoć i broja novih nekrivičnih predmeta
Andora	0,43	Nema	Nema			-	
Austrija	0,30	Nema	Nema	Var.	Var.	-	
Belgija	Nema	Nema	Nema	Nema	Nema	-	
Hrvatska	Nema	Nema	Nema			-	
Kipar	Nema	Nema	Nema			1,01%	1,1
Danska	Nema	Nema	Nema	Nema	Nema	-	
Estonija				Var.	-		
Finska	0,24	Nema	Nema	0,51 plate	0,51 plate	40,46%	170
Francuska	0,11	0,11	0,11	0,38 plate	0,38 plate	36,81%	24,1
Gruzija	7,40	7,40	Nema				
Njemačka	Nema	Nema	0,20			-	15,1
Grčka				0,33 plate	Nema		
Mađarska	0,03	Nema	Nema			10,94%	19,1
Island	0,95	Nema	Nema			-	
Irska	0,51	0,46	0,72	Var.	0,47 plate	8,86%	6,1
Italija	0,36	0,46	0,07	0,41 plate	0,41 plate	4,89%	
Latvija				Var.	Var.		
Lihtenštajn				Var.	Var.		
Luksemburg	0,22	Nema	Nema	0,40 plate	0,40 plate		48,1
Malta				1,20 plate	1,20 plate		
Monako	Nema	Nema	Nema	Var.	Var.	15,57%	
Holandija	0,43	0,44	0,43	0,58 plate	0,58 plate		20,8
Norveška	Nema	Nema	3,92	-	0,66 plate	-	

Poljska				Var.	Var.		
Portugal	0,19	Nema	Nema	Var.	Var.	-	
Rumunija	0,03	Nema	Nema			-	
Slovenija	Nema	Nema	0,04	-	Neupotrebljivo	-	64,4
Španija				0,44 plate	0,44 plate		
Švedska				-	0,86 plate		
Turska	0,20	0,17	0,82			5,60%	0,21
UK Engleska i Vels	0,41	0,36	0,50	Neupotrebljivo	Neupotrebljivo	78,16%	39,2
UK Sjeverna Irska	0,35	0,51	0,29	-	0,43 plate		
UK Škotska	0,21	0,24	0,16	-	Var.		
Ukrajina	Nema	Nema	Nema				

Endnote

---

¹ Pogledati Revidiranu šemu za ocjenu pravosudnih sistema, koju je usvojio CEPEJ na svojoj 5. plenarnoj sjednici (Strasburg, 15 – 17. juna 2005.) i odobrio Komitet ministara 7. septembra 2005. godine (936. sjednica zamjenika ministara), II. Pristup pravosuđu i svim sudovima, pitanja 11 do 32.

² Pogledati CHANTREL, E., GIRAUD, R. i GUIBAUD S., “Quelques pistes d’analyse économique”, in BREEN, E. (ed.), *Evaluer la pravosuđu, Mission de recherche Droit et justice*, PUF, Paris, 2002, str. 265.

³ Ibid.

⁴ Članovi Radne grupe za ocjenu pravosudnih sistema (CEPEJ-GT-EVAL) su P. ALBERS, J.-P. JEAN (predsjednik 2006. godine), F. DE SANTIS, E. GARCIALMALTRAS DE BLAS, H. GENN, B. Z. GRUSZCZYNSKA, M. VINOGRADOV i K. GRZYBOWSKA.

⁵ Članovi Radne grupe za ocjenu kvaliteta pravosudnih sistema (CEPEJ-GT-QUAL) su E.C.J.W. VOS, D. LIIV (predsjednik 2007. godine), F. PAYCHERE, A. POTOCKI, J. RIEDEL, E. VAN DER KAM i M. VINOGRADOV.

⁶ Ovu situaciju treba razlikovati od situacije u kojoj se privatna sredstva koja ne pripadaju korisnicima koriste za finansiranje društvenih aspekata pristupa pravosuđu (tj. kada pravnu pomoć finansira advokatska komora). U ovim situacijama takođe donatorske aktivnosti zadovoljavaju i javne i privatne interese.

⁷ Konsultativni savjet evropskih sudija (CCJE), Mišljenje br. 6 (2004) upućeno Komitetu ministara o pravičnom suđenju u razumnom roku i ulozi sudija u suđenjima, uzimajući u obzir alternativne mjere o rješavanju sporova, paragrafi 12-19 i dijelovi A1, A2 i A4.

⁸ Izuzeci su Grčka i Monako (uskoro će doći do promjene u Grčkoj, čiji nacionalni korespondenti su naveli da je nekoliko internet stranica u izradi).

⁹ Izuzeci su Grčka, Monako, Norveška, Poljska i Ruska Federacija; Andora navodi da je internet stranica na kojoj će se moći pristupiti sudskoj praksi Vrhovnog suda i drugim dokumentima u izradi.

¹⁰ Zbog toga podaci nisu dobijeni iz odgovora iz upitnika CEPEJ-GT-EVAL, nego su prikupljeni uz pomoć posebnog upitnika Radne grupe za medijaciju (CEPEJ-GT-MED), čiji članovi su N. BETTETO, I. BORZOVA, G. COTTON, P. ESCHWEILER, J. LHUILLIER, M.d.C. OLIVEIRA, R. SIMAITIS (predsjednik 2007. godine), J. TAGG i A. WERGENS.

¹¹ Pogledati LHUILLIER, J. “Evaluation of the impact of the Council of Europe’s recommendations in the field of mediation” (Ocjena uticaja preporuka Savjeta Evrope u oblasti medijacije), CEPEJ dokumnet (2007) 12; pogledati takođe stranicu www.coe.int/CEPEJ.

¹² Kao, na primjer, u Litvaniji.

¹³ Kao, na primjer, u Njemačkoj i UK-Engleskoj/Velsu.

¹⁴ Kao, na primjer, u Rumaniji.

¹⁵ Kao, na primjer, u Poljskoj i UK- Engleskoj/Velsu.

¹⁶ Kao, na primjer, u Njemačkoj.

¹⁷ Kao, na primjer, u Finskoj i Bosni i Hercegovini.

¹⁸ Ove države su Finska, Francuska, Gruzija, Grčka, Latvija i Moldavija.

¹⁹ Ovo je slučaj u UK- Engleskoj/Velsu, UK-Sjevernoj Irskoj i UK-Škotskoj.

²⁰ Ovi faktori su utvrđeni sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava. Za više informacija pogledati F. CALVEZ, *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights (Dužina sudskog postupka u državama članicama Savjeta Evrope na osnovu sudske prakse*

Evroskog suda za ljudska prava), CEPEJ Studies, No. 3, Council of Europe Publications, Strasbourg, 2007, posebno str. 24-38.

²¹ CEPEJ (2005) 12 Rev.

²² Ove države su Danska, Gruzija, Grčka, Italija, Latvija, Litvanija, Luksemburg, Moldavija, Monako, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunija, Švedska, UK-Sjeverna Irska i UK-Škotska.

²³ Pogledati zapisnik sa 2. sastanka Radne grupe CEPEJ-a o kvalitetu pravosuđa (CEPEJ-GT-QUAL) od 20-21. septembra 2007. godine.

²⁴ Preporuka br. R (84) 5 Komiteta ministara data državama o principima građanskog postupka usmjerena na poboljšanje funkcionisanja pravosuđa, Dodatak, princip 2-1; CCJE, Mišljenje br. 6 op. cit., i dio A6.

²⁵ CCJE, Mišljenje br. 6, op. cit., paragraf 18 i dio A3.

²⁶ Izuzeci su Gruzija, Monako i Ruska Federacija. Andora, Bosna i Hercegovina i SCG- Crna Gora nisu odgovorile.

²⁷ BOULARBAH, H., "Reply for Belgija to the questionnaire *Costs of justice and Legal Aid*", Belgian national report, XVIIth Congress of the International Academy of Comparative Law, ("Odgovor za Belgiju na upitnik *Troškovi pravosuđa i pravna pomoć*", Belgijski državni izvještaj, XVII kongres Međunarodne akademije komparativnog prava), 16-22. juli 2006., Utreht, Holandija, str.11 i 14.

²⁸ MATTEI, U., "Access to Justice. A Renewed Global Issue?", General Report, XVIIth Congress of the International Academy of Comparative Law ("Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje", Opšti izvještaj, XVII kongres Međunarodne akademije komparativnog prava), 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str.17.

²⁹ Ova tri izuzetka su Belgija, Estonija i Island. Ima nekih nejasnoća što se tiče Belgije, jer su za nju prikupljene informacije ponekada kontradiktorne.

³⁰ Izuzeci su Belgija, Island, Irska, Malta, Holandija, Rumunija, San Marino i Švedska (nejasnoće što se tiče Belgije).

³¹ Izuzeci su Belgija, Bosna i Hercegovina, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Njemačka, Island, Irska, Litvanija, Luksemburg, Monako, Holandija, Poljska, Ruska Federacija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SCG-Srbija i Švedska.

³² U nekim državama, kao što su Poljska, pojednostavljeni postupci us čak obavezni za jednostavna mala potraživanja. U Poljskoj, ova vrsta postupka ne zahtijeva prisustvo advokata, odluke donosi sudija pojedinac i presude o plaćanju može da izvrši službenik koji nije sudija. Pogledati član 47. poljskog Zakona o građanskom postupku.

³³ Standardi pravičnog suđenja ne zabranjuju primjenu pojednostavljenih postupaka: pogledati u vezi sa ovim presudu Evropskog suda za ljudska prava od 23. juna 1981. Le Compte, Van Leuven i De Meyere, Serija A, No. 43, str. 25 stav 51a; pogledati takođe CANIVET, G., "Comment concilier le respect des principes de qualité du procès équitable avec les flux d'affaires dont sont saisis les juridictions?", u CAVROIS, M.-L., DSVEE, H. and JEAN J.-P., La qualité de la Pr правосуду, Ecole Nationale de la Magistrature, Mission de Recherche "Droit et Justice", La documentation française, 2002, str. 227ff.

³⁴ BAUDEL, J.-M., "L'accès à la justice: la situation en Francuska", XVII kongres Međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str.5.

³⁵ MATTEI, U., "Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje", Opšti izvještaj, op. cit., str.16.

³⁶ Pogledati gore, Dio II A. 2.3.1.2. Posebna procesna prava žrtava krivičnih djela.

³⁷ Primjeri ugroženih kategorija za koje su takve usluge dostupne: "*Violfemmes*" (informacije za žrtve silovanja na 08.00.05.95.95), "*femmesinformacije*" (nasilje u porodici na 01.40.33.80.60), "*Allo enfance maltraitée*" (zlostavljana djeca na 119), *SOS attentats* (u vezi sa

---

terorizmom) i, uopštenije, žrtve se pozivaju da nazovu “ *08VICTIMES*” na svojim telefonima (odnosno, 08.84.28.46.37).

³⁸ Član 720, član D 49-67 ff francuskog Zakona o krivičnom postupku.

³⁹ Zakon No. 672/2002 o zaštiti žrtava.

⁴⁰ Dio 257 Zakona o djeci, 2001.

⁴¹ Član 306, stav 3. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁴² Član 112. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁴³ Dio 13, 39, Zakona o dokazima u krivičnom postupku, 1992.

⁴⁴ Dio 4, Zakon o krivičnom pravosuđu, 1993; Dio 7, Krivični zakon o silovanju, 1981.

⁴⁵ Članovi 48-1 i 158-1 luksemburškog Zakona o krivičnim istragama.

⁴⁶ Član 706-52 francuskog Zakona o krivičnom postupku: snimanje se može ograničiti samo na zvuk ako to dijete ili njegov pravni zastupnik zahtijevaju.

⁴⁷ Član 26. stav 3. Zakona o građanskoj pravnoj pomoći, 1995.

⁴⁸ Pogledati zakon o zaštiti maloljetnika od 10. augusta 1992. godine.

⁴⁹ Član 335 francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁵⁰ Član 705-50 francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁵¹ Član 81(4) luksemburškog Zakona o krivičnim istragama.

⁵² Član 65. slovenačkog Zakona o krivičnom postupku.

⁵³ Član 7. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁵⁴ Član 2. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁵⁵ Član 2-2. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁵⁶ Član 2-9. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁵⁷ Član 2-1. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁵⁸ Član 2-3. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁵⁹ Član 2-8. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁶⁰ Član 706-47-2. francuskog Zakona o krivičnom postupku.

⁶¹ Izuzeci su Danska, Estonija, Finska i Turska.

⁶² Izuzeci su Andora, Estonija, Finska, Luksemburg, Holandija, Poljska, Turska i Ukrajina.

⁶³ Izuzeci su Andora, Bosna i Hercegovina, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Gruzija, Poljska, Slovačka i Turska.

⁶⁴ Za ad hoc postupke, pogledati, na primjer, slučaj Italije gdje Knjiga 4 Zakonika o građanskom postupku propisuju za korisnike niz postupaka koji im omogućavaju da dobiju direktnu zaštitu određenih interesa (nalog za plaćanje, nalog za napuštanje zajedničkog domaćinstva, privremena mjera zabrane itd).

⁶⁵ Na primjer, Albanija i Litvanija (u upravnim predmetima) i Poljska (u krivičnim predmetima).

⁶⁶ Pogledati, između ostalog, presudu Evropskog suda za ljudska prava od 28. augusta 1991. godine, Bristetter protiv Austrije, Series A br. 211, str. 27, stav 67.

⁶⁷ Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da je donošenje odluke o nedopustivosti žalbe Kasacionim sudu koju je podnijela jedna osoba koja je proglašena krivom za krivično djelo, ali se nije povinovala nalogu za hapšenje koji je izdat protiv nje (Evropski sud za ljudska prava, 23. novembar 1993. godine, Poitrimol protiv Francuske) ili koja se nije prijavila na izdržavanje kazne (Evropski sud za ljudska prava, 14. decembar 1999. godine, Khalfaoui protiv Francuske) je neproporcionalna sankcija koja remeti ravnotežu koja treba da postoji između želje da se garantuje izvršenje sudskih odluka i prava na pristup sudu.

⁶⁸ CCJE, Mišljenje br. 6 op. cit., A7 stavovi 24-26.

⁶⁹ Većina država članica nije odgovorila na pitanje 61 (Bugarska, Grčka, Luksemburg, Malta, Rumunija, SCG-Crna Gora, Španija, Ukrajina) ili nisu mogle da dođu do potrebnih informacija (Albanija, Andora, Jermenija, Austrija, Azerbejdžan, Belgija, Hrvatska, Češka Republika, Estonija, Finska, Gruzija, Njemačka, Irska, Latvija, Lihtenštajn, Moldavija,

---

Norveška, Poljska, Portugal, Ruska Federacija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SCG-Srbija, Švedska, Turska, UK- Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska).

⁷⁰ Ove države su Kipar, Danska, Francuska, Mađarska, Island, Italija, Monako i Holandija.

⁷¹ Pogledti zapisnik sa 2. sastanka Radne grupe CEPEJ-a o kvalitetu pravosuđa (CEPEJ-GT-QUAL) od 20-21.septembra 2007. godine.

⁷² Ove države su Austrija, Azerbejdžan, Estonija, Francuska, Njemačka, Luksemburg i Slovačka.

⁷³ Ove države su Austrija, Azerbejdžan, Njemačka i Luksemburg.

⁷⁴ Ove države su Austrija i Njemačka.

134

⁷⁵ Ovo je slučaj u Azerbejdžanu, Estoniji, Njemačkoj i Slovačkoj.

⁷⁶ Ovo je slučaj u Azerbejdžanu i Estoniji.

⁷⁷ Ovo je slučaj u Austriji, Njemačkoj i Slovačkoj.

⁷⁸ Tursko zakonodavstvo definiše “malim” dug koji je manji od 226,24 € u odlukama koje je donio Građanski mirovni sud i od 565,6 € u odlukama koje je donio prvostepeni Građanski sud.

⁷⁹ Prema francuskom zakonodavstvu, žalba u krivičnim predmetima nije dozvoljena kada je novčana kazna manja od 150 € (što predstavlja maksimalni iznos novčanih kazni za kategoriju dva prekršaja). U građanskim predmetima, okružni sud donosi konačne presude u predmetima u kojima je sporni iznos 3.800 € ili manji (Čl. R 321-1, R 321-2, R 321-6, R 321-7, R 321-8 i R 321-16 Zakona o organizaciji sudova); isto važi za sporove koji se odnose na stavljanje i skidanje sa liste za izbor na određene profesionalne funkcije (Čl. R 321-17, R321-18 i R 321-19 Zakona o organizaciji sudova). Sudija na najnižem nivou nadležnosti donosi konačnu presudu o privatnim tužbama za povrat pokretne imovine koje traži fizičko lice za potrebe svog ličnog života u vrijednosti do 1.500 € ili neodređenog iznosa čiji izvor je rezultat izvršenja obaveze koja ne prelazi 1.500 € (član L331-3 Zakona o organizaciji sudova).

⁸⁰ Prema informacijama koje su dostavili portugalski korespondenti, ne postoji efikasna žalba višem sudu za novčana potraživanja ispod 3.740,98 €.

135

⁸¹ Ovo je slučaj u Monaku i Lihtenštajnu.

⁸² Ovo je slučaj u Hrvatskoj, Francuskoj i Moldaviji.

⁸³ Ovo je slučaj u Moldaviji.

⁸⁴ Ovo je slučaj u Moldaviji i Rumuniji.

⁸⁵ Ovo je slučaj u Češkoj Republici, Francuskoj, Moldaviji, Poljskoj, Rumuniji, Slovačkoj i SCG-Crnoj Gori.

⁸⁶ Ovo je slučaj u Bugarskoj, Finskoj, Francuskoj, Islandu i Luksemburgu.

⁸⁷ Ovo je slučaj u Hrvatskoj, Češkoj Republici, Finskoj, Gruziji, Mađarskoj, Irskoj, Lihtenštajnu, Litvaniji i Malti.

⁸⁸ Ruska Federacija i Ukrajina nisu dostavile podatke koji bi se mogli iskoristiti.

⁸⁹ Što nije slučaj u Kipru, državi članici u kojoj tužioci imaju samo 4 ovlašćenja: da podnose prijave, iznose slučaj na sudu, podnose žalbu i zatvore predmet obustavljanjem postupka bez potrebe za sudskom odlukom.

⁹⁰ Od četiri države članice koje nemaju postupke praćenja i ocjenjivanja samo Danska daje tužiocima ovlašćenje da intervenišu u građanskom postupku. U pogledu činjenice da podaci kojima raspolaže CEPEJ ne daju nikakve informacije o obimu ovlašćenja tužilaca u građanskim i/ili upravnim predmetima, nije moguće utvrditi da li se nepostojanje nadzora nad tužilaštvima u Danskoj opravdava činjenicom da ona igraju važnu ulogu u postupcima. Ipak, u pogledu širokih ovlašćenja koja dansko zakonodavstvo daje tužilaštvima u krivičnim predmetima, činjenica da nema postupka za praćenje i ocjenjivanje njihovog rada pokreće brojna pitanja.

⁹¹ Ove države su Austrija, Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Kipar, Francuska, Italija, Island, Latvija, Litvanija, Moldavija, Ruska Federacija, San Marino,

---

Slovačka, SCG-Crna Gora, Španija, UK- Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska i Ukrajina.

⁹²Ove države su Albanija, Austrija, Češka Republika, Njemačka, Grčka, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Luksemburg, Malta, Moldavija, Norveška, Poljska, San Marino, Slovačka i SCG-Srbija.

⁹³ Ove države su Albanija, Austrija, Latvija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Norveška i Poljska.

⁹⁴ Države u kojima visinu honorara propisuje Advokatska komora su Andora, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Kipar, Luksemburg, Slovenija, SCG-Crna Gora, Turska, UK-Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska i UK-Škotska. Od ovih država, samo Bosna i Hercegovina i Luksemburg su na ovaj način uvele princip slobodnog pregovaranje o honorarima.

⁹⁵ Države članice na koje se ovo odnosi su Jermenija, Azerbejdžan, Belgija, Bugarska, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Gruzija, Mađarska, Island, Irska, Litvanija, Monako, Holandija, Portugal, Rumunija, Ruska Federacija, Španija, Švedska i Ukrajina.

⁹⁶ BOULARBAH, H., Belgijski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 10.

⁹⁷ Član 92-99 Kodeksa advokatske profesije Grčke.

⁹⁸ X., Poljski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 2.

⁹⁹ Države u kojima transparentnost nije osigurana su Danska, Gruzija, Grčka, Italija, Latvija, Litvanija, Luksemburg, Moldavija, Monako, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunija, Švedska, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska.

¹⁰⁰ Ove četiri države koje nemaju ovu vrstu postupka su Albanija, Mađarska, Holandija i Poljska.

¹⁰¹Ove države su Albanija, Jermenija Azerbejdžan, Bugarska, Gruzija, Mađarska, Holandija, Poljska i Ukrajina.

¹⁰² BOULARBAH, H., Belgijski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 9-10.

¹⁰³ U smislu ove analize, termin "pravna pomoć" i "pravosudna pomoć" su sinonimi.

¹⁰⁴Ova definicija pravne pomoći je definicija koju je CEPEJ ponudio nacionalnim korespondentima u toku runde ocjene 2004-2006.

¹⁰⁵ Član 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima kaže za krivične predmete "Svako ko je optužen za krivično djelo ima slijedeći minimum prava:.... c) da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde".

¹⁰⁶ Pravna pomoć može biti u vidu finansijske pomoći ili obezbjeđenja advokata po službenoj dužnosti (Evropski sud za ljudska prava, 24. novembar 1993. godine, Imbrioscia protiv Švajcarske, A. 276; osumnjičeni koji se tereti za krivično djelo za koje je zapriječena visoka kazna zatvora mora imati pravnu pomoć kako bi se mogao žaliti najvišem sudu s obzirom na kompleksnost postupka (Evropski sud za ljudska prava, 28. septembar 2000. godine, Biba protiv Grčka).

¹⁰⁷ Rezolucija 76 (5) o pravnoj pomoći u građanskim, privrednim i upravnim stvarima; Rezolucija 78 (8) o pravnoj pomoći i savjetu.

¹⁰⁸ Preporuka 81 (7) o mjerama koje olakšavaju pristup pravosuđu; Preporuka 93 (1) o efikasnom pristupu zakonu i pravosuđu za veoma siromašne; Preporuka 2005 (12) koja sadrži obrazac molbe za pravnu pomoć u inostranstvu u skladu sa Evropskim sporazumom o prenosu molbi za pravnu pomoć

136

i njenim dodatnim protokolima.

---

¹⁰⁹ Mišljenje br. 6 (2004) Konsultativnog savjeta evropskih sudija (CCJE) upućen Komitetu ministara Savjeta Evrope o pravičnom suđenju u razumnom roku i ulozi sudije u suđenju, uzimajući u obzir alternativne načine rješavanje sporova, stavovi 21-24.

¹¹⁰ Ova dva izuzetka su Danska i Island.

¹¹¹ Ovih pet izuzetka su Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Latvija, Moldavija i Slovačka.

¹¹² Ovih osam izuzetaka su Azerbejdžan, Danska, Italija, Monako, Poljska, San Marino, Švedska i Turska.

¹¹³ Ovih osam izuzetaka su Azerbejdžan, Bosni i Hercegovini, Italija, Latvija, Monako, Poljska, San Marino i Turska.

¹¹⁴ MATTEI, U., "Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje?", Opšti izvještaj, op. cit. str. 22.

¹¹⁵ Pogledati zakonodavstvo Azerbejdžana, Italije, Monaka, Poljske, San Marina i Turske.

¹¹⁶ Na Islandu, država samo plaća troškove advokata kojeg je imenovala sud u slučaju oslobađajuće presude. Ako sud optuženog proglasi krivim, optuženi snosi troškove. Advokat se onda plaća iz budžeta države samo ako dotična osoba nije u mogućnosti da ga plati.

¹¹⁷ U Njemačkoj, pravna pomoć u krivičnim predmetima obuhvata plaćanje advokata po službenoj dužnosti ukoliko osumnjičeni nije izabrao nikoga da ga brani. Međutim, advokat se postavlja po službenoj dužnosti samo ako je to neophodno. Prema članu 140. njemačkog Zakona o krivičnom postupku (*Strafprozessordnung*), to je slučaj samo kada su optužbe, činjenično stanje ili zakon posebno teški ili je posebno visoka kazna moguća. Onda se advokat po službenoj dužnosti plaća iz državne kase.

¹¹⁸ Pogledati SENAT (Francuska), "L'assistance juridique", Les documents de travail du Sénat, série législation comparée, n°LC 137, juillet 2004, str.8.

¹¹⁹ U Francuskoj, pravna pomoć za usluge advokata se odnosi na zastupanje na sudu i pravne savjete, između ostalog, u vezi sa medijacijom i transferom (*composition pénale*), policijskim pritvorom, ročištem za priznanje krivice i disciplinskim postupkom koji se vodi protiv zatvorenika.

¹²⁰ U Italiji, pravna pomoć može biti takva da pokriva troškove koji su nastali angažovanjem privatnog detektiva.

¹²¹ U Njemačkoj, u skladu sa *Beratungshilfegesetz*, Zakonom o pravnoj pomoći, od 18. juna 1980. godine, besplatne pravne konsultacije su dostupne svim građanima koji ispunjavaju uslove za pravnu pomoć. Međutim, bilo kakva da je njihova finansijska situacija, prvi refleks korisnika je da se okrene besplatnim konsultacijama sa advokatom. Pogledati o ovoj temi, GOTTWALD, P., "Access to Justice, Costs and Legal Aid" ("Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć") op. cit. Dio 2 g). U Francuskoj, neki centri departmena za pristup zakonu (CDAD) imaju ista zapažanja. U Poljskoj, gdje je nacrt zakona o pro bono pravnim uslugama na razmatranju, veliki dio tržišta pravnih usluga već pruža besplatnu pomoć: okružni sud organizuje sedmicu besplatnih konsultacija jednom godišnje; univerziteti pružaju pravne usluge.

¹²² U Holandiji, da bi natjerali korisnike da se ponašaju odgovornije kada pokreću

137

pravni postupak i da izbjegavaju nepotrebne tužbe, država se pobrinula da korisnici plate bar dio sudskih troškova. Prema članu 12. stav 2. holandskog Zakona o pravnoj pomoći, pravna pomoć neće biti odobrena (1) ako nema šansi da se spor dobije, (2) ako su sudski troškovi nerazumno visoki u odnosu na ono što je predmet spora i (3) ako je nepotrebno da korisnika zastupa advokat i on može sasvim dobro sam da se brani.

¹²³ MATTEI, U., "Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje?", Opšti izvještaj op. cit. str. 22.

¹²⁴ Pogledati SENAT (Francuska), "L'assistance juridique", Les documents de travail du Sénat, série législation comparée, n°LC 137, juillet 2004, str. 8.

---

¹²⁵ Pogledati nacrt smjernica za bolju implementaciju postojeće preporuke o medijaciji u krivičnim stvarima (CEPEJ (2007) 13 PPROV), medijaciji u porodičnim i građanskim stvarima (CEPEJ (2007) 14 PROV), i o alternativama za parnični postupak između upravnih organa i privatnih stranaka (CEPEJ (2007) 15 PROV).

¹²⁶ Izgleda da je prvobitno Evropski sud za ljudska prava smatrao da odbijanje davanja pravne pomoći u postupku u kome je obavezno da advokat zastupa stranku, na osnovu toga što zahtjev izgleda da nije bio dobro zasnovan, krši samu suštinu prava na pristup sudu (Evropski sud za ljudska prava, 20. juli 1998. godine, Aerts protiv Belgije), a sada priznaje mogućnost ove vrste selekcije za postupke u kojima nije obavezno da advokat zastupa stranku (Evropski sud za ljudska prava, 19. septembar 2000. godine, Gnahoré protiv Francuske); a takođe ni odbijanje davanja pravne pomoći u predmetu razvoda braka na osnovu razloga da ne postoji nikakav valjan razlog na osnovu koga bi se žalba mogla podnijeti Kasacionom sudu nije kršenja prava na pristup sudu (Evropski sud za ljudska prava, 26. februar 2002. godine, Del Sol protiv Francuske).

¹²⁷ Ovih pet izuzetaka su Belgija, Bosna i Hercegovina, Francuska, Gruzija i Litvanija.

¹²⁸ MATTEI, U., "Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje?", Opšti izvještaj op. cit. str. 23. U nekim državama, teret koji leži na advokatima koji svoju podršku daju u sistemu pravne pomoći je postao teži, a bez pratećeg povećanja nadoknada za njega: Pogledati SENAT (Francuska), "L'assistance juridique", Les documents de travail du Sénat, série législation comparée, n°LC 137, juillet 2004, str.6.

¹²⁹ GOTTWALD, P., "Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć", op. cit., str. 5.

¹³⁰ Za primjere sistema u kojima onaj ko gubi spor plaća sve, sa različitim iznosima koji se plaćaju, pogledati, na primjer, GOTTWALD, P., "Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć", op. cit., p. 2 f); BAUDEL, J.-M., "L'accès à la justice: la situation en France", op. cit., str.8; VARANO, V., de LUCA, A., "Pristup pravosuđu u Italiji", talijanski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 15.

¹³¹ Može biti dodijeljena stranki koja je dobila spor na osnovu član 1022. Pravosudnog zakonika, ali je uvijek veoma ograničena: iznos varira između 35,70 € i 475,96 €.

¹³² Ove države su Albanija, Andora, Jermenija, Austrija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Češka Republika, Estonija, Finska, Francuska, Gruzija, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Monako, Holandija, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunija, Slovačka, Španija, Švedska, Turska, UK- Engleska/Vels, UK-Sjeverna Irska, UK-Škotska.

¹³³ U Njemačkoj se iz državne kase pokrivaju svi troškovi korisnika pravne pomoći

138

proizišli iz sudskog postupka. Iz tog razloga se budžet koji je predviđen za pravnu pomoć lako prekorači i ne odražava stvarnu potrošnju. Pogledati ovu temu u GOTTWALD, P., "Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć", op. cit.. Dio 5 h).

¹³⁴ Ova pitanja direktno proističu iz zapisnika sa 2. sastanka Radne grupe CEPEJ-a o kvalitetu pravosuđa (CEPEJ-GT-QUAL) od 20-21. septembra 2007. godine.

¹³⁵ Ova inicijativa je dobila tzv. Crystal Scales Prize 2006. godine. Pogledati www.coe.int/CEPEJ.

¹³⁶ Tzv. Marianne Charter ima za cilj da garantuje kvalitet prijema u svim njegovim oblicima (fizičkom, telefonskom, elektronskom, poštanskom). Ona promovise vrijednosti kao što su ljubaznost, pristupačnost, brzina i jasnoća odgovora, kao i duh predusretljivosti, preciznosti i transparentnosti. Ona je zasnovana na 5 grupa obaveza: 1) olakšavanje pristupa uslugama za korisnika; 2) prijem korisnika sa pažnjom i ljubaznošću; 3) davanje lako razumljivih odgovora u dogovorenom roku; 4) sistematsko rješavanje prigovora; 5) prikupljanje sugestija korisnika

---

za poboljšanje kvaliteta javnih usluga. Svaki od ovih grupa, opet, sadrži obavezne i fakultativne dužnosti

¹³⁷ Za najnoviji primjer kompjuterizacije pristupa sudu, pogledati francusku inicijativu obezbjeđivanja elektronskih obrazaca: www.justice.gouv.fr. Od 10. aprila 2007. godine, službenici suda, osim privrednih sudova, učestvuju u “elektronskoj administraciji”, omogućavajući korisnicima da upute molbu nadležnom sudu elektronski (npr. molbe za pravnu pomoć). Pored toga, projekat “e-advokatska komora”, koji će biti proširen na sve krivične sudove od 1. januara 2008. godine, treba da omogući svima koji rade u pravosudnom sistemu pristup informacijama i dokumentima koji su potpuno ažurirani i obezbijedi on-line praćenje postupaka. Komunikacija između suda i advokata će biti osigurana upotrebom kriptografskih ključeva koji će strogo na ličnoj osnovi davati Generalni savjet advokatske komore.

¹³⁸ Zapisnik sa 2. sastanka Radne grupe CEPEJ-a o kvalitetu pravosuđa (CEPEJ-GT-QUAL) od 20-21. septembra 2007. godine.

¹³⁹ M. CAPELLETTI and B. GARTH, “Introduction” in M. CAPELLETTI (ed.), *Access to Justice and Welfare State*, Le Monnier Florence, Sijthoff and Noordhoff Int, 1981: opisujući napredak pristupa pravosuđu kao niz valova, autori su identifikovali treći val, koji se desio sedamdesetih, kao vrijeme kada su na površinu isplivali alternativni načini rješavanja sporova, među kojima je najvažnija medijacija.

¹⁴⁰ I. AERTSEN and T. PETERS, “Mediation for reparation: The victim’s perspective”, u esejima posvećenim uspomeni na Prof. F. MC CLINTOCK, u *Support for crime victims in a comparative perspective*, Louvain University Press, Louvain, Belgija, str. 229.

¹⁴¹ I. AERTSEN, R. MACKAY, C. PELIKAN, J. WILLEMSSENS and M. WRIGHT, *Rebuilding community connections - mediation and restorative justice in Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2004.

¹⁴² Pogledati CCJE, o pravičnom suđenju u razumnom roku i sudijinoj ulozi u suđenjima, uzimajući u obzir alternativne mjere za rješavanje sporova, Mišljenje br. 6, 2004, stav 145.

¹⁴³ Na primjer, u Sloveniji, postupci medijacije smanjuju broj predmeta u krivičnom pravosuđu: 837 ročišta manje u 2000. godini, odnosno obim posla koji je ekvivalentan radu petorice sudija na prvostepenim sudovima, i na taj način medijacija omogućava da resursi budu oslobođeni i posvećeni drugim predmetima. Pogledati A. MEZNAR, “Victim Offender Mediation in Slovenija”, *Newsletter of the European Forum for Restorative Justice*, februar 2002. godine, vol. 3, izdanje 1, str.1-3.

¹⁴⁴ Sam CCJE priznaje da medijacija u krivičnim predmetima može “imati preventivnu ulogu u odnosu na buduća krivična djela” (Mišljenje No. 6, op. cit., *ibid.*), što nije interesantno samo u smislu vođenja politike krivičnog pravosuđa nego takođe u smislu upravljanja predmetima.

Na kraju krajeva, smanjenje broja predmeta prouzrokovanog medijacijom u krivičnim predmetima je možda u nekim državama se odrazilo u broju svakodnevnih postupaka u kojima se koristi medijacija; tako gdje se ona koristi za ažurno rješavanje predmeta, što je uslov da se obustave krivični postupci, medijacija u krivičnim predmetima je takođe faktor poboljšanja pristupa pravosuđu. Prema riječima C. LAZERGES, “Médiation pénale, justice pénale et politique criminelle”, *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1997, medijacijom u krivičnim predmetima onda postaje “sredstvo upravljanja predmetima koje mora biti od interesa”. Nasuprot tome, njen uticaj je manje značajan u predmetima koji se ne rješavaju odmah ili kada je sudije koriste za prebacivanje nevažnih predmeta u kojima se nikakve druge radnje obično ne preduzimaju ili čak da rasčiste svoje radne stolove od viška predmeta (pogledati u vezi sa ovim, F. DENAT, “La médiation pénale”, u *INSTITUT SUISSE DE DROIT COMPARE, La médiation: un mode alternatif de résolution des conflits?*, Lausanne, 14 et 15 novembre 1991, Publications de l’Institut suisse de droit comparé n°19, Schulthess Polygraphischer Verlag, Zurich, 1992, naročito str. 59.).

---

¹⁴⁵ U slučaju medijacije na sudu, može se propisati oblast koja je specifično određena za medijaciju na sudu.

¹⁴⁶ U vezi sa ovim, pogledati smjernice Radne grupe za medijaciju: CEPEJ (2007) 13; CEPEJ (2007) 14; CEPEJ (2007) 15.

¹⁴⁷ J. LHUILLIER, "Evaluating the impact of the Council of Europe's Recommendations in the field of mediation", CEPEJ (2007) 12.

¹⁴⁸ Na primjer, u Portugalu, gdje je informativni sastanak na temu medijacije obavezan za stranke.

¹⁴⁹ Na primjer, u UK- Engleskoj/Velsu, gdje bi troškovi suđenja bili plaćeni iz javnih fondova.

¹⁵⁰ Pogledati J. LHUILLIER, "Overall results and perspectives of penal mediation in Europe", u *Mediation in Europe: Present Challenges and Future Developments*, zbornik sa konferencije koju je organizovao Savjet Evrope i Ministarstvo pravosuđa Republike Litvanije, a koja je održana u Vilnusu, Litvanija, 24. i 25. maja 2007. godine koji će biti objavljen početkom 2008.

¹⁵¹ F. CALVEZ, *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, CEPEJ Studies, No. 3, Council of Europe Publications, Strasbourg, 2007.

¹⁵² Pogledati Okvirni program CEPEJ-a "A new objective for pravosudni systems: the processing of each case within an optimum i foreseeable timeframe" (CEPEJ (2004) 19 Rev.).

¹⁵³ Ove države su Albanija, Andora, Jermenija, Austrija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Italija, Latvija, Litvanija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Monako, Holandija, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunija, Ruska Federacija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SCG-Crna Gora, Španija, Švedska, Turska i UK- Engleska/Vels.

¹⁵⁴ Ove države su Andora, Jermenija, Austrija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Latvija, Litvanija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Monako, Holandija, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunija, Ruska

140

Federacija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SCG-Crna Gora, Španija, Švedska, Turska i UK- Engleska/Vels.

¹⁵⁵ Ove države su Andora, Jermenija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Njemačka, Mađarska, Island, Latvija, Litvanija, Luksemburg, Moldavija, Monako, Holandija, Poljska, Portugal, Ruska Federacija, Rumunija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SCG-Crna Gora, Španija, Švedska, Turska, UK- Engleska/Vels i Ukrajina.

¹⁵⁶ Ove države su Andora, Jermenija, Azerbejdžan, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Njemačka, Mađarska, Island, Latvija, Litvanija, Luksemburg, Moldavija, Monako, Holandija, Poljska, Portugal, Ruska Federacija, Rumunija, San Marino, Slovačka, Slovenija, SCG-Crna Gora, Španija, Švedska, Turska i UK- Engleska/Vels.

¹⁵⁷ Ove države su Albanija, Andora, Jermenija, Bugarska, Kipar, Finska, Mađarska, Irska, Latvija, Litvanija, Luksemburg, Monako, Holandija, Ruska Federacija, Slovenija, Španija, Turska i UK-Škotska.

¹⁵⁸ Za primjer proučavanja stope povjerenja predstavničkog uzorka stanovništva u administraciju pravosuđa, pogledati SUBORDINATE COURTS, RESEARCH I STATISTICS UNIT, *Subordinate Courts Research Bulletin*, Issue n°29, Singapore, juli 2003. godine, naročito klasifikaciju država na svjetskom nivou prema zabilježenoj stopi povjerenja.

¹⁵⁹ Drugim riječima, postizanje ciljeva vezanih za ekonomičnost, efikasnost, efektivnost i transparentnost pravosuđa, kao i postizanje predmetom kontrole eksternih organa koji mogu da

---

preduzmu mjere kada se ne izvršavaju ove obaveze. Pogledati zapisnik sa 2. sjednice Radne grupe CEPEJ-a za kvalitet pravosuđa (CEPEJGT-QUAL) od 20-21. septembra 2007. godine.

¹⁶⁰ Ovaj dio je naročito zasnovan na slijedećem radu: JEAN, J.-P., “Les demies des usagers de la justice”, u CAVROIS, M.-L., DSVÉE, H. i JEAN J.-P., La qualité de la justice, Ecole Nationale de la Magistrature, Mission de Recherche “Droit et Justice”, La documentation française, 2002, str.23ff; Pogledati takođe “ *Enquête de satisfaction des utilisateurs et utilisatrices du Palais de justice de Genève* ”, izvještaj koji je usvojila Commission de gestion du Pouvoir judiciaire na svom sastanku 13. maja 2002. godine, posebno str.18; u svrhu poređenja sa van-evropskim istraživanjima, pogledati NATIONAL CENTER FOR STATE COURTS, CourTools, Denver, CO, 2005, www.courttools.org.

¹⁶¹ Član 10. Naredbe No. 45-174 od 2. februara 1945. godine o maloljetničkoj delinkvenciji.

¹⁶² Pogledati nacrt smjernica za bolju implementaciju postojeće preporuke o medijaciji u krivičnim stvarima (CEPEJ (2007) 13 PPROV), medijaciji u porodičnim i građanskim stvarima (CEPEJ (2007) 14 PROV), i o alternativama za parnični postupak između upravnih organa i privatnih stranaka (CEPEJ (2007) 15 PROV).

¹⁶³ Zakon 27/2003 – Nalog za zaštitu žrtava nasilja u porodici; Materijalni zakon 1/2004 od 28. decembra 2004. godine o integralnim zaštitnim mjerama od nasilja u porodici.

¹⁶⁴ U Francuskoj takođe postoji odredba o ovome u kontekstu postupka za razvod braka (članovi 220-1, stav 3. Zakona o građanskom postupku).

¹⁶⁵ Članovi 251-252 Zakona o djeci iz 2001. godine.

¹⁶⁶ Članovi 4. i 8. Zakona o djeci iz 2001. godine; Garda Diversion Programme, na snazi od 1. maja 2002. godine.

141

¹⁶⁷ Pogledati zapisnik sa 2. sastanka Radne grupe CEPEJ-a o kvalitetu pravosuđa (CEPEJ-GT-QUAL) od 20-21. septembra 2007. godine.

¹⁶⁸ Ove države članice su Andora, Belgija, Kipar, Njemačka, Monako, Portugal, San Marino, SCG-Crna Gora, SCG-Srbija i Švedska.

¹⁶⁹ Albanija, Jermenija, Austrija, Azerbejdžan, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Gruzija, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Holandija, Norveška, Poljska, Rumunija, Ruska Federacija, Slovačka, Slovenija, Španija, Turska, UK-Engleska/Vels, UK-Sjevera Irska, UK-Škotska i Ukrajina.

¹⁷⁰ Članom 14. njemačkog Zakona o sudskim troškovima (*Gerichtskostengesetz*) su slijedeće osobe izuzete od obaveze plaćanja avansa za sudske troškove: 1) korisnici pravne pomoći, 2) tužitelji koji su oslobođeni plaćanja sudskih troškova, 3) tužitelji čija tužba ne izgleda bezbnadežana ili motivisna lošim namjerama, ako bi ih plaćanje avansa sudskih troškova dovelo u finansijske teškoće ili iz drugih razloga.

¹⁷¹ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, članovi 26, 27.

¹⁷² Član 168. slovenačkog Zakona o građanskom postupku.

¹⁷³ Član 113. poljskog Zakona o građanskom postupku.; član 624. poljskog Zakona o krivičnom postupku.

¹⁷⁴ Zakon o tarifama u građanskim predmetima, član 17, stav 1; Zakon o opštem upravnom pravu, čl. 8.41. od 1. januara 2008. godine, holandsko zakonodavstvo će omogućiti da sudske takse budu podijeljene sa koeficijentom četiri ako mjesečna primanja korisnika ne prelaze 1.477€. Iznos sudske takse je prepolovljen za korisnike pravne pomoći. Pogledati takođe, JONGBLOED, A.W., “Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć”, op. cit.

¹⁷⁵ Zakon o djeci, članovi od 1908 do 1989; Zakon o strateljstvu nad djecom, članovi od 1964 do 1997; Zakon o brizi o djetetu, članovi 1991 i 2001; prijedlozi iz stava 3. člana 5. Luksemburške konvencije (u smislu značenja termina *otmica djece* i Zakon o izvršenju

---

zatvorskih mjera (Enforcement of Custody Orders Act) iz 1991. godine (No. 6 iz 1991. godine)).

¹⁷⁶ Pogledati “Advokati” u Evropskoj komisiji za efikasnost pravosuđa, Izvještaj za 2006. godinu o ocjeni pravosudnih sistema u Europe (podaci za 2004. godinu), CEPEJ Studies, Chapter 10, str. 127.

¹⁷⁷ *Rechtsanwaltsvergütungsgezet*s (RVG), 5. maj 2004. godine.

¹⁷⁸ Član 5, stav 1. normativnog akta OBFG-a (udruženja advokata koji govore francuski jezik) od 27. novembra 2004. godine o informacijama koje advokati daju svojim klijentima u vezi sa honorarima, troškovima i izdacima.

142

¹⁷⁹ Član 2234. talijanskog Zakona o građanskom postupku.

¹⁸⁰ U Italiji, ova mogućnost je izričito uvedena Kraljevskim ukazom od 27. novembra 1933. godine, No. 1578, član 60.

¹⁸¹ Član 173. grčkog Zakona o građanskom postupku. Pogledati takođe, YESSIOU-FALTSI, P. i PIPSOU, L.-M., “*Pristup Pravosuđu. Troškovi i pravna pomoć*”, grčki državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 4.

¹⁸² Poljski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 1.

¹⁸³ JONGBLOED, A.W., “*Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć*”, op. cit., str. 7.

¹⁸⁴ Pogledati SENAT (Francuska), “*L’aide juridique*”, Les documents de travail du Sénat, série législation comparée, n°LC 137, juillet 2004, str.10.

¹⁸⁵ *Bundesrechtsanwaltsordnung* (BRAO), 1. august 1959, §49b, sec. 2.

¹⁸⁶ Član 2233. stav 3. talijanskog Zakona o građanskom postupku. Međutim, nagrada (*palmario*) koja se plaća u slučaju da se dobije spor može biti fiksirana u sporazumu između advokata i klijenta.

¹⁸⁷ Član 93. stav 3. grčkog Kodeksa advokatske komore.

¹⁸⁸ Član 353. poljskog Zakona o građanskom postupku.

¹⁸⁹ Član 5. OBFG (udruženja advokata koji govore francuski jezik) od 27. novembra 2004. godine; Pogledati takođe, BIGWOOD, J., “*La détermination des honoraires de l’avocat*” J.T., str. 459 No. 2.4

¹⁹⁰ Pogledati preporuku francuskog udruženja advokata Advokatske komore Brisel od 10. februara 2004. godine o predvidivosti, informisanju i ugovaranju honorara, L.B. 2003-2004, No. 2, str.154.

¹⁹¹ MATTEI, U., “*Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje*”, izvještaj op. cit., str. 12.

¹⁹² Član 91. stav 2. Zakona o građanskom postupku Njemačke.

¹⁹³ Član 1017 i ff. belgijskog Pravosudnog kodeksa.

¹⁹⁴ Cass. 2 September 2004, R.W. 2004-2005. 535; za dalju raspravu o ovom, pogledati CSVEEWAERT, V. and De CONINCK, B., “*La répétibilité des frais et honoraires d’avocats après l’arrêt de la Cour de cassation du 2 septembre 2004. Responsabilités et assurances*”, RGAR, 2005, n° 13.944 ; Van DROOGHENBROECK, J.-F. and CLOSSET-MARCHAL, G., “*La répétibilité des honoraires d’avocat à l’aune du droit judiciaire*”, RGAR, 2005, n° 13.945.

¹⁹⁵ Član 176. grčkog Zakona o građanskom postupku.

¹⁹⁶ Kraljevski ukaz od 27. novembar 1933. godine, No. 1578, član 60.

¹⁹⁷ X., Poljski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 2; za krivične stvari, pogledati član 632. poljskog Zakona o krivičnom postupku.

¹⁹⁸ MATTEI, U., “*Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje*”, izvještaj op. cit., str. 12.

---

¹⁹⁹ Ove države su -

²⁰⁰ Ove države su Gruzija, Irska, Litvanija, Moldavija, Monako, Holandija, Norveška i Slovačka.

²⁰¹ Latvija.

²⁰² Ove države su Albanija, Andora, Jermenija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kipar, Hrvatska, Češka Republika, Gruzija, Grčka, Latvija, Malta, Moldavija, Monako, Poljska, Rumunija, Ruska Federacija, Slovačka, SCG-Crna Gora, SCG-Srbija i Turska.

²⁰³ MATTEI, U., "Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje", izvještaj op. cit. str. 14.

²⁰⁴ Pogledati SENAT (Francuska), "L'pomoće juridique", Les documents de travail du Sénat, série législation comparée, n°LC 137, juillet 2004, str.8.

²⁰⁵ GOTTWALD, P., "Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć", njemački

143

državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 6.

²⁰⁶ JONGBLOED, A.W., "Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć", holandski državni izvještaj, op. cit., str. 9.

²⁰⁷ MATTEI, U. izvještaj op. cit. str. 14.

²⁰⁸ PARIS, C., "Le regime d'assurance protection juridique", Brussels, Larcier, 2004, str. 576.

²⁰⁹ Pogledati, naročito, BOULARBAH, H., "Troškovi pravosuđa i pravna pomoć", belgijski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija. Prema ovom autoru, samo 1% predmeta je sada u ovoj situaciji.

²¹⁰ YESSIOU-FALTSI, P. i PIPSOU, L.-M., "Pristup pravosuđu. Troškovi i pravna pomoć", grčki državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, op. cit., str. 5.

²¹¹ X., Poljski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 3.

²¹² BAUDEL, J.-M., "L'accès à la pravosuđu: la situation en Francuska", francuski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 4.

²¹³ VARANO, V., de LUCA, A., "Pristup pravosuđu u Italiji", talijanski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 5.

²¹⁴ Ibid, p. 6.

²¹⁵ Podaci u ovom dijelu nisu iz odgovora na upitnik CEPEJ-GT-EVAL, nego su prikupljeni pomoću posebnog upitnika koji je pripremila Radna grupa o medijaciju (CEPEJ-GT-MED), čiji članovi su N. Betteto, I. Borzová, G. Cotton, P. Eschweiler, J. Lhuillier, M.d.C. Oliveira, R. Simaitis (predsjednik 2007. godine), J. Tagg i A. Wergens.

²¹⁶ Austrija, Bosna i Hercegovina, Češka Republika, Njemačka, Mađarsku, Litvanija, Poljska, Portugal, Rumunija, Slovenija, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo.

²¹⁷ Neke zemlje su izraziti izuzeci, na primjer Njemačka (u kojoj medijacija može biti veoma skupa).

²¹⁸ Za više detalja, pogledati Lhuillier, J., "Analysis on assesment of the impact of Council of Evrope recommendations concerning mediation", dokument CEPEJ-a 2007 (12).

²¹⁹ Analize koje je izvršila Radna grupa o medijaciji (CEPEJ-GT-MED) su pokazale da određeni broj država ne obezbjeđuje javna sredstva za medijaciju (Bosna i Hercegovina, Njemačka, Mađarska, Litvanija, Rumunija, Ujedinjeno Kraljevstvo). Data su različita objašnjenja zbog nepostojanja takve vrste finansiranja: iako je nedostatak sredstava faktor koji treba uzeti u obzir (Mađarska), on nije, kao što se generalno misli, glavni razlog ili bar jedini

---

razlog, jer je nedostatak sredstava blisko povezan sa neupućenošću u medijaciju i nepostojanje povjerenja u nju. Činjenica da na medijaciju nije skrenuta pažnja javnosti znači da ministarstva nemaju nikakvog podsticaja da razmišljaju o važnosti alternativnih načina za rješavanje sporova i malo napora se, zbog toga, ulaže u uvođenje javnog finansiranja sistema medijacije (Njemačka,

144

Litvanija, Slovenija). Bosna i Hercegovina je u posebnoj situaciji: javna sredstva za poticaj medijacije uglavnom dolaze iz stranih donacija. Izgleda da su zemlje u kojima se javno mnjenje u vezi sa medijacijom ne mijenja manje sklone uspostavljanju sistema javnog finansiranja. Paradoksalno je da u mnogim slučajevima pažnja javnosti može biti obraćena na medijaciju samo putem vladine kampanje, jer je samo vlada u situaciji da može povećavati javnu svijest.

²²⁰ Pogledati dokument CEPEJ-a Smjernice za bolju implementaciju postojeće preporuke o medijaciji u porodičnim i građanskim stvarima (Guidelines for a better implementation of the existing recommendation concerning family mediation i mediation in civil matters, CEPEJ(2007)14, §.34: "Iz razloga jednakosti pred zakonom i pristupa zakonu, neprihvatljivo je da neke kategorije stanovništva bude isključene iz mogućnosti korištenja usluga zbog finansijskih razloga. Države treba podstaći da za one sa ograničenim finansijskim sredstvima obezbijede pravnu pomoć, a koji učestvuju kao stranke u medijaciji na isti način na koji bi obezbijedile pravnu pomoć u parničnim postupcima." Pogledati takođe sličnu formulaciju u smjernicama CEPEJ-a za bolju implementaciju postojeće preporuke o alternativama za parnične postupke između upravnih organa i privatnih strnaka, CEPEJ(2007)15, §.42.

²²¹ Javna sredstva mogu doći od ministarstava (Austrija, Njemačka), lokalnih izvora (u Švedskoj su to opštine koje daju sredstva) ili institucija (tužilaštva u Sloveniji, lokalne agencije za krivično pravosuđe u Velikoj Britaniji, uključujući policiju i službe za uslovni otpust i kazneno-popravne zavode).

²²² Preporuka Rec (2002)10 o medijaciji u građanskim stvarima. Ovi uslovi su izričito spomenuti samo u najnovije četiri preporuke o medijaciji, ali je teško zamisliti da ne postoji namjera da se primijene i na porodične, krivične i upravne stvari.

²²³ Ovaj princip treba u svakom slučaju posmatrati u krivičnim stvarima. Pogledati smjernice CEPEJ-a za bolju implementaciju postojeće preporuke o medijaciji u krivičnim stvarima, CEPEJ(2007)13, §.34.

²²⁴ Čak da su ova dva problema riješena sa novim podacima, još uvijek bi bilo potrebno izvagati rezultate u svjetlu troškova života u različitim državama članicama.

²²⁵ Solenik, D., *L'application de la loi étrangère par les juges du fond anglais et français: réflexions pour une approche convergente dans l'espace européen*, Le Manuscrit, Paris, 2006, str.249 ff.

²²⁶ Merryman, J. H., "Foreign Law as a Problem", *Stanford Journal of International Law*, 1983, str. 151-173; ponovo objavljen u *The Loneliness of the Comparative Lawyer and other essays in Foreign and Comparative Law*, Kluwer Law International, 1999, str.518-541.

²²⁷ Solenik, D., *L'application de la loi étrangère dans l'espace judiciaire européen*, Doktorska teza u izradi.

²²⁸ Pogledati, na primjer, u građanskim i privrednim stvarima, propise koje je EU uvela u pogledu zakona koji se primjanjuju na ugovorne i neugovorne obaveze.

²²⁹ MATTEI, U., "Pristup pravosuđu. Ponovo pokrenuto globalno pitanje?", Opšti izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 8 f.

²³⁰ Na primjer, u Belgiji, statistički podaci pokazuju stalan porast u broju novih predmeta od skoro 5% godišnje i u Francuskoj pravosudni sistem doživljava stalni porast u broju predmeta već poslednjih pedesetak godina; pogledati *Justice en*

145

---

chiffres 2004 et 2005: <http://www.just.fgov.be/>; BOULARBAH, H., belgijski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 4; pogledati takode BAUDEL, J.-M., "*L'accès à la justice: la situation en Francuska*", francuski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 2.

²³¹ X., Poljski državni izvještaj podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 1.

²³² GOTTWALD, P., "Access to Justice, Costs and Legal Aid" ("Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć"), njemački državni izvještaj, podnesen na XVII Kongresu međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006, Utreht, Holandija, str. 2.

²³³ JONGBLOED, A.W., "Access to Justice, Costs and Legal Aid" ("Pristup pravosuđu, troškovi i pravna pomoć") holandski državni izvještaj, XVII kongres Međunarodne akademije komparativnog prava, 16-22. juli 2006., Utreht, Holandija, str. 3-4.

²³⁴ Učešće građana u procesu donošenja odluka (narodne porote itd.) nije, naravno u potpunosti motivisano pitanjima u vezi sa upravljanjem tokom predmeta; drugi razlozi, više konceptualne prirode, su izneseni za njegovo opravdavanje (želja da se odlukama suda da legitimitet u očima javnosti, želja da se od građana naprave garanti društva, želja da se ljudi nauče praksi jednakosti, znajući da svako od njih može biti sudija kada na njega dođe red itd.); Pogledati o ovoj temi PERELMAN, Ch., *Logique juridique, Nouvelle rhétorique*, Dsveoz, 1976, str.162-163; TOCQUEVILLE, A. de, *De la Démocratie en Amérique*, I, VIII, GF-Flammarion, 1981, str. 71-376.

²³⁵ Ovo je posebno slučaj u Austriji, Azerbejdžanu, Belgiji, Francuskoj, Irskoj, Italiji, Malti, Monaku, Norveškoj, Portugalu i Ruskoj Federaciji.

²³⁶ Za preporuku u ovom smislu za Francusku, pogledati JEAN, J.-P., "Les demies des usagers de la pravosuđu", u CAVROIS, M.-L., DSVÉE, H. & JEAN J.-P., *La qualité de la Justice*, Ecole Nationale de la Magistrature, Mission de Recherche "Droit et Justice", La documentation française, 2002, str. 40. Autori vrše podjelu uloga prema slijedećem modelu: sudija bi predsjedavao pretrsom, sam odlučivao o procesnim pitanjima i bio bi garant zakonitosti. Ocjenitelji bi učestvovali u donošenju odluka o meritumu predmeta na ravnopravnoj nozi sa sudijom.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Pogledati Dio II, A. 2.3.1.2. Prilagodljivost postupka sa ciljem boljeg pristupa pravosuđu: način održavanja ročišta i konkretna procesna prava.

²³⁹ Pogledati Dio II, A. 2.3.1.1. Prilagodljivost postupka sa ciljem boljeg pristupa zakonu: konkretne mjere za informisanje, i A. 2.4.2. Načini zastupanja na sudu.

²⁴⁰ Ovo je posebno slučaj u Belgiji, Njemačkoj, Grčkoj, Italiji, Holandiji i Španiji.

Prevod:
d.o.o. Ermex, Istočno Sarajevo
Tel: 057 350 411, 057 350 024, 057 350 007
Fax: 057 350 007, 057 318 323
Mob: 065 909 008